

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 18

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
“Астропринт”
2014

Засновник: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;
Відповідальний секретар: **Юхимець Світлана Юріївна**, канд. пед. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Богущ Алла Михайлівна, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри дошкільної педагогіки ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;
Брицин Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;
Бровченко Тамара Олександрівна, д-р філол. наук, проф. кафедри англійської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;
Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератур ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;
Карпенко Олена Юріївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;
Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”;
Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;
Озерова Ніна Григорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
Форманова Світлана Вікторівна, д-р філол. наук, проф. кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Інституту мов світу ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Статті в збірнику надані в авторській редакції

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2014

ДО ЮВІЛЕЯ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА КИЯКА ТАРАСА РОМАНОВИЧА

Доктор філологічних наук, професор Кияк Тарас Романович почесний доктор Інституту придунайських країн і Центральної Європи (Австрія) надзвичайний професор Українського Вільного Університету (Німеччина). Член Правління та Центрального проводу Української народної партії, Президії товариства “Україна — Світ”, Академії наук вищої школи України. Голова Українського термінологічного товариства. Президент української Спілки германістів вищої школи України та відповідальний редактор заснованого ним міжнародного журналу “Германістика в Україні”, який отримав у 2008 році гриф ВАК України. Голова Інституту Центральної Європи, очолює науково-методичну комісію Міністерства освіти і науки України з іноземної філології.

Народився 23.03.1944 року в м. Винники Львівської області в родині патріотичної інтелігенції. Батько, вчитель, багато років був підпільним греко-католицьким священиком. З 2012 р. Кияк Т. Р. — почесний громадянин цього міста.

В 1960 році вступив на факультет романо-германської філології Чернівецького університету.

Трудову діяльність Тарас Романович розпочав ще під час навчання — був перекладачем та вожатим піонерського табору “Артек”. Навчаючись на четвертому курсі, працював лаборантом кафедри німецької філології університету.

Після проходження строкової служби в армії повернувся до університету, де обійняв посаду асистента, а згодом — старшого викладача кафедри німецької філології. У 1978 р. Т. Р. Кияк захистив кандидатську дисертацію, а в 1980 отримав вчене звання доцента й очолював кафедру іноземних мов. Захистивши у 1989 р. докторську дисертацію у представницькій спецраді Військового інституту ім. Кжрижановського (м. Москва), отримав звання професора і повернувся до Чернівецького університету, де обійняв посаду завідувача кафедри іноземних мов.

Із самого початку “перебудови” активно брав участь у громадсько-політичному житті, був серед засновників однієї з перших громадсько-політичних організацій України 80-х років “Зеленого Руху Буковини”, співзасновником обласної організації НРУ. Тривалий час очолював обласні організації ТУМ “Просвіта” та ДемПУ. Тарас Романович Кияк розпочав процеси демократизації в Чернівецькій області, налагодив нові стосунки між Україною та Австрією, Німеччиною, Румунією, Боснією.

У 1994 р. був обраний народним депутатом України, брав активну участь у конституційному процесі, очолював міжпарламентську групу “Україна — Німеччина”, подав десятки законодавчих пропозицій, в т. ч. прийнятої Верховною Радою 10-ї статті Конституції, організував закордонні конференції на найвищому рівні на тему “Україна”, вирішував проблеми діаспори, міждержавних взаємин, інформаційної безпеки держави та цілу низку питань свого виборчого округу.

Відкрив на Буковині, Прикарпатті, Одещині та в Румунії 20 пам’ятників та погрудь видатним постатям України (в т. ч. перший в державі пам’ятник “Борцям за волю України в ХХ столітті” — 2006 рік).

З 1998 року Тарас Романович працював на відповідальних посадах Ради національної безпеки і оборони України, головним консультантом з питань національної безпеки Інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента.

Т. Р. Кияк — автор близько 225 опублікованих праць: наукових статей, монографій, словників.

Нагороджений орденом “За заслуги” III ступеня. Має звання “Відмінник народної освіти” та “Ветеран праці”.

Головні з монографій та словників:

- Мотивированность лексических единиц. Львов, 1988;
Лингвистические аспекты терминоведения. Киев, 1989;
Дискурсивні особливості перекладу поезії. Київ, 2012;
Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження. Львів, 2009;
Міжкультурна комунікація як чинник мовної картини світу. Луцьк, 2013;
Основи термінотворення. Київ, 2000 — у співавторстві;
Україна дипломатична. Київ, 2002 — у співавторстві;
Етнопонаціональні процеси в Україні. Київ, 2001 — у співавторстві;
Привіт тобі, зелена Буковино. Київ, 2002;
Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці, 2001 — у співавторстві;
П'ятимовний глумачний словник з інформатики. Київ, 1995 — у співавторстві;
Словник економічних термінів. Київ, 1997 — у співавторстві;
Словник грецьких та латинських терміноелементів. Київ, 1996 — у співавторстві;
Українсько-російсько-англійсько-німецький словник термінів ринкової економіки. Київ, 2003;
Мовна політика і термінознавство. Львів, 2004;
Форма і зміст мовного знаку. Харків, 2004;
Теорія і практика перекладу. Німецька мова. Вінниця, 2005;
Терминология и научно-технический перевод. Москва, 2006;
Мова — дім мого буття. Київ, 2008.

Під керівництвом проф. Кияка Т. Р. захищено близько 25 кандидатських дисертацій та одна докторська. Зараз він керує цілою низкою аспірантів та здобувачів, консультує дві докторські дисертації. Нині він активно працює над проектом заснування філіалу КНУ імені Тараса Шевченка в м. Мюнхені (Баварія).

Дружина Олена — вчителька. Разом виховали трьох дітей: Андрій — кандидат економічних наук, Максим — кандидат філософських наук, а Леся — аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Редакційна колегія збірника та колеги бажають Тарасу Романовичу плідної наукової та викладацької діяльності, міцного здоров'я, талановитих послідовників та учнів.

КИТАЙСЬКА ТА ТУРЕЦЬКА КАРТИНИ СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ПЕРЛ БАК “ІМПЕРАТРИЦЯ” ТА ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО “РОКСОЛАНА”

В статье исследуются турецкая и китайская картины мира сквозь призму украинской и английской лингвокультур. В рамках данного исследования анализируется соотношение языковой и концептуальной картин мира. При изучении отдельной национальной картины мира через язык другой национальности определено, что основным источником информации о данной культуре являются безэквивалентные лексические единицы.

Ключевые слова: языковая картина мира, концептуальная картина мира, язык, концепт, концептосфера, лингвокультура, безэквивалентные лексические единицы.

У статті досліджуються турецька та китайська картини світу крізь призму української та англійської лінгвокультур. У межах даної статті аналізується співвідношення мовної та концептуальної картин світу. При дослідженні окремої національної картини світу крізь мову іншої національності з'ясовано, що основним джерелом інформації про дану культуру є безеквівалентні лексичні одиниці.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, мова, концепт, концептосфера, лінгвокультура, безеквівалентні лексичні одиниці.

The Turkish and Chinese pictures of the world are researched through a prism of the Ukrainian and English languages. In the focus of the research there is a study of the correlation between the two world pictures, linguistic and conceptual. As it comes from the investigation of a certain national world through another national language non-equivalent lexical units prove to be the main source of information about this culture.

Key words: linguistic world picture, conceptual world picture, language, concept, conceptsphere, non-equivalent lexical units.

Останні дослідження у галузях лінгвокультурології, лінгвоперсоналогії та етнолінгвістики прикуті до поняття “картина світу”, яке належить до фундаментальних наукових термінів і стосується всіх сфер буття людини, бо є результатом взаємодії особистості з навколишнім світом. Картина світу знаходить своє відтворення в естетичних поглядах та життєвих принципах, мистецтві, поведінці, звичках, міміці, жестах, дрібницях. Поняття картини світу будується на основі уявлень особистості щодо оточуючого світу, тобто, якщо світ — це людина і її оточення у взаємодії, то картина світу — результат переробки інформації про людину та її оточення [1: 355].

Проблему картини світу та її мовне вираження вивчали багато лінгвістів: Ю. Апресян, Г. Брутян, Ю. Караулов, М. Кочерган, В. Морковкін, Ж. Соколовська, Н. Сукаленко, О. Кубрякова, О. Потебня, І. Штерн. Мовна картина світу відтворюється на лексичному матеріалі кількох національних мов у дослідженнях Т. Виноградової, Л. Салмани, О. Селіванової, Л. Ставицької, І. Голубовської, О. Фурси. Мовознавець О. О. Селіванова, досліджуючи національно-мовну картину у роботі “Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)”, звертає увагу на те, що зазначена картина світу виконує функцію узагальнюючого конструкта, оскільки “відображає картини світу певних угруповань людей — носіїв однієї мови, об’єднаних територіально, а також за іншими ознаками та психічними властивостями (освітою, професією, статтю, ерудованістю, темпераментом, характером тощо)” [2: 19]. Дослідниці Т. Виноградова та Л. Салмана аналізують специфіку моделювання картин світу в різних національних культурах [3: 35–36]. А науковець Г. Гачев у монографії “Національні образи світу” вивчає киргизьку національну картину світу та здійснює компаративне дослідження болгарського та російського образів світу у культурологічному руслі [4: 59–173]. Більш продуктивним у сучасному мовознавстві є дослідження картини світу на основі рідної мови [5]. Л. Вайсгербер зазначав, що “рідна мова відтворює у своїх поняттях певну картину світу і передає її членам мовної спільноти” [6: 25]. Ідеї Л. Вайсгербера у зазначеному напрямку розвивали Ю. Апресян, А. Залізник та ін. [5].

Особливе зацікавлення викликає бачення окремої національної картини світу крізь мову іншої національності. Адже різні національні культури мають як спільні, так і відмінні ознаки. Відмінності реалізуються через лінгвоспецифічну лексику. І саме дослідження безеквівалентних слів в їх взаємозв’язку і в міжкультурній перспек-

тиві дає можливість уже сьогодні говорити про відтворення концептуальних фрагментів китайської та турецької картин світу. У творі “Імператриця” Перл Бак розкрила перед англomовними читачами китайську культуру, менталітет для формування в уяві більш точної картини світу, але використала при цьому не китайську, а англійську мову. У такий спосіб і Павло Загребельний прагнув розкрити перед українomовними читачами турецьку картину світу засобами української мови. Це і обумовлює актуальність нашого дослідження, бо досліджувати картину світу будемо засобами не рідної, а іноземної, чужої до обраної картини світу мови, а саме китайську картину світу через англійську лінгвокультуру та турецьку — через українську лінгвокультуру.

Метою даної статті є дослідження китайської та турецької картин світу крізь призму української та англійської мов. Матеріалом дослідження стали романи Перл Бак “Імператриця” та Павла Загребельного “Роксолана”, загальним об’ємом 958 сторінок.

Опираючись на багатолітні ґрунтовні мовознавчі дослідження картини світу [7: 9], можемо виокремити дві складові цієї дефініції: мовна та концептуальна картини світу. Концептуальна картина світу — це система смислів, система понять про сукупність реалій довкілля, втілена у ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу — це система мовних одиниць, що відображає об’єктивний стан довкілля та внутрішнього світу людини. Концептуальна картина світу — це концепти, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу — постає у вигляді значень мовних знаків, які складають семантичний простір мови [7: 10]. Зважаючи на суперечність різних точок зору щодо проблеми співвідношення між концептуальною і мовною картинами світу, найчастіше визначають концептуальну картину світу більш широкою, ніж мовна. Цієї думки дотримується авторський колектив монографії “Роль людського чинника в мові: Мова і картина світу”. Дослідники вважають концептуальну модель світу більшою за мовну. Картина світу — це те, яким малює світ людина у своїй уяві, — феномен більш складний, ніж мовна картина світу, тобто та частина концептуального світу людини, що має “прив’язку” до мови й відтворена в мовних формах [8: 44]. Концептуальна картина світу знаходиться у процесі постійної варіації, на відміну від мовної, відбиваючи результати пізнавальної та соціальної діяльності, але окремі епізоди мовної картини світу ще довго зберігають уявлення людей про світобуття, адже процес пізнання не може проходити без поми-

лок, тому концептуальна картина світу постійно “перемальовується”, а мовна ще довгий час зберігає сліди цих помилок [9].

У романі “Роксолана” П. Загребельний зобразив турецьку картину світу за допомогою безеквівалентної лексики, а саме слів-реалій. Реалії найбільш точно передають індивідуальність турецької культури та етносу. Для більш чіткого уявлення про турецьку культуру автор використовує безеквівалентні одиниці у всіх основних та важливих на той час концептах буття турецького суспільства:

1) релігія (“хафіз” — чоловік, який знає напам’ять Коран [10: 21]; “хадіс” — перекази про вислови та вчинки Мухамеда [10: 136]; “ансар” — прибічник, послідовник пророка Мухамеда [10: 136]; “Нух” — мусульманське ім’я Ноя [10: 181]; “фетва” — посилення голови мусульманської церкви [10: 183]; “азан” — молитва [10: 92]; “джамія” — велика (соборна) мечеть [10: 13]; “бюрак” — легендарний кінь, на якому нібито пророк Мухамед здійснив подорож на небо [10: 180]). Мусульманство у Османів, як і в кожній країні, яка сповідує цю віру, становить основу світобачення. Характерною особливістю цієї релігії є те, що вона втручається в усі аспекти людського існування: сімейне, особисте, суспільне життя, політика, правові відносини, суд, культурний устрій. Османська імперія була державою, яка поширювала іслам по всьому світу, відстоювала і захищала іслам від впливу сект [11: 10];

2) влада (“Сахіб Кіран” — “Володар Віку”, так називали Сулеймана Величного [10: 60]; “Махідеван” — “Господиня Віку” перша дружина Сулеймана [10: 67]; “сад разам” — титул великого візира [10: 508]; “дефтердар” — збирач податків, чиновник, що відає фінансами [10: 17]; “тогра” — печать, в якій зашифровані ім’я султана та його титул [10: 53]; “кехаї” — сільські старости [10: 88]; “кадій” — мусульманський суддя [10: 48]; “Абу Ханіф, Малікі, Несай” — найвідоміші авторитети в галузі мусульманського права — шаріату [10: 48]; “дурбаші” — кати [10: 95]; “бей ефенді” — вельмишановний [10: 23]; “райя” — феодално-залежне сільське населення в Турецькій імперії [10: 62]; “сунна” — усні мусульманські перекази, що мають силу законів [10: 222]; “невбет” — щоденне биття в барабани на знак торжества незалежності [10: 81]). Релігія і влада існували майже нероздільними, бо управляли правами та свободами османів. Голова держави (султан, падишах) вважався спадкоємцем пророка, вище духовенство складало штат його радників, суд перебував повністю в руках духовних осіб. І кримінальне, і цивільне право ґрунтувалися на релігійному законі — шаріаті [11: 67];

3) війна (“фехт-наме” — посилення про перемогу [10: 95]; “чауш” — нижчий чин в армії [10: 49]; “сераскер” — головнокомандуючий [10: 62]; “девшірме” — “податок крові”, який Османи збирали в підкорених християнських країнах, маленьких хлопчиків забирали в Стамбул, де віддавали в школи аджемів, які готували майбутніх яничарів [10: 84]; “сіпехсалар” — зброєносець [10: 93]; “булок” — великий військовий загін, військове з’єднання [10: 269]; “гулями” — сторожа [10: 96]). В ісламі є поняття Джихад, або священна війна, для більшості людей має чітку асоціацію з озброєною боротьбою. Світ поділяється на дві частини — дар-ал-іслам (тобто область, де поширений іслам і де правлять мусульмани) і дар-ал-харб (область війни, де живуть іновірці), перша частина завжди повинна знаходитися у стані війни з другою частиною. Але існує декілька видів священної війни. Джихад серця — війна зі своїми недоліками і вадами; джихад мови полягає в побажанні благого і забороні поганого, джихад руки — покарання злочину, джихад меча — боротьба з невірними [11: 98];

4) наука і мистецтво (“улем” — мусульманський вчений [10: 15]; “суфій” — вчений, послідовник однієї з мусульманських сект [10: 49]; “бейт” — двовірш [10: 49]; “Тасаввурат” — “Метафізика” Арістотеля в мусульманській обробці [10: 50]; “диван” — збірка віршів [10: 60]; “нукери” — послідовники, учні [10: 113]; “тахір” — історія, літопис, нарис [10: 170]; “тезкіре” — антологія [10: 487]; “ашик” — поет [10: 492]; “іштакаран” — історик, літописець [10: 494]). Ісламські богослови вважають, що Коран заохочує розвиток науки і наукового знання, закликає людей замислитися про природні явища і вивчати їх. Мусульмани вважають наукову діяльність актом релігійного порядку, обов’язком мусульманської громади [11: 50]. В ісламі наука і навколишній світ нерозривно пов’язані. Цей зв’язок означає священний обов’язок досягнення наукових знань для мусульман, бо сам Коран розглядає навколишній світ і природу як знамення Аллаха [11: 51];

5) гарем (“баб-ус-сааде” — брама блаженства у султанському палаці, так названо також султанський гарем [10: 48]; “чарчаф” — жіноче запинало для обличчя [10: 23]). Згідно з законами шариату гарем — це “заборонене, священне місце”. В мусульманстві вважається, що жінка створена задля чоловічої втіхи, тому її права пригнічуються, а обов’язки дещо відрізняються від чоловічих [11: 90];

6) їжа (“бастурма” — шашлик з яловичини [10: 18]; “чорба” — юшка [10: 176]). Етика харчування також є релігійно обмеженою.

Мусульмани не вживають свинину, кров, мертвечину, алкоголь. Все м'ясо повинно бути від травоядних тварини зарізаних в ім'я Аллаха. Дозволена їжа називається хал яль [11: 210];

7) торгівля (“уртак” — купець [10: 280]; “акча” — грошова одиниця [10: 289]; “аспра” — сто акча [10: 289]; “дукат” — сто асар [10: 289]; “лут” — міра ваги [10: 32]; “чамліт” — коштовна тканина [10: 256]; “багатія” — тканина бавовняна [10: 256]; “мухаїр” — шовкова тканина [10: 256]). Значне місце у Корані належить торгівлі. На основі того, що “Аллах дозволив торгівлю”, торговельний прибуток визначається як нормальне явище, виправдовується ризик у торгівлі і дотримання договірних зобов'язань. Водночас Коран виступає проти надмірного збагачення, пристрасті до наживи, марнотратства [11: 540];

8) смерть (“табур” — велика труна, в якій переносять небіжчиків [10: 98]; “Мункар і Некір” — ангели смерті у мусульман [10: 238]; “мак тул” — убитий [10: 341]). Іслам проповідує віру в загробне життя. У релігії пророка Мухаммеда це поняття вважається настільки важливим, що посланці Аллаха в усі часи вважали навіть найменший відступ від віри в життя за труною відступництвом від Аллаха [11: 745].

Перл Бак, досліджуючи китайську картину світу, використала “ключові” концепти для даної культури. Китайці іменують свою країну Піднебесною. Їх картина світу є китаєцентричною, бо Піднебесна — термін філософії, під яким розуміється весь світ, тобто все, що є “під Небом”. Якщо розглянути саме слово “Піднебесна”, то у китайській мові воно складається з двох ієрогліфів — “Тянь” і “Ся”. Перший у перекладі означає “день”, “небо”, а другий — перекладається як “низ” [12]. Ось і виходить щось схоже на “Піднебесна”. Китайці з давніх пір поклоняються небу і свято вірять, що тільки їхню країну воно оберігає. А інші люди неба не мають. У широкому сенсі цього слова мається на увазі безмежний (світ), а у вузькому сенсі — певний географічний обмежений простір (держава імператора). В Китаї “Піднебесна” є простором, у якому панує універсальна система китайських цінностей і порядку, котру очолює голова китайської правлячої династії — імператор. Схема Піднебесної має наступний вигляд: в центрі — імператор, за ним — придворні і регіональні чиновники. Після них — окультурені варвари (“країни-данники”), за якими слідує “дикі варвари” сторін світу: східні, західні, південні, і північні [12].

Досліджуючи китайську картину світу крізь призму англійської мови, помічаємо певні труднощі, бо в англійській мові не існує точ-

ного перекладу терміну “Піднебесна”, а еквівалентом є тільки China. Існують деякі варіанти перекладу, але вони використовуються вкрай рідко, такі як “The Heavenly Empire” або “The Celestial Empire”. Перл Бак, описуючи життя і діяльність китайської імператриці Циси в аналізованому творі, неодноразово використовувала еквівалент China: “While some upheld and approved what she had decreed, others besought her to hear them and she could only sit down again and hear one after the other, this one declaring that a war would be the end of the dynasty, for China would certainly be defeated, in which case the Chinese would seize the throne” [13: 345]. Але все ж таки схема “Піднебесної” не порушується, бо Вище божество — Небо, а центральною фігурою є імператор, і якщо він править в Піднебесній, то сам автоматично стає “Синоном неба”. Тому авторка, згадуючи у творі імператора, використовувала такі номінації: “Son of Heaven”, “Lord of Heaven”: “The Son of Heaven, then ruling, was angry and ordered the Englishman to go home” [13: 53]; “Ah,” she cried, “you are ill and no one told me, my Lord of Heaven!” [13: 45].

На китаєцентричність картини світу Піднебесної вказує ще й те, що палацовий комплекс, в якому панував “Син неба”, до цих пір вважається одним з найбільших в світі і називається “Забороненим містом”, доступ у який мали лише обрані особи, наближені до імператора, всі ж інші миттєво бували страчені: “And the Chief Eunuch understood this, and he led her by the well known narrow ways to the imperial center of the Forbidden City” [13: 68].

Отже поняття картини світу будується на основі уявлень особистості щодо оточуючого світу, тобто, якщо світ — це людина і її оточення у взаємодії, то картина світу — результат переробки інформації про людину та її оточення. Цей термін має дві складові: мовна та концептуальна картини світу. Концептуальна картина світу це концепти, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу — постає у вигляді значень мовних знаків, які складають семантичний простір мови. Концептуальна картина світу є більш широкою, бо в ній взаємодіють загальнолюдське, національне і особистісне. У результаті дослідження китайської та турецької картини світу крізь призму англійської та української лінгвокультур з’ясовано, що центральним концептом обох країн є релігія, бо в турецькій картині світу всі сфери людського буття такі, як війна, наука, мистецтво, торгівля, влада, їжа, гарем, смерть підкорюються шариату, в китайській картині світу про це говорить навіть сама назва країни “Піднебесна”, тобто вище

Божество — це Небо. Можна стверджувати, що китайській світ є егоцентричним, бо китайці вважають, що знаходяться під небом, тобто ближче до бога, тому благословенні, також вони виділяють себе з-поміж інших держав у своїй структурі Піднебесної, розділяючи весь світ на окультурених варварів та диких варварів. Егоцентричні мотиви спостерігаються й у турецькій картині світу, опираючись на принцип Джихаду, Світ поділяється на дві частини — дар-ал-іслам (тобто область, де поширений іслам і де правлять мусульмани) і дар-ал-харб (область війни, де живуть іновірці).

Під час семантичного аналізу лексики романів Перл Бак “Імператриця” та Павла Загребельного “Роксолана” помітними стають “ключові” поняття даних культур, які важко перекладаються на інші мови, тобто еквівалент перекладу існує, але не може відтворити вкладеного в це поняття значення повністю, або взагалі еквівалентів перекладу не існує, бо зазначений концепт є специфічним тільки для цієї мови. Перл Бак, розкриваючи китайський менталітет, використала словареалії, які входять до китайської структури Піднебесної. Павло Загребельний застосував значну кількість безеквівалентної лексики для номінації звичаїв, обрядів, предметів повсякденного буття, які фігурують у турецькій картині світу. При дослідженні окремої національної картини світу крізь мову іншої національності, в нашому випадку це вивчення турецької картини світу крізь призму української мови, та китайської — крізь англійську мову, з’ясовано, що основним джерелом інформації про дану культуру є безеквівалентні лексичні одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. — М.: Язык русской культуры, 1995. — Т. 2. — С. 348–389.
2. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Селіванова — К.: Фітосоціоцентр, 1999. — 148 с.
3. Виноградова Т. Ю., Салмана Л. М. Специфика моделирования картины мира в разных национальных культурах / Т. Ю. Виноградова, Л. М. Салмана // XII Международнй симпозиум по психолінгвистике и теории коммуникации (Москва, 2–4 июня 1997 г.). — М., 1997. — С. 35–36.
4. Гачев Г. Д. Национальные образы мира: Общие вопросы / Г. Д. Гачев. — М.: Сов. писатель, 1988. — 445 с.
5. Зализняк А. Языковая картина мира [Електронний ресурс] / А. Зализняк. — Режим доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki.
6. Вайсгербер Й. Родной язык и формирование Духа / Йоханн Лео Вайсгербер. — М.: Наука, 2004. — 232 с.

7. Денисова С. П. Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях / С. Денисова // Проблеми зіставної семантики. — К., 2005. — Вип. 7. — С. 9–15.
8. Серебренников Б. А., Кубрякова Е. С., Постовалова В. И. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова. — М.: Наука, 1988. — 216 с.
9. Косенко О. С. Мовна картина світу [Електронний ресурс] / О. С. Косенко. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkzh/2010_34.
10. Загребельний П. А. Роксолана: Роман / П. Загребельний. — К.: Дніпро, 1983. — 583 с.
11. Прохорова В. Коран: перевод смыслов и комментарии. Иман Валерии Прохоровой / В. Прохорова — М.: Рипол Классик, 2011. — 800 с.
12. Империя Цин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%>
13. Buck Pearl S. Imperial woman: The story of the Last Empress of China / Pearl S. Buck. — New York: Moyer bell, 2009. — 378 p.

Стаття надійшла до редакції 04.03.14

SOUND INTERCHANGE IN MODERN COLLOQUIAL SPEECH

У роботі представлені результати дослідження розмовного стилю мови молоді Англії і України. Описані основні типи звукових явищ (асиміляція, дисиміляція, редукція). Відповідно до отриманих фактів можна стверджувати, що фонетичні явища в двох мовах, що зіставляються, носять типологічно спільний характер, хоча через особливості фонетичної і граматичної структур мов ступінь прояву даних ознак має свою специфіку в кожній з мов.

Ключові слова: *взаємовплив звуків, розмовна мова, асиміляція, редукція, вимова.*

В настоящей работе представлены результаты исследования разговорного стиля речи молодежи Англии и Украины. Описаны основные типы звуковых явлений (ассимиляция, диссимиляция, редукция). В соответствии с полученными фактами можно утверждать, что фонетические явления в двух сопоставляемых языках носят типологически общий характер, хотя из-за особенностей фонетической и грамматической структур языков степень проявления данных признаков имеет свою специфику в каждом из языков.

Ключевые слова: *взаимовлияние звуков, разговорная речь, ассимиляция, редукция, произношение.*

The colloquial style of pronunciation has been investigated in English and Ukrainian speech of the youth. The sound interchange (assimilation, dissimilation, reduction) peculiarities are presented in the article. According to the result of the investigation it can be stated that the phonetic phenomena in the two languages under investigation are of the same character though owing to the specific phonetic and grammatical structures of the two languages the sound interchange has some peculiarities in either of the languages.

Key words: *sound interchange, colloquial speech, assimilation, reduction, pronunciation.*

The different changes sounds undergo in connected speech depend upon the style of speech, i.e. different forms of speech are adapted to different aims and to different social conditions [1, 2]. In phonetics there are two

main styles — full style and colloquial style, are characterized by definite features, including phonetical ones. The difference between full and colloquial styles of pronunciation in English and Ukrainian is great.

Full style of pronunciation is characteristic of lecturing, official announcements and public speeches. The chief feature of this style is more careful and distinct articulation. The colloquial style of pronunciation is used in informal speech and conversation. The rules of colloquial style vary for each language.

It's well known that different degree of reduction and assimilation influence the pronunciation in connected speech of the youth. The analysis of the experimental material demonstrated that reduction is closely connected with the development of the phonetical structure of the language, its grammatical system and vocabulary.

Two forms of reduction: **quantitative** or **quantitative-qualitative** — depending on the character of the change, have been widely spread in English and Ukrainian speech of the youth.

Different degrees of length of English vowels depending on whether they are stressed or unstressed may illustrate the case of purely quantitative reduction. Thus, for example, the English [ɪ:] in the word *meliorate* ['mɪ:lɪəreɪt] is longer than the same vowel [ɪ:] in the word *melioration* [,mɪlɪ(ə)'reɪʃ(ə)n]. The same can be said about the sound [R] in the words *party* ['pɑ:tɪ], *partial* ['pɑ:f(ə)l], *partiality* [pɑ:fɪælətɪ]. Ukrainian vowels may become longer when under stress but the difference in length is too slight to be of any practical importance.

It should be mentioned that the change in the quality of the sound is generally accompanied or even caused by a change in quantity. Therefore there is no purely qualitative reduction.

Quantitative-qualitative reduction often occurs both in the English and Ukrainian languages. As a result, English unstressed vowels can be reduced (turned into neutral vowels or change their quantity and quality): compare *melodious*— *melody*; *sportsman* — *man*; *moderate* (*adj.*) — *moderate* (*v.*).

In the English spoken language quantitative-qualitative reduction often occurs in reduced forms of form-words.

Both forms **partial** or **complete** reduction are observed in the young people's speech. In the case of partial reduction, sounds change their quality or quantity to some degree. In the case of reduction to zero, a sound in an unstressed position falls out completely. For example, in the English words *pencil* ['pensl], *cotton* ['kɒtn], *open* ['əʊpn], *written* ['rɪt(ə)n], etc. the vowels in an unstressed syllable fall out completely.

Examples of complete consonantal reduction are found in the following words, where [d], [p] may fall out. *windflaw* [ˈwɪn(d)flɔː]; *prompt* [prɒm(p)t]; *prompt-box* [ˈprom(p) tɒks], etc.

Sometimes the same words may have partial or complete reduction depending on the style of speech. The sounds of some words may be reduced only partially in full style while in colloquial style the same sounds may be reduced completely. It takes place especially often in reduced forms of English form-words, e.g. from [from, frem, frm]; *can* [ken, kn].

Zero reduction is not characteristic of the Ukrainian language. According to the sounds (vowels or consonants) which undergo changes, reduction may be of two kinds — vowel reduction and consonant reduction. Vowel reduction is the most typical case of reduction in English. In Ukrainian there is both vowel and consonant reduction, though consonant reduction is more characteristic of Ukrainian than vowel reduction: *приходили* [ПРИ^еХОДИ^еЛИ] — the vowel [И] may be reduced into [Е]; *волок* [ВоЎк] — the consonant [В] is changed into the non-syllabic [У]; *источник* [ИСТОЧНИКУ] — the affricate [ДЖ] is weakened and changes its quality to some extent.

Reduction, side by side with other phonetic phenomena, is of great importance for the development of the phonetic structure of the language. Reduction is one of the phonetical means of gradual development of the grammatical structure of the language and its vocabulary.

Another phenomenon of a phonetic process in today's speech is assimilation when one sound, under the influence of a sound near it, acquires some articulation and acoustic likeness to that other sound. Assimilation is also connected with the development of the phonetical structure of the language, its grammatical system and vocabulary.

Some foreign linguists treat assimilation as a pure phonetical process without any connection with the grammatical system of the language {3. 4}. Assimilation may be treated from different points of view: its direction, degree, stability, the distance between the assimilating and assimilated sounds, etc. Assimilation can involve the position of the tongue, the position of the lips, the position of the soft palate and the vocal chords.

In pronouncing Ukrainian vowels, preceded or followed or both preceded and followed by palatalized consonants, the position of the tongue is changed. The tongue occupies a more front and close position than in pronouncing these vowels in an isolated position or between hard consonants. For example the Ukrainian [А] in the words *кукла* [К'УГЛА], *тяжело* [Т'АЖКО] becomes more close and front.

Assimilation may affect the position of the lips. This case occurs rather seldom in English. Ukrainian vowels may become slightly labialized under the influence of the neighbouring labial consonants. For example the first [A] in the Ukrainian word *мартышка* [МАВПА] and the first [И] of the word *выучить* [ВЫУЧИТЬ] become slightly labialized.

Assimilation may involve the position of the soft palate. This case is not typical of English. Ukrainian vowels may become slightly nasalized under the influence of the neighbouring nasal sonant. For example vowels become slightly nasalized in the Ukrainian word *мамо* [МАМО].

Assimilation may involve the speech organ which forms the obstruction, the manner in which a sound is produced or the place of the obstruction.

Assimilation in English, as well as in Ukrainian, affects the place of the obstruction most often. In the combinations of [t, d, n, l, s, z] with [T], [D] the dental [T, D] influence the alveolar [t, d, n, l, s, z] and the place of the obstruction is changed. Those alveolar sounds become dental. For example in the words *fifθ* [fɪɪT], *tenth* [tenθ] consonants [l], [n] become dental, and in the word combinations *and thus* [əndðʌs], *in the* [ɪnðə], *reached the* [ˈrɪ:tʃtðə] consonants [d], [n], [t] become dental too.

Examples of assimilation involving the place of the obstruction in Ukrainian are: *б'єшя* [Б'ЙЕСЬС'А], *советуєшя* [РАДИСЬС'А] (the place of the obstruction is changed and [Ш] is changed into [С'] under the influence of the following [С']).

The cases of assimilation in which the organs of speech or the manner in which a sound is produced are rather rare in English.

In Ukrainian assimilation involves the active organ and the manner of the production of noise more often. For example the Ukrainian [З] in the word *указатель* [ПОКАЖЧИК] was changed into [Ж] under the influence of the following [Ч].

Assimilation often involves the work of the vocal chords in English, though not so often as it does in Ukrainian. An example of assimilation involving the work of the vocal chords can be found in the word *gooseberry* [ˈguzbqrɪ] where [s] was changed into [z] under the influence of the following voiced [b].

In Ukrainian, voiced consonants at the beginning of a word become voiceless as a rule when followed by voiceless consonants: *сшити* [СШИТИ]; *ссыпати* [ССИПАТИ]; *розбрасувати* [РОСКИДАТИ]; *из колодца* [СКРИЕНЬЦ'І].

Voiceless consonants in the middle of the word before voiced ones become voiced, especially in quick colloquial speech. Thus, for example, in

the words *молотьба*, *вокзал* voiceless [Т'], [К] become voiced under the influence of the following voiced [Б], [З] and the words are pronounced [МОЛОД'БА́] [ВОГЗА́Л].

Complete or partial assimilation are used in connected speech of the youth. Complete assimilation seldom occurs in English. The word *horseshoe* is usually given as an example, which in colloquial speech is pronounced [ˈhɒssu:]. In Ukrainian, cases of complete assimilation occur more often. Thus, in the words *советуєшься* [РА́ДИЄС':А], *смієшься* [С'М'ІЄС':А] the sound [Ш] is changed into [С'] under the influence of the following [С']. In the word *шиють* [ШШИТИ] the sound [З] is changed into [Ш] under the influence of the following [Ш]. The Ukrainian long consonants [Т'], [Д'], [С'], [З'], [Н'], [Л'], etc. which were developed from the combinations of a soft consonant plus [Й] are also the result of complete assimilation.

Partial assimilation often occurs both in English and Ukrainian. Cases of partial assimilation can be found in the English words *filth* [fɪlθ], *tenth* [tenθ], *approached the* [əˈprəʊtʃtðə] — [l], [n], [d] are partially influenced here by the following dental [θ] or [ð] and change their articulation, they become dental.

Partial assimilation often occurs in Ukrainian when a palatalized consonant follows a non-palatalized one. The Ukrainian [Н], [С], for example, become partially palatalized under the influence of the following palatalized [Ц'], in the words *сонця* [СОН'Ц'А], *места* [М'ІС'Ц'А].

There is also a third intermediate type of assimilation, in which the articulation of a sound is changed completely but it does not coincide with the assimilating sound, e.g. *five-pence* ['faɪfɛns], *looked* [lʊkt], *newspaper* ['nju:spɛɪpə] ([v], [d], [z] are changed into [f], [t], [s] under the influence of the neighbouring [p] [k] [p]). The same intermediate type of assimilation can be found in the Ukrainian language. In the word combination *из дома* [С ХАТИ] the sound [З] is changed into [С] under the influence of the following voiceless [Х].

Progressive and regressive assimilation (according to the direction in which the influence can be spread) are widely spread in the material under analysis. For example, in the word *print* [prɪnt] [r] becomes partially devoiced under the influence of the preceding voiceless [p]; in the word *news* [nju:z] [u:] becomes more front under the influence of the preceding [j], in the word *comes* [kʌmz] [s] is changed into [z] under the influence of the preceding voiced consonants.

In Ukrainian, progressive assimilation is seldom met, e.g. in the word *мартышка* [МАВПА] [A] is slightly labialized under the influence of the preceding labial [M].

Here are some examples of **regressive assimilation**: in the words *newspaper* [ˈnju:spɛɪp] the sound [z] becomes voiceless under the influence of the following voiceless consonant.

Besides these two cases of assimilation the so-called **mutual** or **reciprocal** assimilation where the assimilated and the assimilating sounds both influence upon each other can be observed in the two languages under analysis. In English this case of assimilation occurs very seldom. In Ukrainian it occurs more often, e.g. in the word *стена* [С'Т'ІНА] [C] and [T] are changed under the influence of each other. [C] becomes soft under the influence of soft [T'], [T'] becomes sibilant under the influence of the sibilant [C].

Contact assimilation (when a sound is influenced by an adjoining sound) is quite frequent too. For example, in the English word *sixth* [sɪksθ] [s] becomes dental under the influence of the adjoining [T]. In Ukrainian, cases of contact assimilation can be found in the words: *молотьба* [МОЛОД'БА], *смієшся* [С'М'ІЄС':А].

Distant assimilation (when a sound is influenced not by an adjoining sound but by a distant one) is also used in speech. Cases of distant assimilation in English are very rare. This type of assimilation is typical neither of English nor of Ukrainian.

Dissimilation (the phenomenon opposite to assimilation in which one of two similar phonemes is changed as a result of their interaction) is exercised by the youth. Dissimilated may be a vowel or a consonant, distant or contact (more often distant than contact), regressive or progressive and always complete.

Dissimilation is of great importance for the development of the language.

The Ukrainian words *плетти* [ПЛІСТИ], *мести* [МІСТИ] which were pronounced [ПЛІТТИ], [МІТТИ] may serve as examples of dissimilation. One of the two similar stop consonants [T] was changed into the fricative [C].

In English the phenomenon of dissimilation is not yet investigated. Students whose native language is Ukrainian often meet with difficulties in pronouncing English sounds in connected speech as the rules of assimilation in English differ from those in Ukrainian.

The following types of assimilation often occur in English and Ukrainian: consonantal, partial, regressive, contact and living. Examples of full and intermediate assimilation are met more often in Ukrainian than in English.

Progressive assimilation is not characteristic of either of the two languages, though in Ukrainian it occurs more often than in English.

Vowel and historical assimilation are met both in English and Ukrainian very seldom. Intermediate and full assimilation occur rarely in English.

Most often assimilation in English and Ukrainian involves the work of the vocal chords, but owing to the specific phonetic and grammatical structures of the two languages assimilation acts in different ways.

Thus, at the beginning of the word voiceless consonants in Ukrainian become voiced if they are before voiced consonants and vice versa voiced consonants are devoiced if they are before voiceless consonants. In the middle of the word Ukrainian voiced consonants are not devoiced when the adjoining sound is a voiceless consonant, e.g. *казка* [КАЗКА], *тропинка* [СТÉЖКА].

In English, lately, this phenomenon is also observed. English voiced consonants no longer remain voiced when followed by voiceless consonants, e.g. *good time* ['gut'taɪm].

According to the result of the investigation it can be stated that the phonetic phenomena in the two languages under investigation are of the same character though owing to the specific phonetic and grammatical structures of the two languages assimilation acts in different ways.

BIBLIOGRAPHY

1. Kreidler Charles W. Pronunciation of English. — Second edition. — Oxford: Blackwell, 2003. — 352 p.
2. Ladefoged Peter. Instrumental techniques for linguistic phonetic fieldwork. — Hardcastle, 1997. — P. 137–166.
3. Nootboom Sieb. The prosody of speech: melody and rhythm. — Hardcastle, 1997. — P. 640–673.
4. Roach Peter. English Phonetics and phonology. — Cambridge University Press. — 1994. — 262 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.14

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ЗАПРОШЕНЬ НА НАУКОВУ КОНФЕРЕНЦІЮ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена дослідженню специфіки перекладу англomовних текстів запрошень на наукову конференцію українською мовою. У результаті дослідження було визначено лінгвістичні аспекти оформлення текстів запрошень на наукову конференцію українською мовою та виявлено засоби перекладу англomовних текстів означених запрошень.

Ключові слова: запрошення на наукову конференцію, лінгвістичні аспекти оформлення запрошень на наукову конференцію, лексико-граматичні прийоми перекладу.

Статья посвящена исследованию специфики перевода англоязычных текстов приглашений на научную конференцию на украинский язык. В результате исследования определены лингвистические аспекты оформления текстов приглашений на научную конференцию на украинском языке и выявлены средства перевода англоязычных текстов указанных приглашений.

Ключевые слова: приглашения на научную конференцию, лингвистические аспекты оформления приглашений на научную конференцию, лексико-грамматические приемы перевода.

The article highlights the translation specificity of invitation letters to scientific conferences from English into Russian. As a result of research linguistic aspects of invitation text-frames to scientific conferences in Ukrainian are established and translation of the ways of English-language texts of the specified invitations are revealed.

Key words: invitation letters to scientific conferences, linguistic aspects of the above invitation text-frames, lexical and grammatical translation devices.

Сучасна транслатологія характеризується стрімким зростанням значущості досліджень у галузі перекладу текстів офіційно-ділової спрямованості. Це пояснюється, зокрема, динамічним розвитком

міжнародної діяльності України в політичній, економічній, науковій та культурній сферах, низкою невирішених питань, пов'язаних із лінгвокогнітивною специфікою офіційно-ділової мови, неприпустимістю суб'єктивної інтерпретації перекладачем ділових текстів, а також необхідністю детального перегляду лексико-граматичного оформлення україномовних текстів запрошень у відповідності до вимог сучасної української мови.

Незважаючи на те, що запрошення мають визначену структуру, а тематика наукових конференцій покриває всі без винятку сегменти суспільної діяльності, сьогодні саме переклад офіційно-ділових паперів є об'єктом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних перекладознавців (Й. А. Багмут, С. П. Бибик, Т. А. Казакова, А. В. Красницька, О. В. Попова та інші). Отже українськими і зарубіжними вченими висвітлено основні засади теорії перекладу офіційно-ділових паперів (В. Н. Комісаров, І. В. Корунець, Л. М. Черноватий); проведено розвідки, присвячені лінгвістичним особливостям текстів-конституентів офіційно-ділового стилю (І. В. Арнольд, В. А. Блощинська, З. Я. Тураєва).

Нагальна потреба в опрацюванні лінгвістичних аспектів перекладу офіційного дискурсу з англійської мови державною мовою сформувала передумови для цілісного вивчення особливостей перекладу міжнародних угод, державних актів, юридичних законів, постанов, статутів, інструкцій, службового листування, ділових паперів, запрошень тощо.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що високий ступінь розробки проблеми перекладу англomовних запрошень на наукові конференції українською мовою не може бути достатньою підставою для того, щоб вважати її вирішеною в контексті сучасного перекладознавства. Переклад зазначених текстів має свою специфіку, яка пов'язана з унікальністю офіційно-ділового стилю.

Оскільки лінгвістичне “навантаження” запрошень на наукові конференції вирізняються певною стилістикою, чіткістю у вживанні лексичних, фразеологічних одиниць, морфологічних та синтаксичних конструкцій, вивчення адекватних засобів їх перекладу дозволить, з одного боку, визначити прийоми і методи перекладу означених текстів; з іншого — продемонструвати значний потенціал ділової української мови. Попри існуючі наукові праці дотепер в українському перекладознавстві відсутнє комплексне дослідження засобів перекладу англomовних запрошень на наукові конференції українською мовою,

яке дозволило б визначити його місце в контексті українського перекладознавства.

Мета даної роботи полягає, з одного боку, у загальному визначенні специфіки перекладу запрошень на наукові конференції з англійської мови на українську, з іншого — в осмисленні сутності лексикограматичного оформлення текстів-оригіналів та текстів-перекладів.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1) дослідити лінгвістичні аспекти оформлення означених запрошень;

2) виявити засоби перекладу англомовних текстів запрошень на наукову конференцію українською мовою.

Розглядати саме офіційні запрошення на наукові конференції доцільно крізь призму офіційно-ділового стилю, який, перш за все, є мовою ділового спілкування. Найважливішим у ньому є послідовність і точність викладу фактів, що відзначається суворими вимогами до лексики й фразеології, стандарту форми, регламентацією розміщення та будови тексту.

Діловий стиль — це сукупність мовних засобів, функція яких обслуговування сфери офіційно-ділових відносин, тобто відносин, що виникають між органами держави, між організаціями і приватними особами в процесі їх виробничої, господарської, юридичної діяльності. Широта цієї сфери дозволяє розрізнити щонайменше три різновиди ділового стилю: 1) власне офіційно-діловий (канцелярський), 2) юридичний (мовою законів та указів); 3) дипломатичний [1].

Згідно з Гавриленко С. [2] запрошення на наукову конференцію належать до адміністративно-канцелярського підстилю:

Адміністративно-канцелярський стиль — використовується у професійно-виробничій сфері, правових відносинах і діловодстві. Він обслуговує та регламентує:

— службові (офіційні) відносини між підприємствами одного й різного підпорядкування;

— службові відносини між структурними підрозділами одного підприємства;

— службові відносини між приватною особою та організацією, установою, закладом і навпаки;

— приватні (неофіційні) відносини між окремими громадянами.

Цей стиль реалізується в офіційній кореспонденції (листах, запрошеннях), договорах, контрактах, заявах, автобіографіях, характеристиках, дорученнях, розписках та ін.

Зокрема запрошення на наукову конференцію належать до офіційних документів, саме тому під час опрацювання їх текстів слід дотримуватися загальних правил офіційно-ділового стилю. Отже запрошення — це документ, що містить коротке повідомлення про якийсь захід і пропозицію взяти у ньому участь. У даному дослідженні ми розглядатимемо такі *різновиди запрошень* на міжнародному, всеукраїнському, регіональному рівнях: — запрошення на наукову конференцію; — запрошення на науковий конгрес; — запрошення на практикум; — запрошення на семінар; — запрошення на наукові читання; — запрошення на тематичні слухання.

Структура листа-запрошення на наукову конференцію відрізняється високим ступенем одноманітності, стандартом форми, суворою регламентацією розміщення та будови тексту. Обсяг основних частин відносно стабільний: тематичне “навантаження” впливає на “розмір” тексту, оскільки зміст конференції може покривати широке коло наукових питань або вузьке; саме тому кількість надрукованих знаків у тексті запрошень варіює. Реквізитами запрошення є такі компоненти:

1) “Шапка” (необов’язковий елемент листа-запрошення) — вказується конкретна особа або організація, якій направляється запрошення.

2) Звернення — загальне (наприклад: “Шановні пані та панове!”, “Шановні студенти, магістранти, аспіранти, здобувачі, викладачі!”), або конкретне, із зазначенням прізвища або імені та по батькові особи (наприклад: “Шановна Ольго Вікторівно!”).

3) Текст листа-запрошення — зазначається назва конференції та окреслюється тематика; конкретне місце, дата і час його проведення; мова конференції; умови реєстрації учасників конференції; інформація про друк тез і / або статей; вимоги до оформлення тез і / або статей; номери телефонів контактної особи, його електронна адреса; умови фінансування витрат на переїзд (оформлення віз), проживання, харчування.

4) Підпис особи (представника організації), яка ініціює запрошення із зазначенням його посади та ПІБ.

Специфічною мовною ознакою текстів запрошень на наукові конференції є використання термінів з різних галузей науки. Даний стиль відзначається суворими вимогами до лексики й фразеології (широке використання професійної термінології, канцеляризмів, абревіатур; відсутність діалектизмів, жаргонізмів, просторічних виразів, слів із суфіксами суб’єктивної оцінки тощо).

На морфологічному рівні помітна висока численність іменників. У текстах багато назв, іменники і прикметники майже не замінюються займенниками, дії і процеси передаються опредмечено, через віддієслівні іменники (*виконання, засідання, опис, розподіл*). До високовживаних мовних одиниць можна віднести відіменні похідні прийменники: *відповідно до, у відповідь на, на виконання, у зв'язку з, на заміну, у разі* [3: 37] (порівняйте з англійською мовою: *in accordance with, in case*).

Інформаційний характер запрошень на конференції зумовив високу частотність вживання в англійській мові інфінітивів (*сприяти, обговорити, підготувати, обґрунтувати, розробити* / англ. *to facilitate, to discuss, to ground, to elaborate*), серед дієслівних форм виділяються частотністю використання форми теперішнього часу та діеприкметники і діеприслівники, що пояснюються потребою стисло викласти зміст.

Майже всі прикметники, які вживаються в досліджуваних україномовних текстах, входять до стійких словосполучень: *наукові розробки, зарубіжні науковці, актуальна проблема, сучасні дослідження* і таке інше (англ. *scientific elaborations, foreign scientists, acute problem, modern research*). З причини відсутності якісних оцінок у запрошеннях дуже мало прислівників, частково функція їх компенсується прийменниково-іменниковими конструкціями науки [3: 39]: *до питання, за умови, у розвиток* (англ. *to the issue, on condition that*).

Перекладацький аналіз текстів запрошень на наукові конференції здійснювався в декілька етапів:

1) аналіз перекладу власних назв (звернення до учасників конференцій (прізвище, ім'я, рідко по батькові), географічні назви в адресах, назви організацій / навчальних закладів-учасників і організацій / навчальних закладів-організаторів конференцій);

2) аналіз лексичних прийомів перекладу на рівні словосполучень (тематика конференцій, назви змістових блоків запрошень);

3) аналіз морфологічних перетворювань в умовах схожості / розбіжності форм;

4) аналіз синтаксичних перетворювань.

Дослідження мовного матеріалу показало, що вищенаведені власні назви передаються на іншу мову засобами перекладацької транскрипції (див. табл. 1).

Як видно з таблиці 1, змішаний тип передачі власних назв, вживаних у текстах запрошень на наукові конференції, з англійської мови на українську (тобто транслітерація та транскрипція) як засіб передачі власних імен та назв з англійської мови на українську складає

55,7 %. Наприклад: Laura — укр. Лора, Auckland — укр. Окленд, *Global Strategies* — укр. “Глоубал Стратеджіс”. Транслітерація налічує 26,0 % (Debora — укр. Дебора, Perry — укр. Перрі, Calcutta — Калькутта, *Graphic Center* — “Графік Сентер”). Транскрипція як засіб перекладу власних імен складає 18,3 %. Наприклад: Susie — С’юзі, Fife — Файф, *Washington Press* — “Вошингтон Прес”.

Таблиця 1

Засоби передачі власних назв, вживаних у текстах запрошень на наукові конференції, з англійської мови на українську (%)

Засоби перекладу власних назв	Транслітерація	Транскрипція	Змішаний тип / транскодування
Групи власних назв			
звернення до учасників	26,0	17,0	57,0
географічні назви в адресах	24,0	18,0	58,0
назви організацій / навчальних закладів	28,0	20,0	52,0
<i>Середні показники</i>	26,0	18,3	55,7

Тобто найбільш розповсюдженим засобом перекладу власних імен-звернень до учасників з англійської мови на українську є змішаний тип, який налічує 57,0 %. Теж саме можна сказати про географічні назви в адресах (58,0 %) та назви організацій / навчальних закладів (52,0 %). Друге місце займає транслітерація (26,0 %) як засіб перекладу власних імен, яка налічує 26,0 %, географічні назви в адресах — 24,0 % та назви організацій / навчальних закладів — 28,0 %. На останньому місці знаходиться транскрипція (18,3 %), яка складає 17,0 % для власних імен-звернень, 18,0 % — для географічних назв в адресах та 20,0 % для назв організацій / навчальних закладів. Перекладаючи англійськомовні тексти запрошення на наукові конференції, необхідно не тільки виявляти ідентичні букви і звуки у власних назвах, але й враховувати їхні оригінальні фонетичні особливості (відсутність у мові перекладу подібних букв, звуків, фонетичних явищ) при застосуванні тих чи тих засобів перекладу для коректної передачі значення досліджуваних лексичних одиниць на українську мову.

Оскільки офіційний стиль відрізняється загальним емоційно нейтральним тоном, особливо на лексичному рівні, найбільш розповсюдженими правилами передачі змісту англійськомовних запрошень на

наукові конференції є лексико-семантичні трансформації — розширення вихідного значення, звуження значення, описання значення та перекладацький коментар (див. табл. 2).

Таблиця 2

Лексико-семантичні трансформації при передачі змісту запрошень на наукові конференції з англійської мови на українську (%)

Лексико-семантичні трансформації / Складові змісту (блоки)	Розширення вихідного значення	Звуження значення	Описання значення	Функціональна заміна
Тематика конференцій	25,0	63,0	1,0	11,0
Назви змістових блоків	24,0	65,0	2,0	9,0
Середні показники	24,5	64,0	1,5	10,0

Аналіз даних таблиці 2 показав, що за середніми показниками звуження значення, як вид лексико-семантичної трансформації при передачі змісту на рівні словосполучень з англійської мови на українську, складає 64,0 %. Наприклад: *the Head of the Department* — *Директор Департаменту*. Розширення вихідного значення, як лексико-семантична трансформація, становить 24,5 % (*service center* — “сервісний центр” замість “комбінат побутового обслуговування”). Рідше використовується функціональна заміна (10,0 %). Наприклад: *preserving health* — *здоровий спосіб життя*. Останнє місце відводиться прийому описання значення (1,5 %). Наприклад: *Deputy Chief Executive of Hanban* (про відповідальну особу) — Заступник виконавчого Голови *Ханьбаня* (Головного Управління Інститутів Конфуція). Такий розподіл відсотків зумовлений розповсюдженими лінгвістичними явищами в англійській мові — конверсією та полісемією, коли перекладач обирає слово з найбільш відповідним вузьким значенням для мови перекладу.

Тобто, найбільш розповсюдженим прийомом перекладу тематики наукових конференцій та назв змістових блоків з англійської мови на українську є звуження значення, що налічує 25 % і 24 %, відповідно. Друге місце займає розширення вихідного значення — 63 % і 65 %. Функціональна заміна становить 11 % і 9 %. На останньому місці знаходиться описовий переклад, який складає 1 % і 2 %, відповідно. Відтак, перекладачам слід звертати увагу на вищезазначені лексико-семантичні трансформації при передачі змісту запрошень з

англійської мови на українську з метою створення коректного тексту перекладу.

Граматичні прийоми перекладу текстів запрошень використовуються в залежності від того, морфологічні форми в англійській мові схожі або відмінні у порівнянні з морфологічними формами в українській мові. Результати відображені в таблицях 3 і 4.

Таблиця 3

Граматичні прийоми перекладу текстів запрошень на наукові конференції на основі схожих форм (%)

Граматичні прийоми перекладу	Повний переклад	Нульовий переклад	Частковий переклад	Функціональна заміна	Уподібнювання	Конверсія
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Тексти запрошень	5,0	3,0	24,0	48,0	11,0	9,0

Розглянемо нижченаведені приклади:

№	Грам. прийоми перекладу	Англійська мова — оригінал	Українська мова — переклад
1.	Повний переклад	The Conference will take place on 24 October, 2013....	Конференція відбудеться 24 жовтня 2013 р...
2.	Нульовий переклад	<i>its</i> 8th Global Conference	8-ма Всесвітня Конференція
3.	Частковий переклад	The Headquarters will cover all expenses...	Головне Управління покриває всі витрати
4.	Функціональна заміна	We must apologise for inconveniences...	Вибачте за незручності...
5.	Уподібнювання	...chooses one from the topics above to introduce your experience of...	обирає одну з тем і демонструє свій досвід у...
6.	Конверсія	...to give suggestions for...	Для вираження своїх думок стосовно...

Як видно з таблиці 3, найбільш розповсюдженими граматичними прийомами перекладу англійськомовних схожих морфологічних одиниць текстів запрошень є функціональна заміна (48 %), частковий переклад (24 %), уподібнювання (11 %) і конверсія (9 %). Це можна пояснити намаганнями перекладачів наблизити оригінальні конструкції до українських з метою їх адекватного розуміння читачем-

потенційним учасником конференції. Абсолютно схожих структур в складі досліджуваних мов дуже мало, саме тому повний переклад (5 %) і нульовий переклад (3 %) займають другу позицію після зазначений прийомів.

Інтерес для дослідників викликають граматичні прийоми перекладу текстів запрошень на наукові конференції на основі відмінних морфологічних форм.

Таблиця 4

Граматичні прийоми перекладу текстів запрошень на наукові конференції на основі відмінних форм (%)

Граматичні прийоми перекладу	Нульовий переклад	Функціональна заміна	Конверсія	Поширювання	Стягнення / компресія
	1.	2.	3.	4.	5.
Тексти запрошень	4,0	22,0	38,0	21,0	15,0

Розглянемо нижченаведені приклади:

№	Грам. прийоми перекладу	Англійська мова — оригінал	Українська мова — переклад
1.	Нульовий переклад	during <i>the</i> Conference	під час конференції
2.	Функціональна заміна	<i>one</i> should keep to	<i>вам</i> слід дотримуватися...
3.	Конверсія	<i>Based on the</i> Constitution and By-Laws...	Згідно з Конституцією та державними постановами
4.	Поширювання	to participate in the international scientific conference	брати участь в міжнародній конференції
5.	Стягнення/компресія	The panel discussion <i>being over</i> ...	<i>По закінченні</i> секційного обговорення

За даними таблиці 4, до найчастіше вживаних граматичних прийомів перекладу текстів запрошень на основі відмінних форм відносяться конверсія (38 %), функціональна заміна (22 %), поширювання (21 %). Такий стан отриманих даних зумовлений наявністю в англійській мові дієслівних форм і зворотів, а саме в текстах запрошень (Complex Object, Complex Subject, Gerund, Participle, Nominative Absolute Construction with Participle I and Participle II); їх категоріальні значення відсутні в українській мові, тому перекладач змінює морфологічний статус вихідної граматичної одиниці. Нульовий переклад

як граматичний прийом перекладу використовується під час передачі імпліцитних значень артиклів і займенників. Вибір граматичних прийомів перекладу залежить від ступеня схожості / відмінності морфологічних форм мови оригіналу та мови перекладу. Розповсюдженими є перекладацькі прийоми конверсії, уподібнювання і функціональної заміни.

У даному дослідженні синтаксичні перетворення ми розглядали на рівні речень. Перекладачі текстів запрошень на наукові конференції дотримувалися правил нульового перекладу, функціональної заміни, перестановки компонентів, поширювання, стягнення, антонімічний переклад, додавання та опущення (дивись таблицю 5).

Таблиця 5

Засоби синтаксичних перетворень англомовних речень на українську мову в межах текстів запрошень на наукову конференцію (%)

Правила перетворення, середні показники	Нульовий переклад	Функціональна заміна	Перестановка компонентів	Поширювання	Стягнення	Антонімічний переклад	Додавання	Опущення
<i>Текст запрошень</i>	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
	7,7	18,3	25,0	12,3	8,0	10,0	11,7	6,3

Порівняємо нижченаведені приклади:

№	Синтаксичні перетворення	Англійська мова — оригінал	Українська мова — переклад
1.	Нульовий переклад	<i>We look forward to welcoming you in Beijing</i>	Чекаємо на Вас в Пекіні!
2.	Функціональна заміна	<i>One must inform the committee of the arrival time.</i>	Учасники повинні проінформувати комітет про час прильоту.
3.	Перестановка компонентів	<i>Should you have any questions, please contact the Program Officer whom you work with from the Headquarters.</i>	У разі виникнення питань звертайтеся до відповідальної особи з Головного Управління , з якою ви безпосередньо працюєте.
4.	Поширювання	<i>Participants are expected to cover training fees on their own.</i>	Передбачається , що учасники особисто покриють витрати на підготовку.

№	Синтаксичні перетворення	Англійська мова — оригінал	Українська мова — переклад
5.	Стягнення/компресія	The abstract should reflect the main scientific merit. It must demonstrate the result of the research described in the presented.	Анотація повинна відображати основний науковий здобуток та результати дослідження, надані в статті.
6.	Антонімічний переклад	You <i>are not supposed</i> to be met.	Учасники <i>добираються</i> самі (їх не зустрічають).
7.	Додавання	Registration , Agenda of the Conference, Topics for Discussion and other materials will be notified later.	Умови реєстрації , порядок денний конференції, тематика відповідей та інші матеріали надаватимуться пізніше.
8.	Опущення	The conference is devoted to the innovations in Veterinary Sciences .	Конференція присвячена інноваціям в (галузі) ветеринарії.

Як видно з таблиці 5, найбільш розповсюдженим засобом перетворення англомовних речень з текстів запрошень на наукові конференції на українську мову є перестановка компонентів (25 %). На другому місці знаходиться функціональна заміна (18,3 %). Поширювання як засіб перетворення англомовних речень в межах досліджуваного мовного матеріалу на українську мову налічує 12,3 %. Додавання складає 11,7 %. Стягнення становить 8 %. Антонімічний переклад налічує 10,0 %, опущення — 6,3 %.

Використання перекладачем прийому нульового перекладу свідчить про недоречність відтворення вихідної синтаксичної (чи лексико-семантичної) форми. Функціональні заміни сприяли відтворенню перекладачем замислу автора тексту запрошення при частковій розбіжності структурно-семантичних властивостей синтаксичних одиниць тексту оригіналу і тексту перекладу. Актуальне членування речень (згідно з правилами української мови) відтворювалося перекладачами завдяки використанню правила перестановки компонентів. Рівень складності речень “контролювався” прийомами стягнення і поширювання. Засобами антонімічного перекладу перекладачі акцентували логічне значення дієслів. Додавання та опущення

ня репрезентували наявність / відсутність підтексту або імпліцитних компонентів в тексті-оригіналі.

Отже, першочерговим завданням перекладача є визначення типу речення в тексті запрошень та врахування їхніх оригінальних лінгвістичних особливостей при застосуванні тих чи тих засобів перекладу для коректної передачі змісту “повідомлень” на українську мову. Проведене дослідження сприяло загальному визначенню специфіки перекладу запрошень на наукові конференції з англійської мови на українську через осмислення сутності лексико-граматичного оформлення текстів-оригіналів та текстів-перекладів. Результати дослідження сприяють розширенню традиційної моделі перекладу текстів офіційно-ділової спрямованості. У подальшому доцільно було б розглянути україномовні співвідношення в сфері перекладу запрошень на конкретні вузькогалузеві наукові конференції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бибик С. П. Ділові документи та правові папери: Листи, протоколи, заяви, договори, угоди. — Х.: Фолио, 2005. — 491 с.
2. Гавриленко С. Документирование в организации: В помощь секретарю-референту. — Минск: Амалфея, 2002. — 125 с.
3. Гончарова Н. Документаційне забезпечення менеджменту: Навчальний посібник / М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т культури і мистецтв. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 259 с.
4. Казакова Т. А. Практические основы перевода English <=> Russian. — СПб.: Союз, 2001. — 320 с.
5. Сучасне діловодство: зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини / ред. В. М. Брицина. — К.: Довіра, 2007. — 687 с.

Стаття надійшла до редакції 26.02.14

ТЕОРІЯ ПЕРЕХІДНОСТІ В СИСТЕМІ ЧАСТИН МОВИ В ЛІНГВІСТИЧНИХ РОЗВІДКАХ В. В. ШИГУРОВА

У статті представлено результати комплексного лінгвоісторіо-графічного дослідження проблеми транспозиції частин мови в наукових розвідках В. В. Шигурова, висвітлено наукові позиції вченого щодо окресленої проблеми, узагальнено граматичний доробок лінгвіста. У працях В. В. Шигурова окреслено різні позиції щодо сутності явища перехідності; проілюстровано форми й ознаки перехідності слів; схарактеризовано певну залежність між видами перехідності слів у сфері різних частин мови і сутністю їхніх граматичних категорій; виокремлено дві форми переходу в системі частин мови — швидкий і повільний, дві форми трансформації частин мови — зворотню й незворотню, два типи перехідності — однорівневу й кількарівневу тощо. Основні теоретичні та практичні ідеї, сформульовані мовознавцем щодо явища транспозиції частин мови, дотепер викликають зацікавлення.

Ключові слова: лінгвоісторіографія, частини мови, транспозиція частин мови.

В статье представлены результаты комплексного лингвисторіографического исследования проблемы транспозиции частей речи в трудах В. В. Шигурова, проанализированы взгляды ученого относительно указанной проблемы, обобщены грамматические изыскания лингвиста. В трудах В. В. Шигурова описаны различные подходы к проблеме сущности явления переходности; проиллюстрированы формы и признаки переходности слов; описана выявленная зависимость между видами переходности слов в сфере разных частей речи и сущностью их грамматических категорий; названы две формы перехода в системе частей речи — быстрый и медленный, две формы трансформации частей речи — обратимая и необратимая, два типа переходности — одноуровневая и разноуровневая и т. д. Основные теоретические и практические идеи, сформулированные ученым, и сегодня вызывают заинтересованность лингвистов, занимающихся вопросами транспозиции частей речи.

Ключевые слова: лингвисторіографія, части речи, транспозиция частей речи.

The article delivered the results of complex linguistic historical investigation of the problem of parts of speech transposition in the scientific surveys by V. V. Shygurov, reported the scholar's scientific position to the delineated problem, summarized the linguist's contribution.

In the V. V. Shygurov's works different positions to the transposition phenomenon is outlined; forms and characters of word transitivity are illustrated; specified relation between kinds of word transitivity in the sphere of different parts of speech and the substance of its grammatical categories is characterized; two forms of transitivity in the parts of speech system — fast and slow, two forms of parts of speech transposition — reverse and unreverse and two types of transitivity — single-level and multi-level are singled out.

The basic theoretical and practical ideas, formulated by the linguist about the transposition phenomenon of the parts of speech, give rise to interest up till now.

Key words: lingvohistoriographic, parts of speech, the parts of speech transposition.

Постановка проблеми. На межі XX–XXI ст. особливого розвитку набуває лінгвістична історіографія — наукова дисципліна, що вивчає історію мовознавства, аналіз теорій і концепцій генезису лінгвістичної думки, зокрема, певних її аспектів і розділів науки про мову, традицій, течій, напрямів, шкіл. Актуальність лінгвістичних досліджень зумовлена, по-перше, важливістю порушених проблем у лінгвістиці та, по-друге, відсутністю лінгвістичного висвітлення цих питань. Накопичений лінгвістичний матеріал потребує теоретичного осмислення й лінгвістичного висвітлення для подальшого його застосування. Такі наукові роботи видаються надзвичайно значущими та перспективними.

Проблему транспозиції частин мови неоднозначно висвітлюють у лінгвістичних студіях, і вона й дотепер є дискусійною в сучасному мовознавстві. Важливою складовою при формуванні уявлення щодо частин мови є необхідність урахування того, що “межі між частинами мови є рухливими” [1: 249]. Наразі потрібно зазначити, що без урахування явища транспозиції частин мови, по-перше, неможливо вирішити проблему класифікації частин мови — одну з актуальних і суперечливих у лінгвістиці; по-друге, поряд з науковою лінгвістичною значущістю процеси транспозиції необхідно брати до уваги при практичному вивченні різних мов; по-третє, вирішення теоретичних проблем ТЧМ вкрай актуальне щодо розвитку сучасної лексикографії (при укладанні словників різних типів) тощо.

Щодо транспозиції як можливості переведення знака з однієї площини мовної категорії до іншої в лінгвістиці накопичений значний

за обсягом фактичний матеріал. Зокрема перехідні явища в системі частин мови студіює Віктор Васильович Шигуров [2; 3; 4; 5; 6].

Мета статті — комплексне лінгвоісторіографічне дослідження проблеми транспозиції частин мови в наукових розвідках В. В. Шигурова, висвітлення наукових позицій ученого щодо окресленої проблеми, узагальнення граматичного доробку лінгвіста.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення результатів досліджень В. В. Шигурова, здійснені впродовж останніх десятиліть, представлено, насамперед, у навчальному посібнику “Перехідні явища в сфері частин мови в синхронному висвітленні” [5]. У посібнику схарактеризовано основні поняття теорії перехідності у сфері частин мови, окреслено різні погляди щодо сутності явища перехідності, проілюстровано форми й ознаки перехідності слів (як у теоретичному аспекті, так і на конкретному лінгвістичному матеріалі — перехідних процесах серед дієприслівників із запереченням).

Науковець не погоджується з надто широким трактуванням перехідності як лінгвістичного явища, у межах якого об’єднують різні факти (концепції О. Лешки, Є. Куриловича, А. М. Михневича тощо) [5: 5]. Отже, за В. В. Шигуровим, перехід — це пересування з однієї частини мови в іншу [5: 6].

При переході слів із однієї частини мови в іншу так або інакше, на думку дослідника, відбувається певне зрушення, зміна одних властивостей слова й виникнення інших. В. В. Шигуров, ґрунтуючись на тезах В. М. Мигиріна й М. Ф. Лукіна, виокремлює такі ознаки переходу слів із однієї частини мови в іншу (на матеріалі різних класів слів), як-от: зміна синтаксичних функцій слова, категорійного й лексичного значення слова, синтаксичної й лексичної дистрибуції, морфологічних властивостей, морфемної будови, словотвірних можливостей і фонетичних особливостей [5: 11–16].

Окремі ознаки переходу слів із однієї частини мови в іншу схарактеризовано науковцем докладніше. Так, на думку В. В. Шигурова, процес переходу слова в нову частину мови, зазвичай, починається зі зміни його синтаксичної функції в реченні, оскільки між роллю частин мови в реченні та їхньою здатністю до різного роду перетворень існує певна залежність: чим ширший потенціал синтаксичних функцій тієї або тієї частини мови, тим більша ймовірність різних видів її переходу в інші класи слів. Наприклад, іменники мають найбільший набір синтаксичних функцій і тому здатні поповнювати класи займенників, числівників, прислівників, приймен-

ників, сполучників, часток, вигуків тощо. Навпаки, одноманітність синтаксичного вживання частини мови обмежує можливості її категорійного перетворення. Обмежені, наприклад, перетворювальні можливості числівників і дієприкметників: числівники можуть переходити лише в прислівники й виконувати функцію вставних слів (рос. *вдвоём, во-первых* тощо); дієприкметники, що також уживаються лише в декількох синтаксичних функціях, транспонуються в прикметники та іменники (рос. *раненый боец, подойти к раненому* тощо) [5: 11–16].

Вірогідність подібних висновків В. В. Шигурова підтверджують, зокрема, спостереження О. М. Пешковського, який називав частини мови “застиглими членами речення, що викристалізувалися в системі мови в певні морфологічні форми” [7: 79], академіка В. В. Виноградова, який акцентував увагу на безперервному зв’язку і взаємодії морфологічних і синтаксичних категорій: “У морфологічних категоріях відбуваються постійні зміни співвідношень, синтаксис і породжує імпульси й поштовхи до цих перетворень” [8: 150].

Зміна категорійного значення при переході слів із класу в клас, на думку В. В. Шигурова, є обов’язковою: субстантивований прикметник є носієм загальнограматичного значення предмету, а не ознаки тощо.

Щодо проблеми синтаксичної дистрибуції В. В. Шигуров виокремлює два типи синтаксичного оточення тієї чи тієї частини мови:

1) оточення, що виключає перехід слів певної частини мови в інші семантико-граматичні розряди слів (або гальмує такий перехід); така дистрибуція сприяє яскравому прояву граматичних ознак слів;

2) оточення, що сприяє переходу слова з однієї частини мови в іншу; при такій дистрибуції граматичні категорії є послабленими [5: 14].

Зміну морфологічних особливостей слова В. В. Шигуров пояснює, по-перше, занепадом окремих його колишніх граматичних властивостей, по-друге, набуттям у певних випадках ознак нової частини мови. Учений виявив певну залежність між видами перехідності слів у сфері різних частин мови і сутністю їхніх граматичних категорій: близькість граматичних властивостей у значній мірі полегшує процес переходу слів з однієї частини мови в іншу (порівняно легко здійснюється перехід слів із прикметників в іменники, з дієприкметників у прикметники, із іменників у займенники тощо); чітке розмежування граматичних категорій тих чи тих частин мови створює перешкоди

щодо їхнього збагачення завдяки перехідності слів (дієслова, як відомо, відрізняються від усіх класів своїми граматичними характеристиками й тому, зазвичай, не поповнюються як результат переходу слів з інших частин мови) [5: 15].

Окрім вищезгаданих узагальнень, В. В. Шигуров досліджував і транспозицію частин мови (акцентуємо, що всі теоретичні тези науковець підтверджує конкретними мовними фактами, по-перше; по-друге, у багатьох питаннях дослідник поділяє наукові позиції В. М. Мигиріна [9; 10; 11]):

1) перехід слів найчастіше зумовлює зміна комплексу властивостей частини мови й може завершуватися фонетичними перетвореннями, а не зміною лише однієї будь-якої ознаки;

2) як і В. М. Мигирін, В. В. Шигуров вважає, що послідовність утворення частин мови в історії мовного розвитку певною мірою простежується за типами перехідності слів, оскільки формування розгалуженої системи морфологічних категорій і розвиненого словотвірного апарату вимагає тривалого часу, відповідно можна припустити, що, наприклад, іменники й дієслова з'явилися раніше, ніж прикметники й прислівники тощо;

3) треба розрізняти дві форми переходу в системі частин мови: швидкий (чим далі одна від одної за граматичними властивостями частини мови, тим швидше завершується процес переходу) і повільний (чим ближче за своїми граматичними характеристиками класи слів, тим повільніше здійснюється перехід);

4) обидва дослідники розрізняють зворотню й незворотню трансформацію частин мови: для незворотньої трансформації характерним є односпрямований перехід слів з однієї частини мови в іншу (з прислівників слова переходять у прийменники, але немає зворотнього переходу прийменників у прислівники тощо); прикладом зворотньої трансформації мовознавці вважають перехід слів з іменників у займенники і, навпаки, із займенників в іменники;

5) перехідність слів може бути однорівневою (наприклад, переходи слів із дієприкметників у прикметники, з іменників у прислівники, з іменників у займенники, з дієслів у частки) і кількарівневою (наприклад, послідовне переродження прийменниково-відмінкового поєднання в прислівник, а прислівників — у прийменники);

6) перехідність у системі частин мови, на думку В. В. Шигурова, є одним з чинників, що сприяє консервації в мові старих морфологічних перетворень (рос. *поделом, воочью, домой*), а також формуванню

наших уявлень про ті слова, які колись уживалися в мові, а потім зникли (рос. *кривь, кось, опрометь, торопь* тощо в структурі прислівників *вкривь, вкось, опрометью, второпях*) [5: 16–18].

Явища перехідності й синкретизму в системі частин мови, граматичних категорій і лексико-граматичних розрядів активно досліджують учні й послідовники В. В. Шигурова, а саме: Е. М. Акімова, Л. Г. Горбунова, Л. М. Денисова, Н. І. Єршова, С. О. Кабанова, Т. І. Мочалова та ін.

Висновки. Отже, у наукових розвідках В. В. Шигурова окреслено різні позиції щодо сутності явища перехідності; проілюстровано форми й ознаки перехідності слів (як у теоретичному аспекті, так і на конкретному лінгвістичному матеріалі); схарактеризовано певну залежність між видами перехідності слів у сфері різних частин мови і сутністю їхніх граматичних категорій; виокремлено дві форми переходу в системі частин мови — швидкий і повільний, дві форми трансформації частин мови — зворотню й незворотню, два типи перехідності — однорівневу й кількарівневу тощо. Основні теоретичні та практичні ідеї, сформульовані мовознавцем щодо явища транспозиції частин мови, дотепер викликають зацікавлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лопатин В. В. Современный русский язык. Теоретический курс. Словообразование. Морфология / В. В. Лопатин, И. Г. Милославский, М. А. Шелякин ; под ред. В. В. Иванова. — М. : Русский язык, 1989. — 261 с.
2. Шигуров В. В. Интеръективация как тип ступенчатой транспозиции языковых единиц в системе частей речи (материалы к транспозиционной грамматике русского языка) / Виктор Васильевич Шигуров. — М. : Academia, 2009. — 463 с.
3. Шигуров В. В. О месте предикативации в системе транспозиционных процессов на уровне частей речи / В. В. Шигуров // Русский язык: исторические судьбы и современность : материалы IV Международного конгресса исследователей русского языка, филол. фак. МГУ имени М. В. Ломоносова, г. Москва, 20–23 марта 2010 г. — М., 2010. — С. 43–44.
4. Шигуров В. В. О механизме члестеречной транспозиции в русском языке / В. В. Шигуров // Русский язык в контексте национальной культуры : материалы Всероссийской научной конференции, г. Саранск, 24–26 мая 2007 г. — Саранск, 2008. — С. 8–16.
5. Шигуров В. В. Переходные явления в области частей речи в синхронном освещении : учеб. пособие / Виктор Васильевич Шигуров. — Саранск : Изд-во Саран. ун-та, 1988. — 88 с.
6. Шигуров В. В. Словоформа “горько” в аспекте члестеречной транспозиции: адвербиализация, предикативация, интеръективация и вербализация / В. В. Шигуров // Научное обозрение. — М., 2005. — № 6. — С. 160–168.

7. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. — 8-е изд., доп. / Александр Матвеевич Пешковский. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 544 с.
8. Виноградов В. В. Современный русский язык / В. В. Виноградов. — М., 1938. — Ч. 1. — 160 с.
9. Мигирин В. Н. Лингвистика естественных элементарных процессов / Виктор Николаевич Мигирин // Граматичні та лінгвістичні студії з української та російської мов. — К. : Наукова думка, 1965. — С. 56–69.
10. Мигирин В. Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке : учеб. пособие / Виктор Николаевич Мигирин. — Бельцы, 1971. — 199 с.
11. Мигирин В. Н. Процессы переходности на уровне членов предложения / Виктор Николаевич Мигирин // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. — 1968. — № 2. — С. 41–52.

Стаття надійшла до редакції 05.03.14

МОДАЛЬНА ФУНКЦІЯ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено дослідженню однієї з найбільш вагомих функцій звертання — актуалізації в мовленнєвому акті суб’єктивно-модального ставлення мовця. У центрі уваги дослідження знаходяться модально забарвлені звертання-характеристики, які крім номінативного мають також і предикативно-характеризуюче значення. Автор дійшов висновку, що кількісний показник і якісна різноманітність модально-емоційного оцінного компонента у вокативних конструкціях дає підставу стверджувати, що вираження особистісних суб’єктивно-модальних відносин при комунікації є однією з найважливіших функцій звертань.

Ключові слова: звертання, суб’єктивно-особистісна модальність, емотивно-оцінна модальність, предикативно-характеризуюче значення, мовленнєвий акт, оцінка, експресивність.

Статья посвящена изучению одной из наиболее важных функций обращения — актуализации в речевом акте субъективно-модального отношения говорящего. В центре внимания исследования находятся модально окрашенные обращения-характеристики, которые кроме номинативного имеют также предикативно-характеризующее значение. Автор приходит к выводу, что количественный показатель и качественное разнообразие модально-эмоционального оценочного компонента в вокативных конструкциях дает основание утверждать, что выражение личностных субъективно-модальных отношений при коммуникации является одной из самых важных функций обращений.

Ключевые слова: обращение, субъективно-личностная модальность, эмотивно-оценочная модальность, предикативно-характеризующее значение, речевой акт, оценка, экспрессивность.

The article is dedicated to the analysis of one of the most important functions of vocatives — actualization of the speaker’s subjectively–modal attitude in the speech act. In the focus of the research there are modally-coloured vocatives-characteristics that have nominative meaning besides predicatively-characterizing meaning. The author comes to the conclusion that the quantitative indicator and the qualitative diversity of the modally-emotive evaluative component in vocative constructions give grounds to assert that the expression of personal

subjectively-modal relations in communication is one of the most important functions of vocatives.

Key words: *vocative, subjectively-personal modality, emotively-evaluative modality, predicatively-characterizing meaning, speech act, evaluation, expressiveness.*

У звертанні проявляється наше ставлення до адресата: як ми його назвемо, як до нього звернемося, так і піде подальший діалог, і вже в звертанні закладається рішення комунікативного завдання в цілому.

Мета цієї статті полягає у дослідженні однієї з найбільш вагомих функцій звертання — актуалізації в мовленнєвому акті суб'єктивно — модального ставлення мовця.

Незважаючи на багатозначність терміна “модальність”, в сучасному мовознавстві коло охоплених ним явищ має загальну основу, і всі вони покликані висловлювати ставлення повідомлюваного до дійсності (так звана об'єктивна модальність) або мовця до того, що повідомляється (так звана суб'єктивна модальність). Один і той же факт дійсності може надаватись як істинний або помилковий з точки зору відправника висловлювання, протиставлятися чому-небудь, співвідноситися з іншими фактами чи подіями, з ситуацією, джерелом інформації, бути по-різному кваліфікованим, набути ту чи іншу якісну оцінку. Саме вираження ставлення мовця до змісту висловлюваного і становить зміст суб'єктивної модальності.

Модально забарвлені звертання-характеристики відрізняються тим, що крім номінативного мають також і предикативно-характеризуюче значення. “Своєрідність слів-предикативних характеристик полягає в наявності у них в семантичній структурі особливої “атрибутивної”, “ознакової” семи, яка відсутня в плані змісту власне-звертань [1: 50]. Звертання, яке виконує модальну функцію, як лексична одиниця з атрибутивною семою виявляється наділим внутрішньою предикативністю: ознака, що міститься в лексемі-характеристиці, внутрішньо предикативує будь-якому об'єкту, що має цю ознаку. Таким чином, звертання-характеристику можна розгорнути в означальне речення, де звертання грає роль іменної частини присудка.

Звертання-характеристики, не будучи назвами адресата, не можуть повною мірою виконувати тієї функції привернення уваги співрозмовника, яка зазвичай вказується як основна функція звертань. Говорячи про такі мовні одиниці, О. М. Серебренников вважає, що вони створюють проміжну функціонально-семантичну зону між

ідентифікуючою та предикатною номінацією, що поєднує риси цих двох принципово різних типів імен [2: 45].

Дослідження характеризуючих звертань було також проведено Ф. А. Літвіним і М. І. Черемісіною. На думку авторів, характеристики, що виступають в позиції звертання, є особливим типом предиката [1: 60]. Думки дослідників ґрунтуються на трьох положеннях:

— предикативні характеристики можуть бути представлені у формі речення (*Ви рятуєте моє ім'я, добра людина* → *Ви — добра людина*), в той час, як у інших звертань подібне неможливо;

— речення з такими звертаннями висловлюють причинно-наслідковий зв'язок (*добра людина — тому, що рятуєш моє ім'я*);

— характеристики можуть відноситися до будь-якого адресату, в той час як власне звертання однозначно виділяє його, оперуючи до його індивідуальності [1: 66].

Функціональна і семантична подвійність звертань-характеристик дає підставу стверджувати, що вони створюють проміжну між ідентифікуючою та предикатною зоною семантики і здійснюють перехід від об'єктивної семантики до семантики суб'єктивного типу [3: 356].

В свою чергу суб'єктивна модальність поділяється на суб'єктивно-особистісну і суб'єктивно-міжособистісну.

Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає в себе мікроконцепти власне-оцінної і емотивно-оцінної модальності. Оцінка є провідним фактором, що формує ставлення кожного індивіда до навколишньої дійсності, виявляється тим первинним індикатором, який визначає принцип класифікації особистісних відносин, причому суб'єктивне ставлення в цьому випадку створює об'єктивну основу наукової таксономії. Під час розгляду оцінювання як семантичної категорії необхідно чітко розрізнити два її боки: об'єктивний, що характеризує об'єкт оцінки з боку його "справжніх", отриманих на основі досвіду властивостей, і суб'єктивний, що характеризує більшою мірою суб'єкт оцінки, його чуттєве сприйняття, ставлення. Оцінка, таким чином, виконує координуючу роль між людиною і навколишнім світом. Тому не дивно, що в мовленнєвому акті надзвичайно широке коло семантично сильних і точних понять, властивих мові прескрипцій, найчастіше передається на когнітивно слабкій мові оцінок, завдяки чому суб'єктивна оцінка, що визначається як "семантико-синтаксична категорія, що виражає ставлення мовця до предмета мовлення" [4: 193], посідає важливе місце в системі мови. Об'єктивно існуючий в природі розподіл об'єктів за ознаками їхньої

внутрішньої організації та зовнішніх взаємозв'язків людина в результаті заломлення крізь призму своєї свідомості трансформує, а найчастіше повністю замінює класифікацією за суб'єктивно-оцінювальною ознакою [5: 180]. Це визначає глибоке проникнення суб'єктивного оцінювання у численні аспекти мовної системи та мовленнєвої діяльності. Найбільшою мірою, мабуть, перетинаються сфери оцінювання і суб'єктивної модальності.

Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає два мікроконцепта. Перший з них — власне оцінна модальна функція — цілком проявляється у сфері суб'єктивної оцінки і характеризує різноманіття відтінків, що містять в собі “особисте, суб'єктивне ставлення мовця до змісту повідомлення” [6: 216]. Другий мікроконцепт суб'єктивно-особистісної модальності — емотивно-оцінна модальність. Більшість сучасних лінгвістів вважає експресивне вираження тих чи інших емоцій з приводу змісту повідомлення модальним феноменом. На користь твердження про нелогічність протиставлення емоційно-оцінних і модально-оцінних значень у мові свідчить не тільки факт використання для їх вираження одних і тих же мовних і немовних засобів, а й генетичний принцип, пов'язаний з урахуванням причин, походження, основних тенденцій та ліній розвитку розглянутих явищ. При цьому емоційність (аспектами, пов'язаними з емоційною оцінкою висловлювання) входить складовою частиною в систему мовної модальності, утворюючи при цьому зону емоційно-оцінних суб'єктивно-модальних значень.

Важливим є питання розмежування експресивного, емоційного і модального боків мови. Аналіз робіт, присвячених цій проблемі, дозволяє дійти висновку, що в сучасному мовознавстві превалує наступний підхід. Перш за все, відзначається умовність меж між поняттями експресивність, емоційність і модальність з тієї причини, що всі названі категорії можуть виражатися одними і тими ж мовними (лексико-граматичними і інтонаційними) і немовними (пара- і екстралінгвістичними) засобами. Тим не менш, відмінності, які існують між ними, чітко виявляються в процесі комунікації. Експресивність відрізняється від емоційності тим, що є універсальним підсилювачем виразності мовлення при передачі почуття, думки, волі, в той час як емоційність передає тільки почуття індивідуума, при чому інтенсивність їх виявлення не регламентується. Звідси випливає, що емоційні засоби не завжди експресивні, а експресивні засоби можуть бути і неемоційними. Експресивність може бути модальною, тільки посилю-

ючи і підкреслюючи будь-які елементи в повідомленні при передачі суб'єктивного ставлення мовця до змісту висловлювання. В інших випадках експресивність виходить за межі модальності і служить підсилювачем логіко-сміслових значень [7: 25]. Саме з таких позицій в цій роботі проводиться функціонально-семантичний аналіз суб'єктивно-модальних значень.

В межах функціонального поля звертання мікрополе емоційної оцінки у складі субполя суб'єктивно-особистісної модальності представлено великим набором функцій, пов'язаних з вираженням тих чи інших емоцій на адресу реципієнта.

На думку А. А. Шахматова, “у вокативні речення укладено якийсь додатковий зміст: докір, жаль, обурення, єдиним їх членом є звертання, ім'я особи, до якої звернено мовлення, якщо це ім'я вимовлено з особливою інтонацією, що викликає складне уявлення, в центрі якого стоїть дана особа” [8: 307]. Звертання, у склад якого входить одне або декілька слів, що називають адресата, може трансформуватися у вокативне речення, якщо воно передає різні відтінки емоційного значення, супроводжуючи назву адресата. Дані конструкції мають “емоціогенні маркери”, за допомогою яких передається модус емоційної забарвленості думки, наприклад: *Сонечко моє ясне! Дитино моя дорога!; Petite sottie!*

В емоційних звертаннях дейктична функція часто виявляється втраченою, вони лише сигналізують про особисте ставлення мовця до слухача (позитивне або негативне). Про витіснення на другий план, якщо не про втрату, власне вокативної функції свідчить і місце звертання у фразі — не в ініціалній позиції, а в середині або в кінці висловлювання мовця: *А в тебе, корешок, губа, як кажуть, не дура!; Savoir quoi, pauvre pomme?*

Номінативна функція подібних звертань ослаблена, вибір того чи іншого з них визначається не властивостями і особливостями адресата, а емоційним ставленням до нього мовця.

Кількісний показник і якісна різноманітність модально-емоційного оцінного компонента у вокативних конструкціях дає підставу стверджувати, що вираження особистісних суб'єктивно-модальних відносин при комунікації є однією з найважливіших функцій звертань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвин Ф. А., Черемисина М. И. Предикативные характеристики в позиции обращения // Вопросы языка и литературы. — Новосибирск, 1968. — Вып. 11, ч. 1. — С. 50–87.
2. Серебренников Б. А. Языковая номинация (Общие вопросы). — М., 1982. — С. 147–187.
3. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. Лит. и языка. — 1981. — Т.40. — № 4. — С. 356–367.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Эдиториал УРСС, 2004. — 576 с.
5. Вольф Е. М. Оценка и “странность” как виды модальности // Язык и логическая теория. — М., 1987. — С. 178–186.
6. Русская грамматика / Гл. ред. Н. О. Шведова: В 2 т. — М., 1980. — Т. I. — 783 с.; 1982. — Т. 2. — 709 с.
7. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. — Киев; Одесса: Выща школа, 1989. — 147 с.
8. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. — М.: Наука, 1963. — 260 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.14

ПРО ПРОБЛЕМУ ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЙ І РЕМІНІСЦЕНЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі перекладів романів У. Фолкнера “The Sound and the Fury” та Дж. Джойса “Ulysses”)

У статті досліджується категорія інтертекстуальності, визначаються рівні її реалізації у художньому творі, здійснюється класифікація різних типів інтертекстуальних зв'язків, зокрема описуються відмінності у функціонуванні алюзій та ремінісценцій. У науковій розвідці висвітлюються також проблеми відтворення інтертекстуальності у літературній інтерпретації англомовних художніх творів, характеризуються перекладацькі стратегії і тактики адекватного художнього перекладу. Встановлюється, що найбільш вдалими перекладацькими стратегіями є стратегії експлікації, компенсації та конвергенції.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекстуальні зв'язки, алюзії, ремінісценції, класифікація, літературна інтерпретація, перекладацькі стратегії експлікації, компенсації та конвергенції.

В статье исследуется категория интертекстуальности, определяются уровни ее реализации в художественном произведении, осуществляется классификация различных типов интертекстуальных связей, в частности описываются различия в функционировании аллюзий и реминисценций. В научной статье освещаются также проблемы воссоздания интертекстуальности в литературной интерпретации англоязычных художественных произведений, характеризуются переводческие стратегии и тактики адекватного художественного перевода. Установлено, что наиболее успешными переводческими стратегиями являются стратегии экспликации, компенсации и конвергенции.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекстуальные связи, аллюзии, реминисценции, классификация, литературная интерпретация, переводческие стратегии экспликации, компенсации и конвергенции.

In the focus of the article there is a category of intertextuality. The study is aimed at defining the levels of intertextuality realization and classifying types of intertextual links in belle-letters works, outlining in particular the distinctive features in employment of allusions and literary reminiscences. The research is also

focused on the problem of rendering intertextuality in the literary interpretation of English artistic works. The translator's strategies and techniques of adequate literary translation are being analyzed. It has been established that the most appropriate translator's strategies are the strategies of explication, compensation and convergence.

Key words: *intertextuality, intertextual links, allusions, literary reminiscences, classification, literary interpretation, the translator's strategies of explication, compensation and convergence.*

Проблема всебічного вивчення інтертекстуальності як іманентної властивості тексту викликати певні асоціації у адресата розроблюється протягом останніх десятиріч, але й досі потребує уточнення певних положень, розмежування деяких ключових термінів і понять, їх переосмислення й доповнення. Усвідомлення всеохоплючої природи поняття інтертекстуальності унеможлиблює його вивчення у межах однієї дисципліни — вчення про мову.

Наразі наукова парадигма вивчення інтеретекстуальності визначається синергетичним характером і спирається на засади міжкультурної комунікації, загального і зіставного мовознавства, літературознавства, філософії мови, семіотики. Фактично, не лише вся світова художня література, а й увесь текстовий гіперпростір сучасної культури залучається у глобальний процес міжтекстової і, як наслідок, міжмовної та міжкультурної взаємодії. З оглядом на зазначене, проблема дослідження інтертекстуальності є вельми актуальною для сучасного перекладознавства.

У статті інтертекстуальність художнього твору тлумачиться як потенційна здатність будь-якого тексту або його частини здійснювати непрямі посилання на інші літературні твори, вступати у діалог з іншими текстами. *Новизна* підходу у тому, що вперше алюзії і ремінісценції, які становлять *об'єкт* дослідження, розуміються як своєрідні культурно-семіотичні містки, посилання переходу в традиційному художньому тексті, що перетворюють його на гіпертекстовий формат у парадигмі національної та світової літератури. *Предметом* дослідження є перекладацькі стратегії і тактики адекватного відтворення алюзій і ремінісценцій у художньому перекладі.

Актуальність тематики статті засвідчується важливістю адекватного відтворення інтертекстуальності при літературному перекладі автентичних англійських художніх творів неспорідненими мовами (російською та українською). Дослідження проводиться на самотньому *materiali* — оригінальних текстах і літературних перекладах романів Дж. Джойса “*Ulysses*” і У. Фолкнера “*The Sound and the Fury*”.

Як відомо, ці твори посідають значне місце у національній і міжкультурній літературній парадигмі.

Метою написання статті є всебічне дослідження механізму функціонування алюзій і ремінісценцій у парадигмі інтертекстуального простору постмодерністського роману та вироблення стратегій і тактик їх адекватного відтворення у перекладі англійських творів неспорідненими мовами. *Коло завдань* охоплює такі: визначитись із трактуванням понять інтертекстуальності, інтертексту, а також алюзій і ремінісценцій як типів інтертекстуальних зв'язків, схарактеризувати роль посилань у досліджуваних оригінальних творах, здійснити аналіз способів відтворення інтертекстуальних зв'язків у літературних перекладах різної редакції, визначити закономірності та відмінності у виборі стратегій і тактик перекладу у різних мовах.

Унаслідок популяризації і зростаючої доступності витворів мистецтва і продуктів масової культури відбувається семіотизація людського буття. Будь-які нові тези, спостереження, міркування повинні спиратись на вже відомі широкому загалу. Наявність наслідування чийось ідей і тверджень підвищує їх цінність, уможливує їх правильне розуміння та прискорене засвоєння цільовою аудиторією. Наразі престижно підкреслювати зв'язок із попередниками, засвідчувати власну ерудицію вправним цитуванням культурно-семіотичної спадщини.

Поняття інтертекстуальності як комунікативної характеристики виходить за межі тексту і набуває значення метатекстового зв'язку у семіотичному просторі. Дослідженням цієї категорії займались у різні періоди Ю. Крістева, У. Еко, К. Леві-Стросс, О. Беннет, Р. Барт, Ж. Женетт, В. Лейч, М. Пфістер, Н. Пере-Гро, Р. Якобсон, Л. Деленбах, П. Ван ден Хевель, С. Лец, Ю. Лотман, І. Ревзін, І. Ільїн, Н. Фатеева, О. Фролова, І. Смірнов, В. Руднев, О. Жолковський, В. Чернявська, О. Селіванова і Н. Кузьміна [1; 2].

Л. Деленбах і П. Ван ден Хевель у своїх розвідках визначають інтертекстуальність як взаємодію внутрішньотекстових дискурсів: дискурсу оповідача та дискурсу персонажів або дискурсу декількох персонажів у межах одного художнього твору [1]. Н. Фатеева пропонує осмислювати інтертекстуальність як “механізм метамовної рефлексії”, який дозволяє читачеві поглибити розуміння тексту за рахунок його багатовимірних зв'язків із іншими текстами [1: 19]. Однак, попри різноманіття визначень інваріантною ознакою інтертекстуальності залишається наявність діалогу, перехресних посилань між декількома джерелами, що реалізуються за допомогою певних мовних сигналів.

Проблема інтертекстуальності перебуває у нерозривному зв'язку з поняттям інтертексту та питаннями інтерпретації. Велика кількість запропонованих дефініцій інтертексту певною мірою зумовлена його багатофункціональністю (референтивна, експресивна, апелятивна, поетична і метатекстова функції). Нижче наводяться фрагменти визначень терміну “інтертекст”, що є ключовими для розуміння сутності цього поняття. Інтертекстом є:

- будь-який текст, що може бути схарактеризований як “нова тканина (англ.: *texture*), яку зіткано зі старих цитат” (Р. Барт, В. Лейч) [1: 20];

- декілька творів (чи фрагментів), що утворюють спільний мета-текстовий простір і засвідчують закономірну спільність елементів (О. Жолковський, І. Смірнов) [1];

- будь-який текст, у якому містяться посилання (цитати, алюзії, ремінісценції) (В. Руднєв) [1];

- текст-джерело, який є первинним не в діахронічному, а у змістовно-еволюційному плані (О. Жолковський) [1].

Як зазначалось вище, інтертекстуальність у сучасному трактуванні є властивою усім родам і видам мистецтва. Так, яскраві приклади творів із наявними інтертекстуальними зв'язками є в елітарному та масовому кіно (пор.: фільми “Данте. Пекло” Пітера Грінуея, “Кримінальне читиво” Квентіна Тарантіно і анімаційну картину “Шрек”), у художній літературі (вірші “*If*” Р. Кіплінга і “*Ask Dad*” В. Галлачера, парафраз англійської дитячої поезії у романі Л. Керолла “*Alice in Wonderland*”, роман “*Ulysses*” Дж. Джойса і епічну поему “Одісея” Гомера). Однак відправним пунктом слугувала література та її витвори. Саме формування національної літератури завжди передувало самовизначенню нації, етносу, культури. Так, не існувало самобутньої англійської нації у її сучасному розумінні, доки Джеффри Чосер не заклав фундамент англійської літературної мови в часи домінування латини та французької мови. Сонети і поеми В. Шекспіра та п'єси К. Марло сформували засади англійської поезії і драматургії. У вітчизняній літературі таке значення мала творча спадщина Т. Г. Шевченка, який став справжнім хрещеним батьком для національної української поезії та прози.

Через свою багатомірність і синергетичність інтертекстуальні зв'язки можуть реалізовуватись на різних рівнях. За своєю структурою сфера реалізації цих зв'язків нагадує горіх зсередини. Зовнішній рівень — це власне мовний рівень, найбільш експліцитний, зрозумі-

лий, який викликає найбільш яскраві асоціації у широкого загалу. Другий рівень — дещо більш формальний, загальномистецький. Це міждисциплінарний рівень, що охоплює різні роди і види мистецтва — живопис, драматургію, сінематограф, але перш над усе — літературу. Література — це альфа й омега національного менталітету, дзеркало душі етносу чи народу, джерело його наснаги і відлуння його нагальних проблем. І, нарешті, третій, глибинний рівень, ядро є ментальним рівнем асоціацій, найбільш імпліцитним і, як наслідок, найбільш важким для відтворення у перекладі оригінальних творів. Схематично це можна відобразити таким чином.

Найбільш ефективним інструментом реалізації інтертекстуальних зв'язків є прямі і непрямі посилення — цитати, алюзії та ремінісценції. Цитати у роботі глумачаться як “до-слівне введення до тексту фрагмента іншого тексту або висловлення” у незмінному вигляді [2: 656]. Функція цього виду інтертекстуальних зв'язків полягає у “забезпеченні достовірності думки автора

безпосереднім посиланням на авторитетні джерела” [2: 656]. Автор удається до прямого цитування за потреби уточнення застосованих у тексті дефініцій, у разі неоднозначності, полемічності певних тверджень для підтвердження власної правоти.

Розмежування алюзій і ремінісценцій як різновидів інтертекстуальних зв'язків та видів непрямих посилань є одним із завдань дослідження. Алюзія (пер. з лат.: “*allusion*” — “натяк, жарт”) позначає в ораторській літературі і розмовному мовленні посилання на відоме висловлення, факт літературного, історичного, політичного життя, а частіше на художній твір. За визначенням О. Селіванової, алюзія — “це вияв текстової категорії інтертекстуальності, прийом художньої виразності, що змістовно збагачує текстову інформацію, створюючи численні асоціації за рахунок натяку на події, факти, персонажів тощо” [2: 24].

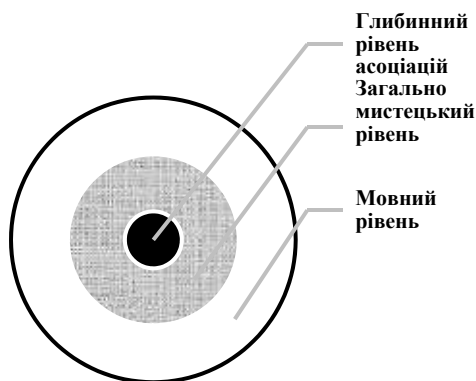

Рис. 1. Схема інтертекстуальних зв'язків

Ремінісценція (пер. з лат.: “*reminiscentia*” — “спогад”) — це наявне в творі непряме посилання на відомий текст, що має на меті нагадати реципієнтові про інший художній твір, факт культурного життя. Ремінісценція може бути експліцитною, розрахованою на пізнавання, або імпліцитною, прихованою. Ремінісценція — це спосіб утворити певний контекст для сприймання твору, підключити його до традиції і водночас засіб продемонструвати відмінність, новизну новоствореного твору, розпочати діалог із традицією [3: 220].

Інтерпретація алюзій виявляє їх потенційну здатність реалізовувати у текстах дві функції — фрагментарного і тематично значущого, сюжетнорелевантного елементу. Алюзії у назві твору є відправним пунктом розгортання смислової перспективи всього художнього простору твору. У більшості випадків алюзії реалізуються на рівні заголовку твору. У цій сильній позиції вони легко впізнаються і найповніше реалізують експресивну та референтивну функції.

Однак найбільш тісний зв'язок із текстом мають передусім алюзії, що виступають у ролі сюжетнорелевантного елементу, так звані “наскрізні домінантні” алюзії, які зосереджуються у сюжетно-кульмінаційних фрагментах твору. Саме вони за задумом автора маніфестують головну ідею художнього твору і реалізують епістемологічну функцію (через них автор виражає свою оцінку). Певною мірою такі алюзії функціонують як засоби актуалізації на рівні цілого твору. Цитування першоджерела у літературній алюзії може відбуватися як експліцитно (у первинній формі), так і завуальовано (новий контекст порушує первісні зв'язки, і цитата у новому оточенні набуває нового забарвлення). Як виходить із поданого вище аналізу, алюзії є виявом інтертекстуальних зв'язків, що реалізуються головним чином на мовному і загальномистецькому рівнях.

Головною відмінною ознакою ремінісценції, на думку О. Селіванової, є той факт, що цей вияв інтертекстуальності “ґрунтується передусім на прецедентних феноменах тексту і полягає у введенні до певного тексту фрагментів, які нагадують адресатові події, факти, мотиви тексту”. Отже можна дійти висновку, що ремінісценції функціонують переважно на внутрішньому рівні інтертекстуальності — загально-мистецькому і глибинному рівні асоціації. Їх важче ідентифікувати і розшифрувати, ніж прямі цитати та алюзії [2: 513].

У досліджуваних романах наявні алюзії-заголовки. Так, назва роману *W. Faulkner “The Sound and the Fury”* є алюзією на трагедію *W. Shakespeare “Macbeth”* — “*Life is tale / Told by an idiot, / full of sound*

and fury, / signifying nothing” (*W. Shakespeare “Macbeth”, Act V, Sc. V*). Назва роману *J. Joyce “Ulysses”* є алюзією на поему Гомера “Одисея” [4; 5].

У романі *J. Joyce “Ulysses”* наявні також ремінісценції на поему Гомера — одна з двох сюжетних ліній повторює сюжетну лінію “Одисеї” Гомера. Сам автор стверджував, що писав роман під впливом більш пізньої версії “одисеї”, роману Чарльза Лемба “Пригоди Улісса” (*Ch. Lamb “The Adventures of Ulysses”*) [6].

На думку перекладача С. Хоружего, існує гомерівський план роману, згідно з яким кожний окремих пункт (сюжетний фрагмент) створюється за канвою гомерівського епосу і саме у перекладі ця спільність стає більш рельєфною. За цією схемою перші три епізоди (так звана перша частина роману) співвідносяться зі вступними піснями I і II “Одисеї” Гомера. Однак подібність сюжету не супроводжується збігом імен персонажів. Проте можна визначити такі паралелі між провідними героями двох творів. Стивен Дедал (англ.: *Stephen Dedalus*) у романі Дж. Джойса є за сюжетом фактичним двійником гомерівського Телемака. Мейлехі Меліген (англ.: *Malachi Mulligan*) нагадує своєю поведінкою агресивно налаштованого, войовничого Антіноя, головного антагоніста Телемака. Леопольд Блум (англ.: *Leopold Blum*) — фактично є пародією на пафосного гомерівського героя Одисея. Дж. Джойс дуже іронічно ставиться до протагоніста другої частини свого роману: протиставляючи сумнівний бізнес Блума обов’язкам царя Ітаки, письменник здійснює своєрідну переоцінку цінностей, підкреслює суєтність і моральну бідність сучасного життя [5].

Зазначимо, що вибір Дж. Джойсом прізвища Дедал для протагоніста першої частини (Стивена Дедала) є свідомим, це також своєрідна ремінісценція, яка покликана наштовхнути читача на близькість до античності. Мейлехі Меліген, навпаки, ім’я дуже далеке від грецької, але, як натякає Дж. Джойс, створене на грецький лад (цит. англ.: *“My name is absurd too: Malachi Mulligan, two dactyles. But it has a Hellenic ring, hasn’t it?”* Пер. рос.: “У меня тоже нелепое, — Мэйлахи Маллиган, два дактиля. Но тут звучит что-то эллинское, правда ведь?” Пер. укр.: “У мене теж абсурдне — Мейлехі Маліген, два дактиля. Але тут відчувається щось еллінське, так?”) [6; 4; 5; 8; 7: 8]. Єдине ім’я персонажу, яке залишається у романі Дж. Джойса у первинній версії Гомера — це ім’я Пенелопи Блум. Але на фоні цього постать Леопольда Блума виявляється ще більш контрастною у порівнянні зі справжнім Одисеєм (Уліссом).

Така перекличка із персонажами всесвітньо відомого літературного твору також ідентифікується як алюзія. Наскрізні домінантні алюзії зосереджені у кульмінаційних моментах художнього тексту, які у російськомовному перекладі С. Хоружого та В. Хінкіса отримали статус окремих підрозділів — I. “Телемахіда”: 1. “Телемак” (Пісня I—II “Одисеї” Гомера); 2. “Нестор” (Пісня III “Одисеї” Гомера); 3. “Протей” (Пісня IV “Одисеї” Гомера); II. “Подорож Улісса” (рос.: “Странствия Улисса”): 4. “Каліпсо” (Пісня V “Одисеї” Гомера); 5. “Лотофаги” (Пісня IX “Одисеї” Гомера); 6. “Аїд” (Пісня XI “Одисеї” Гомера); 7. “Еол” (Пісня X “Одисеї” Гомера); 8. “Лестригони” (Пісня X “Одисеї” Гомера) [5].

Починаючи з дев'ятого епізоду (9. “Сцилла й Харибда”; 10. “Блукаючі скелі”; 11. “Сирени”), зв'язок із “Одисеєю” Гомера стає суто формальним, і на перший план висуваються алюзії і ремінісценції на п'єси В. Шекспіра та роман Дж. Джойса “Дублінці”. У дванадцятому епізоді “Циклопи” зв'язок із Гомером поновлюється, ця частина тексту насичена експліцитними Гомерівськими алюзіями, на мовному рівні реєструється насиченість тексту архаїзмами, загальна поетизація мовлення [5].

Поряд із домінантними алюзіями у романі Дж. Джойса трапляється велика кількість вторинних алюзій на п'єси В. Шекспіра (“Макбет”, “Буря”, “Гамлет”), на “Пер Гюнта” Ібсена та “Фауст” Гьоте, та на ранні твори самого автора — “Портрет митця замолоду”. Крім загальнолітературних паралелей на рівні загальномистецьких алюзій, у романі простежується нерозривний зв'язок між постатями персонажів (включаючи протагоністів, Блума і Стівена Дедалів) і особистістю автора та персоналій із його оточення (на рівні глибинних суто авторських асоціацій). Завдання перекладача ускладнюється тим, що витягнути на поверхню саме такі “приховані” алюзії — це дуже кропітка, але водночас вельми невдячна праця. Тільки дуже освічений і ерудований читач чи критик спроможний оцінити такий “Сізіфів труд”.

Перекладач роману W. Faulkner “*The Sound and the Fury*” І. Гурова зіткнулась із труднощами іншого ґатунку — їй довелось відступити від прямого цитування інтертекстуального твору-джерела і удатись до стратегії імплікації літературної алюзії. В умовах, коли вже існував загальноприйнятний російськомовний переклад О. Сороки зі звучною назвою “Шум и ярость”, І. Гурова наважилась запропонувати інший варіант перекладу заголовку — “Звук и ярость” [4]. Відтворюючи

алюзивний характер назви роману, О. Сорока взяла за основу канонічний переклад трагедії В. Шекспіра “Макбет” російською мовою: “...жизнь — это рассказ, рассказанный кретином, полный шума и ярости, но ничего не значащий” [4: 7].

І. Гурова, у свою чергу, наголошувала на більшій точності такого перекладу: “Жизнь — повесть, рассказанная идиотом: полно в ней звука и иступленности, но ничего не значащих” [8: 7].

Вже на перший погляд ці два переклади є різними. Переклад І. Гурової є так би мовити більш природним, у ньому наявні відлуння російської літератури (“ідіот” викликає глибинні асоціації з романом Ф. М. Достоевського (вторинна літературна алюзія), жанр “повість” (укр.: “повість”) є більш значущим і ємним, більш фундаментальним і ґрунтовним, ніж звичайний “рассказ” (укр.: “оповідання”). Навіть суто в стилістичному аспекті цей переклад є більш виразним і яскравим, виконаним за вимогами художньо-публіцистичного стилю. На думку автора цього перекладу, І. Гурової, головним завданням перекладача інтертекстуального твору є адаптація першоджерела під читацьку аудиторію. Треба “підбадьорити читача, який лякається книг”, що видаються йому важкими для розуміння [8: 7]. Саме з цією метою автори ґрунтовних, літературно і стилістично виважених перекладів додають до тексту додаткові пояснення, переліки цитат, алюзій, ремінісценцій та першоджерел, спираються на надбання своїх попередників, критичну літературу та передмови авторів до оригінальних творів.

Підбиваючи підсумки здійсненого дослідження, можна дійти висновку, що найбільш вдалимими перекладацькими стратегіями є стратегії експлікації, компенсації та конвергенції. Перекладач має діяти в напрямку полегшення сприйняття тексту, але жодною мірою не нехтувати виразовими засобами та авторською ідеєю першотвору. Перекладати твори із наявними ознаками інтертекстуальності треба не ізольовано, а лише у межах єдиного семіотичного універсуму, проте слід намагатись зробити ці інтертекстуальні зв'язки більш прозорими та зрозумілими для кінцевого споживача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка/ Н. А. Кузьмина. — М.: Книжный дом “Либроком”, 2009. — 272 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія/ О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.

3. Алексеенко М. А. Текстовая реминисценция как единица интертекстуальности // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: Человек и его дискурс. — М.: Азбуковник, 2003. — С. 221–233.
4. Фолкнер У. Шум и ярость // У. Фолкнер. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 1 / Пер. с англ. С. Сороки. — М.: Худож. лит., 1985. — 591 с.
5. Джойс Д. Улисс: Роман / Пер. с англ. В. Хинкиса, С. Хоружего. — М.: Республика, 1993. — 671 с.
6. Джойс Д. Улісс / Перекл. з англ. О. Терех; за ред. Г. П. Кочура // Всесвіт. — 1966. — № 5. — С. 113–141.
7. Joyce J. Ulysses/ J. Joyce. — Wordsworth Editions Limited, 2010. — 682 p.
8. Фолкнер У. Звук и ярость: Роман / Пер. с англ. И. Гуровой. — М.: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2011. — 348 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.14

ПОЛИСЕМИЯ И СИНОНИМИЯ ТЕРМИНА *FORCE* / СИЛА В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются проблемы происхождения физической терминологии. Проведён комплексный сравнительно-сопоставительный анализ термина 'сила' в английской и русской физической терминологии. Изучен механизм формирования терминологических словосочетаний, выявлены общие и дистинктивные функциональные характеристики тематической группы 'физика' в английской и русской терминологических системах, исследованы явления полисемии и синонимии терминов.

Ключевые слова: физическая терминология, сила, сравнительно-сопоставительный анализ, общие и дистинктивные функциональные характеристики, терминологические системы, полисемия и синонимия терминов.

У статті розглядаються проблеми походження фізичної термінології. Здійснено комплексний порівняльно-зіставний аналіз терміну 'сила' в англійській і російській фізичній термінології. Вивчено механізм формування термінологічних словосполучень, виявлено спільні та дистинктивні функціональні характеристики тематичної групи 'фізика' в англійській і російській термінологічних системах, досліджені явища полісемії та синонімії термінів.

Ключові слова: фізична термінологія, сила, порівняльно-зіставний аналіз, спільні та дистинктивні функціональні характеристики, полісемія і синонімія термінів.

In the focus of the article there is the physical terminology origin. The complex comparative and distinctive features analysis of the term 'force' in English and Russian physical terminology has been performed. The research has been aimed at studying the mechanism of terminological combinations formation, outlining the common and distinctive features of the thematic group 'physics' in English and Russian terminological systems, investigating the phenomena of polysemy and synonymy of terms.

Key words: physical terminology, force, comparative and distinctive features analysis, the common and distinctive features analysis, polysemy and synonymy of terms.

Развитие любой науки связано с проблемами терминологии как базового средства фиксации и передачи научной и технической информации. Непрерывный рост информации во всех областях знаний требует как расширения содержания существующей терминологии, так и создания новой.

В полной мере это касается такой естественнонаучной дисциплины, как физика, которая претерпела существенные изменения в связи с возникновением множества новых направлений в исследовании природы. Появились и развиваются новые теории: теория относительности, квантовая механика, атомная и ядерная физика, физика элементарных частиц, физика твёрдого тела, физика плазмы, нанофизика и т. д. Уровень развития наукоёмких технологий способствует ежегодному пополнению тематической группы (далее — ТГ) 'физика' сотнями новых наименований. В процессе развития и совершенствования терминологических систем этой ТГ непосредственное участие принимают, с одной стороны, физики, математики, инженеры, с другой, — языковеды. В последние десятилетия возрастает интерес терминологов к анализу специальной физической лексики. Больше всего исследований, объектом которых являются единицы ТГ 'физика', в прикладном языкознании, социолингвистике, истории литературных языков, стилистике [напр.: 3; 4; 5; 8; 9; 10; 12].

Термин в науке и технике представляет собой специально подобранное слово, взятое из естественного языка или искусственно придуманное. Таким образом, термины функционируют в том научном дискурсе, в котором они наиболее необходимы, в той научной сфере, смысловое содержание понятия или явления которой они закрепляют. С лингвистической точки зрения, термин — лексическая единица. Термины образуют особый пласт лексики научного языка. Нередко термины распространяются в разных терминосистемах, постепенно подвергаясь полисемии, метафоризации, некоторым другим процессам. В связи с этим возникает настоятельная потребность в разработке и создании терминологических словарей нового типа, реализующих идею одновременной общегуманитарной и энциклопедической (естественнонаучной) подачи материала. М. Ковальчук и А. Куценко приводят образцы соответствующих словарных статей на примере физических понятий "дислокация" и "энтропия" [9].

Ознакомление с обстоятельствами появления терминов, введения их в научный оборот создаёт условия для более глубокого вхождения в круг как устоявшихся, так и новых понятий, их понимания и за-

поминания. Создание терминологической лексики осуществляется такими же способами, как и слов литературного языка. Как показывает анализ терминологических физических словарей, наибольшую активность в физической терминологии обнаруживает лексико-семантический способ (приобретение одной и той же лексической единицей разных значений) [12].

Большая часть наиболее частотных русских и английских терминов физики происходит из общеупотребительных слов и словосочетаний литературных языков и, следовательно, не изолирована от законов развития русского и английского языков, законов функционирования их общеупотребительного фонда. При этом имеют место лексико-семантические процессы, характерные для всей лексической системы (полисемия, омонимия, синонимия, антонимия и др.), однако имеющие свою специфику реализации [10]. Интересно об этих процессах писал академик В. В. Виноградов: “Между словарём науки и словарём быта — прямая и тесная связь. Всякая наука начинается с результатов, добытых мышлением и речью народа, и в дальнейшем своём развитии не отрывается от народного языка. Ведь даже так называемые точные науки до сих пор удерживают в своих словарях термины, взятые из общенародного языка (*вес, работа, сила, тепло, звук, свет, тело, отражение* и т. п.)” [6: 164].

Одним из основных источников давно известных и новых русских терминов являются англоязычные научные тексты. Поэтому рассмотрение особенностей русской терминологии невозможно без её сопоставления с английской терминологией. Вместе с тем, следует отметить ведущую роль латинского и французского языков в формировании английских физических терминов [8]. Взаимопроникновение и взаимосвязь физической терминологии объясняется универсальностью физики. Нет физики английской, французской или русской, однако в процессе развития науки учёными, говорящими на разных языках, происходит обмен информацией и уже разработанной терминологией. Это способствует взаимообогащению науки и культуры разных стран и народов. Одним из последствий таких процессов является заимствование лексических единиц, всестороннее исследование механизмов которого является одной из актуальных задач современной лингвистики. Исследования показали, что взаимодействие языков может возникать при непосредственном или опосредованном контакте и представляет особый интерес с точки зрения пополнения лексического запаса ТГ ‘физика’.

Цель данной статьи — комплексный сравнительно-сопоставительный анализ термина *force / сила* в английской и русской физической терминологии, изучение особенностей формирования терминологических словосочетаний, выявление сходств и отличий английской и русской физической терминологии, возникшей на основе этого термина. **Объект** исследования — физический термин *force / сила*. **Предмет** исследования — особенности формирования и функционирования термина *force / сила* в английском и русском языках.

Основными источниками исследуемого материала являются Этимологический словарь русского языка Макса Фасмера [17], Русско-английский физический словарь [15], Русско-английский словарь научно-технической лексики [14], Англо-русский физический словарь [1], Большой русско-английский словарь [2], Русско-английский словарь А. И. Смирницкого [13], Толковый словарь русского языка С. И. Ожегова и Н. Ю. Шведовой [11].

Слову “сила” свойственна лексическая полисемия (от греч. *poly* — “много” и *sema* — “знак”), т. е. способность служить для обозначения разных явлений действительности, ассоциативно связанных между собой и образующих сложное семантическое единство. Перевод слова “сила” на английский язык в Большом русско-английском словаре дан в 15 значениях с использованием синонимического ряда: *force* (сила), *power* (мощность), *intensity* (интенсивность, напряжённость), *striking* (нанесение удара), *strength* (прочность, крепость, сопротивление) и др.

Значение слова определяется следующими факторами:

1) совокупностью предметов, которые называются словом; 2) отождествлением или связью с понятием слова; 3) наличием в слове отличительных признаков, отделяющих один класс предметов и явлений от другого класса предметов и явлений [16]. Лексическое значение слова развивается в речевой деятельности на основе отмеченных выше трёх факторов, каждый из которых выполняет определённую роль: 1) способностью слова соотноситься с определённым классом предметов (соотнесённость с предметным рядом); 2) связью слова с определённым понятием как логической категорией, которое не совпадает по своим границам со значением слова, нередко шире значения слова и не может поэтому найти полного своего отражения в значении (связь с логическим рядом); 3) функциональным фактором (языковая функция), т. е. тем моментом, который возникает и обуславливается внутренними взаимоотношениями лексических

единиц как частей определённой лексической системы и который видоизменяется от языка к языку и тем самым вносит различия и в их лексические единицы [16: 131].

Относительно слова *сила* можно отметить, что первый фактор (соотнесённость с предметным рядом) не может определять значение лишённого предметности понятия “сила”. Действительно, как отмечено в Толковом словаре Даля: “Сила есть отвлечённое понятие общего свойства вещества, тел, ничего не объясняющее, а собирающее только все явления под одно общее понятие и название” [7]. Следовательно, остаётся только два последних фактора. В Этимологическом словаре русского языка Макса Фасмера отмечено, что слово *сила* “происходит от праслав. формы, от которой в числе прочего произошли: др.-русск., ст.-слав. *сила* (др.-греч. δύναμις, ἰσχύς), укр. *сила*, белор. *сіла*, болг. *сила*, сербохорв. *сила*, словенск. *sila*, чешск. *síla*, словацк. *síla*, польск. *siła*, в.-луж., н.-луж. *syła*” [17]. Такая трансляция слова в славянские языки объясняется их длительными и интенсивными контактами на уровне литературных языков и диалектов. Английское слово “force” происходит от латинского “fortis” (твёрдый, крепкий, мощный) и заимствовано через старо-французское “force” [18].

Становление и развитие слова “сила” как физического термина обуславливается фактами связи слова с формами мышления, понятиями, фактами соотношения его с определенными физическими явлениями, проявляющимися в объективной действительности, и отношениями, которые исторически складывались внутри ТГ ‘физика’. Понятие “сила” (force) как мера движения (количество движения) в физику было введено Рене Декартом в 1664 г. Декарт подразумевал под этим термином произведение “величины” тела (массы) на абсолютное значение его скорости. Ньютон в 1687 г. дал новое определение “силы” как действия, производимого над телом с целью изменить его состояние покоя или равномерного прямолинейного движения. В дальнейшем в физике, начиная от Ньютона и до наших дней, этот физический термин является одним из самых часто применяемых для определения физического взаимодействия явлений различной природы.

Проведённый нами сопоставительный анализ позволил установить сходство и отличие физической терминологии, содержащей термин *сила* в русском и английском языках. Всего рассмотрено 270 русских неоднородных терминов с компонентом *сила* и соответствующих им английских аналогов. В большинстве отобранных терминов

(86 %) русскому терминокомпоненту *сила* соответствует английский терминокомпонент *force*, являющийся, таким образом, доминантным компонентом рассматриваемого синонимического ряда. Только в 38 из рассмотренных случаев (14 %) термин *сила* заменён в английском переводе синонимами “power” (*адсорбирующая сила* — *adsorbing power*, *сила голограммы* — *hologram power*; *сила магнита* — *magnet power*; *лошадиная сила* — *horsepower*; *оптическая сила линзы* — *power of lens*, *lens power*; *разрешающая сила* — *resolving power*); “strength” (*сила тока* — *current strength*; *сила осциллятора* — *oscillator strength*; *дипольная сила осциллятора* — *dipole oscillator strength*; *сила столкновения* — *collision strength*); “intensity” (*сила звука* — *sound intensity*; *сила землетрясения* — *earthquake intensity*; *сила излучения* — *radiant intensity*; *сила света* — *luminous intensity*). Следует отметить, что в английском физическом подязыке термин *force* употребляется только в словосочетаниях, определяющих результат взаимодействия различной природы, что собственно и составляет физический смысл этого понятия. Когда же речь идёт о мере физического явления, в английском подязыке физики употребляются соответствующие синонимы, которые по своему смыслу лучше соответствуют его сущности, чем термин *сила*, используемый в соответствующем русском аналоге. Например: термин *сила света* характеризует величину световой энергии, переносимой в некотором направлении в единицу времени, и поэтому английский термин *luminous intensity* более соответствует физическому смыслу понятия. *Лошадиная сила* прямого отношения к физическому смыслу термина *сила* не имеет и является внесистемной единицей мощности, что отражено в соответствующем английском термине *horsepower* и т. д.

Можно отметить также некоторые другие сопоставительные особенности выбранных терминов. Так, русскому двухкомпонентному термину *подъёмная сила* соответствует английский однословный термин *lift*, что в буквальном переводе означает “лифт”, “подъёмник”, “возвышение”, а в английской ПГ ‘физика’ соответствует термину “подъёмная сила”. Такая минимизация термина существенно упрощает 20 неоднородных терминов, содержащих этот терминокомпонент. Например: *гидростатическая подъёмная сила* — *static lift*; *гидродинамическая подъёмная сила* — *dynamic lift*; *аэродинамическая подъёмная сила* — *aerodynamic lift*; *аэродинамическая подъёмная сила при околосвуковых скоростях* — *transonic lift* и под.

В процессе нашего исследования выявлены также особенности эпонимной терминологии. Анализ эпонимных терминов — терми-

нологических единиц, образованных от имён собственных (антропонимов) или с их участием, активно функционирующих в английских подъязыках науки и техники, посвящена диссертация В. В. Вахрамеевой [5], где отмечено, что целостная картина эпонимных терминов, учитывающая всё многообразие данного явления, находится ещё в стадии становления. Проведённый анализ частично дополнит уже имеющуюся систематизацию. Так, термин *сила*, понимаемый как результат взаимодействия, широко распространён в сочетаниях с фамилиями учёных, открывших и изучавших природу этих взаимодействий. Например, в отобранной лексической системе эпонимные термины встречаются 20 раз (больше 7 % из всего рассматриваемого ряда). Можно отметить две особенности эпонимных терминов со словами *сила* / *force*. В выбранных неоднородных терминах в русском языке имя собственное следует после слова *сила*, в английском языке последовательность обратная; сравните: *сила Кулона* — *Coulomb force*, *сила Лоренца* — *Lorentz force*; *сила Кориолиса* — *Coriolis force*; *сила Розенфельда* — *Rosenfeld force* и т. д.). Главное слово (*сила*) в русской терминологии связано с зависимым антропонимом в родительном падеже сильным именным управлением. Соответствующие английские термины образуют именную группу (the noun phrase). Русская терминология допускает в этом случае также образование словосочетаний по типу согласования (*кулоновская сила*, *лоренцева сила*, *кориолисова сила* и под.), что, в соответствии с грамматическими особенностями английского языка, отсутствует в нём.

Таким образом, в результате проведённого исследования установлено, что терминологическим словосочетаниям с терминокомпонентом *force* в английском языке и терминокомпонентом *сила* в русском языке свойственна полисемия, а сами указанные терминокомпоненты являются членами синонимических рядов. Английская терминология в результате использования синонимов слова *force* более точно отражает физический смысл некоторых понятий. Особенности перевода некоторых терминов с русского языка на английский упрощают некоторые многокомпонентные термины, не искажая тождества именуемых русским и английским терминами понятий физики. В отэпонимных русских терминах с компонентом *сила* допустима терминологическая вариативность, при которой двухкомпонентный термин образуется присловными подчинительными связями сильного управления либо согласования. В аналогичных английских терминах вариативность недопустима.

В данной статье намечены некоторые пути сопоставительного изучения единиц английской и русской тематических групп 'физика'. Перспективным нам представляется дальнейшее сопоставительное изучение, использующее намеченные нами способы, других фундаментальных терминов физики: *mass/ масса*; *power / мощность*; *energy / энергия*; *entropy / энтропия* и др. Кроме того, важным в прикладных целях сегодня является изучение особенностей формирования терминологических словосочетаний, выявление черт сходства и различия английской и русской физической терминологии, а также специфики развития и функционирования тематической группы 'физика' в английском, русском и других языках.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Англо-русский физический словарь. Около 60 000 терминов / Д. М. Толстой и др. — М.: Советская энциклопедия, 1972. — 848 с.
2. Большой русско-английский словарь (онлайн-версия) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.classes.ru/dictionary-russian-english-universal.htm>
3. Борисова Л. И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода: учеб. пособие / Л. И. Борисова. — М.: МПУ, 2001. — 208 с.
4. Вакуленко М. Розвиток терміносистем і термінотворення / М. Вакуленко // Українська мова. — 2010. — № 1. — С. 88–93.
5. Вахрамеева В. В. Эпонимные термины в английских подъязыках науки и техники : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / В. В. Вахрамеева. — Омск, 2003. — 21 с.
6. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография: Избранные труды / В. В. Виноградов ; [отв. ред. и авт. предисл. В. Г. Костомаров ; АН СССР, Отд. лит. и яз.]. — М.: Наука, 1977. — 311 с.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vidahl.agava.ru/>
8. Кечеджи О. В. Этимологическая характеристика физических терминов английского языка / О. В. Кечеджи, И. Е. Межуева // Вестник Мариупольского государственного университета. Сер. Филология. — 2010. — № 2 (4). — С. 145–150.
9. Ковальчук М. Этимология и история происхождения терминов в преподавании физики / М. Ковальчук, А. Куценко [Электронный ресурс]. — Режим доступа : archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/popu/2000_1/8_2.htm
10. Михайлова К. В. Особенности формирования физической терминологии в английском и русском языках : на примере лексико-семантического поля "физика элементарных частиц" : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20. — Казань, 2008. — 20 с.
11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. — 4-е изд., доп. / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М.: ИТИ Технологии, 2006. — 944 с.
12. Процик І. Р. Фізична термінологія другої половини ХІХ — першої третини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. — Львів, 1999. — 20 с.

13. Русско-английский словарь А. И. Смирницкого: онлайн-версия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.rambler.ru/dict/tuen/>
14. Русско-английский словарь научно-технической лексики. Около 30 000 слов и словосочетаний. — М.: Русский язык, 1986. — 656 с.
15. Русско-английский физический словарь. Около 75 000 терминов / В. Д. Новиков и др. — М.: Руссо, 2000. — 928 с.
16. Скалько Л. В. Факторы, определяющие лексическое значение слов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirnuku/13/26.pdf
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]. — 4-е изд., стереотип. — М.: Астрель-АСТ, 2004. — Т. 2. — 671 с.
18. Харпер Д. Online Etymology Dictionary / Дуглас Харпер [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.etymonline.com/index.php?!=v&p=12&allowed_in_frame=0

Стаття надійшла до редакції 20.02.14

ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ КАЛАМБУРУ В ТВОРІ Л. КЕРОЛЛА “АЛІСА В КРАЇНІ ЧУДЕС”

Статтю присвячено дослідженню стилістичного прийому каламбуру та проблеми його перекладу в казці Л. Керолла “Аліса в країні чудес” на ґрунті структурних характеристик. У результаті дослідження автор дійшов висновку, що стилістичний прийом каламбуру реалізується шляхом використання іронії. Л. Керолл уживає різноманітні комбінації слів для досягнення комічного ефекту. Автор удається до поєднання декількох стилістичних прийомів: гра слів пов’язана з ситуацією нонсенсу, а нонсенс — з іронією. Відповідно гра слів у нашій роботі пояснюється як стилістичний прийом, який ґрунтується на ідентичності мовних одиниць.

Ключові слова: стилістичний прийом, каламбур, структурні характеристики, іронія, нонсенс, мовні одиниці, гра слів.

Статья посвящена исследованию использования стилистического приема каламбура и проблеме его перевода в сказке Л. Кэрролла “Алиса в стране чудес” на основе структурных характеристик. В результате исследования автор пришел к выводу, что стилистический прием каламбура реализуется посредством иронии. Л. Кэрролл использует различные комбинации слов для достижения комического эффекта. Автор прибегает к одновременному использованию нескольких стилистических приемов: игра слов связана с ситуацией нонсенса, а нонсенс — с иронией. Соответственно игра слов в нашей работе трактуется как стилистический прием, построенный на идентичности языковых единиц.

Ключевые слова: стилистический прием, каламбур, структурные характеристики, ирония, нонсенс, языковые единицы, игра слов.

The article is aimed at studying the stylistic device of pun and the problem of its rendering in the translation of L. Carroll’s “Alice in Wonderland” on the basis of structural characteristics. As the result of the research it has been concluded that the stylistic device of pun is realized through irony. L. Carroll makes use of different stylistic devices simultaneously to achieve a comical effect: the play upon words is often connected with the situation of nonsense while nonsense is associ-

ated with irony. Respectively the play upon words is interpreted in the article as a stylistic means based on the identical language units.

Key words: stylistic device, pun, structural characteristics, irony, nonsense, language units, a play upon words.

Книга Керолла — це казка, переплетена з реальністю, це світ вигадки і гротеску. Подорож Аліси — це шлях, по якому вільно ковзає фантазія людини, вільної від тягот “дорослого” життя, тому персонажі, що зустрічаються на шляху, і пригоди, пережиті Алісою, так близькі дітям. Створений у миттєвому пориві всесвіт Аліси зворушив увесь світ. Напевно, жоден художній твір на світі не має стільки читачів, наслідувачів і ненависників, як твори Льюїса Керолла. Відправляючи Алісу вниз по кролячій норі, автор навіть не припускав, куди приведе маленьку героїню його фантазія, і вже тим більше не знав, як відгукнеться його казка в серцях мільйонів людей.

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності подальшої розробки одного з найважливіших аспектів теорії перекладу — проблеми перекладу каламбуру в казці Льюїса Керолла “Аліса в країні чудес”.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених різноманітним аспектам каламбуру, у лінгвістиці практично відсутні дослідження змістовних характеристик цього прийому.

Широке використання каламбуру в ряді літературних жанрів, агностичне відношення багатьох дослідників до каламбуру, зарахованому ними в список “неперекладних” явищ, диктує необхідність розробки цього прийому з однієї мови на іншу. Тема актуальна й у плані вивчення проблеми створення образності перекладу.

Метою дійсного дослідження є вивчення інформативної структури англійського каламбуру в тісному зв’язку з його контекстуальними характеристиками і встановлення найбільш адекватних відповідей і можливих варіантів передачі цього прийому на інші мови у творі Льюїса Керолла “Аліса в країні чудес”.

Об’єктом дослідження виступають мовностилістичні особливості і структура англійського каламбуру в творі Льюїса Керолла “Аліса в Країні чудес”.

Предметом нашого дослідження виступає передача англійського каламбуру на основі його структурно-змістовних характеристик у творі Льюїса Керолла “Аліса в країні чудес”.

У лінгвістиці дотепер немає єдиного визначення сутності каламбуру, що відбиває його термінологічну різнобарвність. Цей прийом

ще часто називають “грою слів”, “словесною гостротою”, “подвійним змістом” і т. д. Причому зміст цих понять і їхнє співвідношення часто трактуються по-різному. Проблемою визначення каламбуру як одного з найяскравіших стилістичних засобів займалося багато лінгвістів. Однак найширше вона розкрита у роботі А. Щербіна [1: 138].

Слово “каламбур” виникло із перекрученого прізвища вестфальського барона Каленберга, що прославився при дворі Людовика XV постійними двозначними словесними мимовільними гостротами: не володіючи в достатній мірі мовою, він безбожно перекручував французьку мову. Французи жорстоко відповіли баронові, зіпсувавши його прізвище. З часом зі значення слова “каламбур” зник елемент випадковості, і тепер це “стилістичний зворот мови або мініатюра визначеного автора, засновані на комічному використанні однакового звучання слів, що мають різне значення, або подібно звучних слів або груп слів, або різних значень того самого слова і словосполучення” [2: 139]. Звідси каламбур — це гра слів, побудована на зіткненні звичного звучання з незвичним і несподіваним значенням. Сутність каламбуру полягає в зіткненні або навпаки у несподіваному об’єднанні двох несумісних значень в одній фонетичній (графічній) формі.

Основними елементами каламбуру є, з одного боку, однакове або близьке до омонімії, звучання (у тому числі у звуковій формі багатозначного слова в його різних значеннях), з іншого боку — невідповідність, близька до антонімії, між двома значеннями слів, компонентів фразеологічної єдності.

Однак і воно не враховує два істотних, на нашу думку, моменти: можливість використання речень як матеріалу для побудови каламбуру та роль графічних засобів у створенні цього прийому.

Тому нами у роботі було взято визначення з Великої енциклопедії з урахуванням цих доповнень, тобто каламбур — стилістичний зворот мови, заснований на комічному використанні різних значень однаково або подібно звучних (графічно оформлених) слів, а також на різних значеннях однієї й тієї ж названих одиниць. Результатом такого використання є семантично багатопланові тексти, що відрізняються гумористичною або сатиричною спрямованістю.

Каламбур може бути як самостійним твором, так і його частиною.

З погляду стилістичних функцій, ролі в тексті або поза текстом розрізняють наступні види каламбурів: 1) зв’язаний з контекстом стилістичний зворот або фігура мови, каламбур, як частина вузького контексту, цілком залежить від останнього. З одного боку, це

може полегшити його переклад — зв'язаність з вузьким контекстом висвітлює значення, а з іншого, створює іноді важкі для подолання перешкоди в зв'язку з убогістю варіантів рішення; 2) самостійний твір, мініатюра, родинні епіграми, які перекладаються як закінчене ціле. Це розширює можливості перетворення, надаючи перекладачеві більше засобів, оскільки справа зводиться не до власне перекладу, а до створення на основі оригінального — нового, свого каламбуру; 3) каламбурний заголовок статті, фейлетону, замітки, гумористичної або сатиричної розповіді переводиться важко, тому що в заголовку-каламбурі, по-перше, зібрано як у фокусі весь ідейний зміст твору, чітко виражений задум автора і його потрібно каламбурні також чітко і дотепно, а по-друге, найчастіше обіграються фразеологічні єдності, самі по собі досить важко перекладані; 4) каламбур у виді підпису до карикатури або малюнка переводять з урахуванням змісту останніх — тільки передача взаємозумовленості між пензелем і пером може дати вірне рішення [1; 4; 5].

Каламбур входить до складу тексту, зміст якого може внести значні корективи в його інформативний обсяг. Таким чином, аналіз інформативної структури каламбуру припускає вивчення його в двох аспектах: виділення складової інформативної структури каламбуру як цілісного багатокомпонентного утворення та встановлення взаємозв'язку і взаємного впливу каламбуру і тексту, елементом якого він є.

У семантичній структурі каламбуру виділяється чотири постійних і два перемінних компоненти: предметно-логічний; експресивно-стилістичний; асоціативно-образний; функціональний; фоновий; соціально-локальний.

Дослідження проблеми каламбуру може мати як лінгвостилістичний, так і перекладацький напрямок. Безсумнівний інтерес представляє вивчення каламбуру в різних функціональних стилях, заглиблене дослідження фонового компоненту у змісті каламбуру і його взаємозв'язок з підтекстом.

Переходячи безпосередньо до аналізу каламбуру у творі “Аліса в країні чудес” необхідно зазначити, що він являє собою дуже складну своєрідну фантастичну повість.

Автор виявляє незвичайну майстерність і винахідливість, воскрешаючи давно забуті і стерті від довгого уживання вихідні значення слів і словосполучень, використовуючи полісемію і різні види омонімії, зокрема, омофони, і досягає, таким чином, воістину разючих по своїй несподіванці і парадоксальності ефектів.

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що вся система образів, розвитку сюжетних ліній, діалоги, пародії, жарти і каламбури в книзі мають своєю основою англійську лексику, англійський фольклор англійські літературні асоціації. Тому текст нерідко вимагає чисто лінгвістичного коментаря.

Цікавим видається цей твір саме з погляду його перекладної інтерпретації. Нетривіальний інтерес представляє стаття відного англійського поета У. Х. Одена “Сьогоднішньому світові “Світові чудес” потрібна Аліса”, написана в “американський” період його життя [10: 144]

Героїня Керолла, на думку Одена, утілює розумне і моральне начало, протиставлене фантастичному світові, в яке кожна з казок виступає в особливому обличчі. Перша казка, на думку Одена, ставить перед героїнею особливу задачу: вона увесь час намагається “якось осмислити й упорядкувати” пануючу навколо “анархію, коли кожний говорить і робить, усе, що заманеться” [10, 45].

“Аліса в країні чудес” належить до жанру літературної казки, разом з тим її відрізняє від усіх відомих нам казок насамперед особлива організація часових і просторових відносин. І тут Керолл оригінальний, пропонуючи свої рішення, багато в чому якісно інші, ніж в сучасній йому (у широкому змісті слова) літературній казці і традиційних фольклорних зразках.

У думках і мовленні Аліси безперестану звучить зіставлення країни чудес і реального, звичайного життя. Вона раз у раз згадує, якою вона була в тому минулому житті, що вона знала, що вміла, які в неї були звички, книги, домашні тварини і так далі.

У “Алісі в країні чудес” Керолл широко використовує народну творчість. Спираючись на фольклорну традицію, він створює глибоко оригінальні образи і ситуації, що ні в чому не є простим повторенням або відтворенням фольклорних стереотипів.

Крім казкової і пісенної творчості, музу Керолла живив ще один могутній шар національної самосвідомості. У казках Керолла оживали стародавні образи, відбиті в прислів'ях і приказках. “Божевільний, як березневий заєць” — це прислів'я було записано ще в збірнику 1327 року [7].

Як бачимо, Керолл не обмежується простим використанням фольклорних прийомів. Він використовує їхній прийом, що нерідко приводить до зовсім несподіваних результатів.

Розглянемо декілька яскравих прикладів використання каламбуру в творі: *The first question of course was, how to get dry again: they had*

a consultation about this, and after a few minutes it seemed quite natural to Alice to find herself talking familiarly with them, as if she had known them all her life.

Mouse: Ahem! Are you all ready? This is the driest thing I know. Silence all around, if you please. 'William the Conqueror, whose cause was favored by the pope, was soon submitted to by the English, who wanted leaders, and had been of late much accustomed to usurpation and conquest. Edwin and Morcar, the earls of Mercia and Northumbria...' [9: 52].

Порушено максимум релевантності, оскільки значення, в якому вжито “dry” в реактивній репліці, не відповідає значенню, в якому його вжито в репліці-стимулі — перше значення цього слова в стимулюючій репліці “сухий”, а в наступній — “нудний” [9]. Результатом порушення максимуми релевантності у цьому випадку є гра слів.

Звернемо увагу на уривок діалогу, в якому автор вдається до розкладання на компоненти ідіоматичного виразу:

Caterpillar: Explain yourself.

Alice: I cannot explain myself, I'm afraid, sir, because I'm not myself, you see [9: 70].

Продовжуючи діалог з Гусінню, Аліса порушує максимум якості, оскільки її заплутана відповідь на таке просте питання ставить співрозмовника в глухий кут і викликає ситуацію непорозуміння. До того ж, Аліса, “розкладаючи” фразеологічний зворот “to explain oneself”, який є неподільною одиницею, порушує максимум релевантності. В результаті даного обміну репліками спостерігаємо утворення гри слів.

Dormouse: Once upon a time there were three little sisters, and their names were Elsie, Lacie, and Tillie; and they lived at the bottom of the well [9, 95].

Гра слів простежується в наступних репліках: *Alice: What did they live on? Dormouse: They lived on treacle.*

Нонсенс у цьому випадку виступає як результат порушення максимуми якості та релевантності. Розглянемо порушення максимуми якості: Соня починає розповідати історію, і у стороннього спостерігача складається враження, що сюжет придумується по ходу розповіді, тобто подана ним інформація є завідомо неправдивою.

March Hare: Take some more tea.

Alice: I've had nothing yet, so I can't take more.

Hatter: You mean, you can't take less, it's very easy to take more than nothing.

Alice: Nobody asked your opinion.

Hatter: Who's making personal remarks now [9. 96].

У даному прикладі спостерігаємо порушення максими способу. Перша репліка Березневого Зайця ілюструє порушення максими якості — йому відомо, що Аліса не пила чаю. Одночасно з цим Березневий Заєць розкладає на компоненти стійкий вираз “*take some more*”. Виникає гра слів, побудована на полісемії: перше значення слова “*more*” — ще, а друге значення “*more*” — більше [6].

Таким чином видається можливим зробити висновок, що для художнього стилю Л. Керролла є характерним застосування передусім стилістичного прийому гри слів та каламбуру, активно застосовуються також прийоми створення ситуацій нонсенсу та алогізмів і, нарешті, вираження комічного ефекту відбувається через іронію. Аналіз ускладнювало те, що в більшості випадків важко виділити порушення якоїсь окремої максими — як правило, автор активно використовує різноманітні комбінації максимум для досягнення комічного ефекту. Те ж стосується й утворених стилістичних прийомів, які подекуди тісно переплітаються один з одним: гра слів може співіснувати з ситуацією нонсенсу, нонсенс — з іронією.

Згідно з результатами проведеного дослідження автор систематично порушує максимум релевантності, яка вимагає, щоб внесок до розмови був доречним. Це спричинено тим, що в країні чудес не діють правила загальноприйнятої логіки, тому персонажі часто відповідають питанням на питання, ігнорують реакцію співрозмовника, вживають слова в реактивних і стимулюючих репліках у різних значеннях і т. д. Потрібно відзначити, що саме порушення постулату відповідності лежить в основі створення алогізмів (алогічні відповіді) і нонсенсу, крім цього, автор також порушує цю максимум задля створення гри слів і іронії.

Крім того, Л. Керролл навмисно вдається до порушення максими якості, яка особливо часто порушується разом з максимумом релевантності — цей прийом призводить до утворення нонсенсу. Комбінація порушень максимум релевантності та способу призводить до появи гри слів або каламбуру.

Отже, робимо висновок, що гра слів в нашій роботі тлумачитиметься як стилістичний прийом, побудований на ідентичності мовних одиниць (сюди відносимо полісемію і розкладання фразеологічних зворотів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шербина А. А. Сущность и искусство словесной остроты (каламбура). — К., 1958.
2. Ахманова О. А. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966. — 540 с.
3. Алексеев М. П. Проблемы художественного перевода. — Иркутск: Академия, 1971. — 320 с.
4. Гафурова Г. С. Некоторые особенности воспроизведения колорита эпохи в художественном переводе // АПТКП, — 1967. — № 2. — 100 с.
5. Гаспарян Г. Р. Языковые особенности произведений Л. Кэрролла в аспекте коммуникативности стилистики: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Минск, 1981. — 20 с.
6. <http://www.badpets.net/Humor/PunDictionary/A.html>
7. http://www.brainyquote.com/quotes/authors/l/lewis_carroll.html
8. Кэрролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес / Пер. В. А. Азова; стихи в пер. Т. Л. Шепкиной. — Л., 1970. — 313 с.
9. Carroll L. Alice in Wonderland. — London, 1995. — 293 p.
10. Демурова Н. М. Льюис Кэрролл: Очерк жизни и творчества. — М.: Наука, 1981. — 148 с.
11. Галь Н. И. Слово живое и мертвое: Из опыта переводчика и редактора. — М.: Сов. писатель, 1981. — 241 с.

Стаття надійшла до редакції 10.02.14

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ ФО З ПОЗИЦІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядаються особливості розкриття національно-культурного змісту ФО з позицій лінгвокультурологічного підходу. Лінгвокультурологічний підхід базується на системному вивченні проблеми мова — культура, тому тут збігаються інтереси всіх наук про людину, адже ідея мова — культура інтегрує дисципліни, що вивчають людину поза її мовою. Мова є головною формою вираження та існування національної культури, виступає засобом реалізації внутрішньої форми вираження культури.

Ключові слова: національно-культурний зміст, лінгвокультурологічний підхід, денотативний аспект, культурна інформація, семиотична система.

В статье рассматриваются особенности раскрытия национально-культурного смысла ФЕ с позиций лингвокультурологического подхода. Лингвокультурологический подход базируется на системном изучении проблемы язык — культура, поэтому здесь интересы всех наук о человеке, ведь идея язык — культура интегрирует дисциплины, которые изучают человека вне его языка. Язык является главной формой выражения и существования национальной культуры, выступает средством реализации внутренней формы выражения культуры.

Ключевые слова: национально-культурологический смысл, лингвокультурологический подход, денотативный аспект, культурная информация, семиотичная система.

The article deals with the peculiarities of revealing the national cultural content of phraseological units on the ground of the linguistic-culturological approach. The linguistic-culturological approach is based on the systematic study of the language — culture problem, thus the interests of all Humanities coincide here as far as the language — culture idea integrates all branches of science that study Man beyond language. Language is the main form of the expression and existence of national culture, it functions as the means of the inner form of culture expression realization.

Key words: national cultural content, linguistic-culturological approach, denotative aspect, cultural information, semiotic system.

Постановка проблеми. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразеології спрямований на дослідження співвіднесення фразеологізмів та знаків культури, у зв'язку з чим актуалізується значення системи еталонів, символів, стереотипів тощо для опису культурно-національної специфіки фразеологічної системи. Оскільки кожний носій мови є і носієм культури, мовні знаки набувають здатності виконувати функцію знаків культури і таким чином є засобом представлення основних установок культури. Саме тому мова здатна відображати культурно-національну ментальність її носіїв [3: 63]. Теза про єдність мови і культури дозволяє розглядати спілкування з носіями мови не тільки як обмін інформацією за допомогою засобів мови, але і як діалог відповідних культур. Такий підхід зумовлює необхідність дослідження кумулятивної, культурно-інформативної функції фразеологізмів, тобто, їхньої здатності накопичення і закріплення у своїй семантичній структурі багатства суспільного досвіду багатьох поколінь людей, особливостей національно-культурного світобачення і світорозуміння.

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на розкриття національно-культурного змісту ФО саме з позицій лінгвокультурологічного аспекту.

Аналіз останніх джерел. Розкриваючи національно-культурний зміст ФО з позицій лінгвокраїнознавчого, контрастивного та когнітивного підходів, які характеризуються виявленням безеквівалентних екстралінгвальних факторів, відображених у фразеологічних одиницях та виявленням структурно-семантичних особливостей міжмовних фразеологічних аналогів, а також когнітивним відображення ментальності й культури в мові, ми зупинимось на розумінні національно-культурного змісту ФО з позицій лінгвокультурологічного підходу, оскільки національно-культурний образ ФО найповніше виражається саме в лексико-семантичній системі мови. На думку А. Вежицької, засобами вираження культурної конотації є ключові слова, що знаходяться у центрі ФО. Вони функціонують у фразеологізмах як виразники центральних для певної сфери культури властивостей та можуть “привести нас у серцевину цілого комплексу цінностей та настанов” [2: 38]. Оскільки саме ціннісна картина світу, концептосфера національної мови визнаються у лінгвокультурології центром духовної культури, необхідним стає аналіз її ключових термінів, важливих для світосприйняття носіїв мови. На сучасному етапі

розвитку мовознавчої науки існує багато лінгвокультурологічних досліджень базових концептів культури. На матеріалі української мови досліджувались концепти СУМЛІННЯ, СОВІСТЬ, ПРАЦЯ (Т. В. Радзівєвська); на матеріалі німецької — концепт ORDNUNG (А. М. Приходько); велика увага культурним концептам приділяється проблемною групою “Логічний аналіз мови”, де на матеріалі російської мови аналізувались концепти СТЫД, СОВЕСТЬ (Н. Д. Арутюнова, О. В. Урисон), ВИНА (О. В. Падучева) та інші. Теорію культурних концептів розвивають А. Вежицька і Ю. С. Степанов, який вважає концепт культурно-ментально-мовним утворенням і визначає його як свого роду “згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини” [3: 40–41]. Автори намагаються виявити для окремих універсальних понять будь-якої культури їх національний образ, зафіксований у наївній картині світу. Залучення фразеологічного матеріалу, дослідження внутрішньої форми фразеологізму як засобу розуміння змісту аналізованого концепту культури є характерною рисою праць цього напрямку.

Мета: розкриття національно-культурної конотації фразеологічних одиниць з позицій їх семантичної інформації у семантичному просторі культурного знання.

Об’єкт: становлять ФО німецької та української мов, національно-культурний образ яких характеризується з позицій лінгвокультурології.

Пошук нових шляхів дослідження мови і культури зумовив усвідомлення необхідності лінгвістичного аналізу національної ментальності, коли у процесі зіставлення виявляється концептуальний зміст мовних одиниць, які відображають специфічний тип сприйняття навколишнього світу та традицій національної культури. Поняття культурної конотації — є базовим для лінгвокультурології. Стосовно фразеологічних одиниць як знаків вторинної номінації, характерною рисою яких є образно-ситуативна мотивованість, безпосередньо пов’язана із світобаченням народу — носія мови, засобом втілення культурно-національної специфіки є образна основа, а способом указати на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаковому культурно-національному просторі певної мовної спільноти [7: 214]. У результаті такої інтерпретації, зокрема, виявляється культурно-національний смисл і характер ФО української мови, що містять гастрономію *сало* — символ чогось принадного, хорошого, корисного: *як салом по губах кому* — “кому-н. приємно, радісно”; *як салом помазав кого* — “догодив, зробив що-н. приємне” [6: 628; 5: 130].

Фразеологізми мають позитивну конотацію, що зумовлено традиціями української кулінарії, де на першому місці стоїть солоне свиняче сало, улюблена приправа українців [2: 146]. Такої ж думки дотримується А. В. Маслова, яка вважає, що культурна конотація фразеологізмів визначається цінностями певної культури і виникає як результат інтерпретації асоціативно-образної основи ФО через співвіднесення її з культурно-національними стереотипами [1: 55]. Фразеологічні одиниці містять національно-культурну інформацію, зберігають і відтворюють менталітет і культуру етносу. Оскільки річки, по яких кораблі підходили до німецьких портів (найбільші з них — Гамбург і Бремен), відносно мілкі, це зумовлювало невелике осідання кораблів. Можна припустити, що саме цей факт пояснює асиметрію числової символіки у відповідниках-традиційних побажаннях морякам щасливого плавання: нім. *jmdm. drei Fuß Wasser unterm Kiel wünschen* порівняно з укр. *сім футів під кілем* [6]. Зазначимо також, що українська ФО зазнала генералізації значення, оскільки ця одиниця вживається як усталена форма побажання успіху й удачі взагалі. Очевидно, в українському етносі відсутні асоціації *фута* з морем. Морське судноплавство в Україні не було розвинене, що вплинуло на генералізацію значення лінгвокультуреми *сім футів під кілем*, а саме — втрату диференційної семи, пов'язаної з морем.

План вираження фразеологічних одиниць, а також закріплені за ним культурні конотації самі стають знанням, тобто джерелом когнітивного освоєння. У системі характерних для мови образів, еталонів, стереотипів, міфологем, символів опредмечується світобачення народу, що усвідомлюється в контексті культурних традицій. Саме така співвіднесеність зумовлює те, що мова не тільки відображає дійсність у формі наївної картини світу та виражає відношення до її фрагментів з позицій ціннісної картини світу, але і відтворює із покоління в покоління культурно-національні традиції етносу. Фразеологічний склад мови відіграє особливу роль у такій трансляції культурно-національного самоусвідомлення народу, оскільки в образному змісті одиниць втілюється культурно-національне розуміння світу. Але, як зазначає В. М. Телія, тільки при співвіднесенні самого образного змісту, що виявляється у буквальному розумінні фразеологізмів, з категоріями, концептами, міфологемами, стереотипами і еталонами національної культури та його інтерпретації в цьому просторі матеріальної, соціальної або духовної культури відкривається і культурно значущий смисл самого образу [4: 231].

Висновки. Розкриття національно-культурного змісту ФО у нашому дослідженні здійснюється з позицій лінгвокультурологічної семантики.

З точки зору лінгвокультурологічного аспекту культурно-національна специфіка фразеологізмів вбачається в тому, що вони містять комплекс найвіших уявлень носіїв мови про певний еталон, стереотип, концепт національної культури. Для лінгвокультурології базовим є: 1) поняття культурної конотації; 2) образно-ситуативна мотивованість, безпосередньо пов'язана із світобаченням народу — носія мови; 3) втілення культурно-національної специфіки, а способом указати на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаково-культурно-національному просторі.

В сучасній лінгвістиці лінгвокультурологічна парадигма тісно пов'язана з когнітивно-інтерпретаційною парадигмою дослідження, в аспекті якої фразеологічна одиниця розуміється як мікротекст, що структурується в процесі інтерпретації носієм мови усіх типів семантичної інформації фразеологізму у семантичному просторі культурного знання, що належить суб'єкту мовного спілкування. У межах зазначеної парадигми виокремлюються такі типи когнітивних процедур, що співпадають з макрокомпонентами значення ФО: 1) денотативна обробка, що оперує знаннями про властивості позначуваного; 2) оцінна — інтерпретація позначуваного з позицій ціннісної картини світу; 3) мотиваційна — операції з уявними гештальт-структурами; 4) емотивна — емоційно-оцінна реакція на образну гештальт-структуру як відбиток емоцій, що були пережиті; 5) стилістична — операції соціального маркування умов мовлення.

Перспективи подальших досліджень. Розкриваючи національно-культурний зміст ФО з позицій лінгвокультурологічного підходу, а також його розуміння з позицій лінгвокраїнознавства, контрастивного та когнітивного підходів, було б доцільно у нашій подальшій розвідці зупинитись на лінгвокультурологічних засадах вивчення ФО, зазначити етнолінгвістичні та лінгвоконцептологічні витоки лінгвокультурології, а також перспективи становлення зіставної лінгвокультурології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Валентина Авраамовна Маслова. — М. : Изд. центр "Академия", 2001. — 208 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. — М.: Яз. славянской культуры, 2001. — 287 с.

3. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов: 2-е изд., испр. и доп. — М. : Академический проект, 2001. — 990 с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. — 288 с.
5. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. — К. : Наукова думка, 2003. — 1104 с.
6. Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. — Харків: Основа, 1993. — 176 с.
7. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. — М.: Наука, 1991. — 507 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.14

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОГО ТЕКСТУ В АНГЛОМОВНИХ КАЗКАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

У статті досліджується роль емоційно забарвленого тексту в англо-мовних казках, проаналізована казка як жанр художньої літератури. Наведено класифікацію основних видів казок. Розглянуто особливості перекладу лексичних, граматичних, морфологічних і фонетичних експресивних конструкцій на українську та російську мови.

Ключові слова: емоційно забарвлена лексика, експресія, казка, художня література.

В статье исследуется роль эмоционально окрашенного текста в англоязычных сказках, проанализирована сказка как жанр художественной литературы. Приведена классификация основных видов сказок. Рассмотрены особенности перевода лексических, грамматических, морфологических и фонетических экспрессивных конструкций на украинский и русский языки.

Ключевые слова: эмоционально окрашенная лексика, экспрессия, сказка, художественная литература.

This article is devoted to the analysis of the emotionally-tinged text in English fairy-tales. The analysis of fairy-tale as a genre of belles-lettres is carried out. The main types of fairy-tales are classified. The peculiarities of rendering lexical, grammatical, morphological and phonetic expressive structures in the Ukrainian and Russian languages are considered.

Key words: emotionally-tinged vocabulary, expression, fairy-tale, belles-lettres.

Актуальність статті зумовлена об'єктивними факторами, а саме тим, що останнім часом у зв'язку з підвищенням ролі художніх текстів у житті суспільства виникла необхідність в адекватному забезпеченні сучасного мовознавства дослідженнями, спрямованими на

виявлення особливостей емоційно забарвленого тексту. Важливість дослідження цього аспекту обумовлена необхідністю вирішення як практичних, так і теоретичних проблем художнього перекладу. Незважаючи на свою актуальність, проблема експресивної та емоційно забарвленої лексики й емоційно маркованих явищ, що наповнюють казки, недостатньо висвітлена в новітніх дослідженнях у галузі перекладознавства.

Казковий жанр відрізняється своєрідністю композиції, образністю, специфічним лексико-граматичним та стилістичним оформленням тексту, відображенням народної мудрості, особлива роль відведена виражальним засобам реалізації глибинного змісту задуму автора, його усвідомлення читачами.

Метою статті є визначення ролі емоційно забарвленої лексики в англійських казках.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких **завдань**:

1. Дослідити казки як різновид жанру художньої літератури.

2. Проаналізувати особливості англійської експресивної та емоційно-забарвленої лексики в межах казкового жанру.

Казка — малий епічний жанр, корені якого сягають в усну народну творчість. В основу казки покладено вигадані, фантастичні чи авантюрні події. Кінцівка є переважно оптимістичною: добро перемагає зло. Вже в самому слові “казка” міститься стисла вказівка на певні ознаки цього жанру: казка — від слова “казати”, це те, що “кажуться”, тобто розповідається.

Термін “казка” як рівнозначний поняттям “баснь”, “байка” вперше тлумачиться в граматиці Лаврентія Зизанія “Лексись сиречь реченія” (1596), а як ідентичний поняттям “баснь”, “байка”, “вимисел” — у словнику Памви Беринди “Лексикон славеноросскій і імен тлькованіє” (1627). Приблизно в цей же час (1649) у грамоті Верховтурського воеводи Рафа Всеволжського вперше задокументований російський термін “казка” [1: 25].

“Як епічне оповідання **казка** характеризується **специфічними жанровими особливостями**. Насамперед у живому фольклорному процесі вона сформувалася як твір усний, має своєрідний стиль і сюжет. Сюжети казок завжди викінчені, ідея перемоги добра над злом утверджується оптимістичними за змістом, веселими кінцівками, які найчастіше висловлені традиційними формулами... Ці формули певною мірою є свідченням жанрової ознаки казки — установки

на вигадку і розважальність, що в числі інших виконує і дидактичну функцію” [1: 54]. **Казка** має чимало відмінного від суміжних з нею жанрів оповідального фольклору. Це, зокрема, притаманна їй своєрідна внутрішня установка на вимисел. Якщо в легенді або, скажімо, переказі основним є підкреслення “достовірності” чи “імовірності” того, про що йдеться у творі, то казка завжди розповідає явну “вигадку”, яка цікава не сама по собі, а передусім своїм більш або менш прозорим натяком на яесь конкретне життєве явище, захоплює своєю алегоричністю, і це завжди усвідомлюється як самим творцем казки, так і її виконавцем і слухачем. Установка на вимисел в казці перебуває в органічному зв’язку з іншою не менш характерною ознакою — розважальністю. “Коли казку, — слушно підкреслює російський фольклорист О. Никифоров, — розповідають не для розваги, а, напр., з метою дидактичною, повчальною, вона перетворюється в чисту легенду, повчання і при цьому набуває часто навіть нових особливостей побудови” [1: 34]. “Як вказує В. Гнатюк, “казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія”. Тому єдиного погляду щодо **походження казок** нема. Кожен із фольклористичних напрямів вирішує цю проблему по-своєму: прихильники *міфологічної школи* вважали основою казки міф та систему давніх уявлень; *міграційна* школа розвинула теорію запозичень, поширення казкових сюжетів зі Сходу (зокрема Індії); представники *антропологічної школи* висловлювали думку про самозародження подібних сюжетів на певному етапі розвитку різних народів; дослідження в руслі *ритуально-міфологічної школи* поклали в основу виникнення казки систему давніх язичницьких релігійних ритуалів...” [2: 85]. Як і багато інших епічних жанрів, казка паралельно існує як у фольклорі, так і у формі авторської літературної творчості. Жанр фольклорної казки генетично сходить до міфу. Як вважає Е. Мелетинський, казка могла відокремитися від міфів унаслідок “розриву безпосереднього зв’язку цих міфів з ритуальним життям племені. Відміна специфічних обмежень на розповідання міфу, допущення в коло слухачів невластивих (жінок та дітей) тягнули за собою мимовільну настанову оповідача на вигадку, підкреслення розважального моменту й неминуче — ослаблення віри в достовірність розповіді. Із міфів виводяться особливо сакральні моменти, посилюється увага до сімейних стосунків героїв, їхніх суперечок, бійок і т. п. Первісна суворості достовірності поступається місцем несурорій, що сприяє дедалі

більш усвідомленому у вільному вимислу” [4: 35]. Вільна вигадка, яка чимдалі, тим більше пориває з необхідністю наслідування твердо фіксованих реалій міфу, внутрішня настанова оповідача (казок) на розважальне, а не на світоглядне, пізнавальне ідейне завдання казки, — це ті чинники, з яких поступово постає жанр.

Як показав матеріал даного дослідження, тематично фольклорна, як і пізніша літературна казка, поділяється на три великі групи:

- 1) казки про тварин;
- 2) фантастично-чародійні казки;
- 3) соціально-побутові казки.

За критерієм “наявність/відсутність автора/авторів” казки можна умовно поділити на дві групи:

- 1) казки колективної (народної) творчості;
- 2) авторські казки.

Для літературознавців інтерес становлять як авторські, так і народні казки. У творах колективної творчості переплітається різноманітність стилів, оскільки авторами таких творів є представники простого народу зі своїми індивідуальними характеристиками, а не окремо взятий автор. Такий досвід накопичується протягом багатьох років, тому фольклорні твори відрізняються багатогранністю в плані лексичного та граматичного наповнення текстів казок і стилістичними особливостями передачі змісту окремо взятих авторів-творців казок. Тому способи вираження експресивності в народних та авторських казках не є ідентичними.

Зараз до проблеми експресивності звертаються багато науковців як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (Галкіна-Федорук О. М., Гридін В. Н., Шаховський В. І. і т. ін.). Однак багато аспектів даної проблеми не отримали належного висвітлення, не були вироблені чіткі поняття й терміни, що дозволяють описати експресивну лексику й однозначно розмежувати лексику експресивну й власно номінативні (нейтральні) одиниці [3: 153]. Багато в чому це обумовлено тим, що експресивність — категорія дуже суб’єктивна, що дає можливість досить широкого тлумачення [3: 156]. Саме тому експресивна функція тексту реалізується лише при включенні тексту в процес спілкування, тобто при наявності реципієнта, здатного сприйняти повідомлення в текстовій формі [3: 157].

Слід зазначити, що експресія в тексті казок має місце в багатьох, якщо не в усіх мовних сферах: у фонетиці, граматиці, лексиці. Для цього використовуються різні засоби: у фонетиці — інтонація та сти-

лістичні засоби фонетичного рівня, у морфології — афікси, у лексиці — особливий шар слів, у синтаксисі — порядок слів, актуальне членування, особливі конструкції й т. д. [6: 93]. Лінгвістичним механізмом експресивності є, головним чином, відхилення від стереотипів у використанні мовних одиниць різних рівнів.

Емфаза на морфологічному рівні представлена опозицією нейтральних та емпатично маркованих (тобто таких, що заздалегідь несуть емоційне підсилення) морфем. В обох мовах існують морфеми, які початково несуть певне значення. Наприклад, такі префікси як *un-*, *in-*, *dis-*, *ne-*, *без-* мають негативну конотацію: *unfair* — рос. несправедливо — укр. несправедливо. Залежно від контексту та намірів автора ці префікси можуть бути нейтральними чи емпатично підкресленими. Але в текстах англомовних казок було виявлено наявність таких афіксів, які від самого початку наділені емотивністю, інтенсивністю чи оціночністю.

Наприклад: *-ette*, *-ling*, *-y*, *-ie*, які перекладаються на російську та українську мови як *-атк*, *-ятк*, *-ик*, *-ечк*, *-ичк*, *-ньк*: рос. *кухонька*, *доченька*, *мальчонка*, укр. *донечка*, *хлопчатко*, англ. *kitchenette*, *daddy*, *doggy* (*порівняй little girl...*). Очевидно, що мета вживання таких морфем — передати ставлення авторів чи героїв до предмету мовлення.

Морфологічні перетворення англомовних емоційно забарвлених елементів текстів казок здійснюються в умовах схожості / відмінності форм за наступними правилами:

- повний переклад;
- нульовий переклад;
- частковий переклад.

При цьому використовуються такі прийоми перекладу:

- функціональна заміна;
- конверсія;
- уподібнення;
- антонімічний переклад;
- розгортання;
- стягнення.

На синтаксичному рівні експресивність англомовних текстів казок представлена емоційно маркованими словосполученнями і реченнями. Наприклад: *Dutchsoup* — *что-то очень легкое*; *to pull one's leg* — рос. *водити за нос*, укр. *обдурити*; *to pay the piper* — рос. *взять на себя издержки*, укр. *взяти витрати на себе*; *to get one's second wind* — рос. *открыть второе дыхание*, укр. *відкрити друге дихання*. На відміну

від одиниць вищевказаних рівнів, словосполучення такого типу без контексту початково сприймаються через призму їх емоційного забарвлення і трактуються як ідіоми, тобто емфатично марковані одиниці синтаксичного рівня. Приклади відтворення емфаз на синтаксичному рівні — це рамкові конструкції з it на початку речення: *It is the special properties of sound that are the subject of the present chapter.* — укр. *Саме ці особливі властивості звуку стали предметом даного розділу; рос. Именно эти особые свойства звука стали предметом данного раздела;* конденсовані відносні емфатичні конструкції з використанням сполучника *What* (*Condensed Relative*): *What the Duke gave to my aunt, was a teapot.* — рос. *Граф дал чайник и ничего больше;* укр. *Саме чайник герцог дав моїй тітці.* В окличних реченнях висловлена думка супроводжується виявленням якихось емоцій (здивування, захоплення, радості, обурення тощо): *What a pretty hat you've got!* (виділено додаток з означенням до нього). — укр. *Але й гарний у тебе капелюшок!;* рос. *Какая прелестная у вас шляпка!* У наступному випадку акцент на логічному значенні смислового дієслова (*built*, а не, наприклад, *destroyed*, *bought* і т. д.) досягається за допомогою емфатичного “do”, яке несе значення контрасту по відношенню до деяких загальновідомих фактів, ситуацій: *James J. Hilly did built the Pacific Northwest.* — укр. *Джеймс Дж. Хілли дійсно створив компанію Пасіфік Нордвест;* рос. *Джеймс Дж. Хилли действительно создал компанию Пасифик Нордвест.*

З точки зору компонентів синтаксичного рівня актуалізації експресивності англомовних текстів казок було досліджено засоби перекладу емоційно маркованих словосполучень та речень. При перекладі словосполучень використано такі правила перетворення: повний переклад, частковий переклад, функціональна заміна та описовий переклад.

У лексиці казок експресивність досягається за допомогою використання оказіоналізмів, порушення норм сполучуваності, стилістичної транспозиції. В даній роботі були досліджені особливості лексичної експресивності як суб'єктивно-емоційного становлення відправника, виражене лексичними засобами, за такими видами лексичної експресивності:

1) лексико-категоріальна експресивність, створювана окремими лексичними категоріями — синонімічна, антонімічна, паронімічна й т. ін.;

Наприклад: *“In his strong, muscular arms he was holding a bundle of blankets”* [Harry Potter and the Philosopher's Stone]. — рос. *В своих сильных, мускулистых руках он держал сверток одеял;* укр. *У своїх силь-*

них, м'язистих руках він тримав згорток ковдр. (Слова strong, muscular є синонімами, автор використовує їх в реченні для надання експресії).

2) лексико-семантична експресивність, що виникає у деяких лексико-семантичних групах [5: 42].

Наприклад: “*A tiny man in a violet top hat had bowed to him once while out shopping with Aunt Petunia and Dudley*” [Harry Potter and the Philosopher’s Stone]. — рос. Крошечный человек в фиолетовом цилиндре когда-то поклонился ему, в то время как они с тетей Петунией и Дадли ходили по магазинам; укр. Крихітний чоловік у фіолетовому циліндрі колись вклонився йому, в той час як вони з тіткою Петунією і Дадлі ходили по крамницях.

У роботі розглядається експресивність тексту казок як властивість слова збільшувати силу, що впливає, висловлення за рахунок наявності в його семантиці таких компонентів, як образність, емоційність, оцінюваність, інтенсивність і т. ін. [8: 61]. У цьому аспекті доцільно розглянути точку зору І. В. Арнольда, який під експресивністю розуміє таку властивість тексту або частини тексту, що передає зміст зі збільшеною інтенсивністю, виражаючи внутрішній стан мовця, і має своїм розвитком емоційне або логічне посилення, що може бути, а може й не бути образним.

Експресивність тексту казок може не співвідноситися з об’єктами реальності й предметно-логічним змістом слова [7: 35]. Вона входить у семантику слова як внутрішньолінгвістична інформація, що свідчить про маркованість даної лексичної одиниці для адресанта з тієї або іншої ознаки.

Використання окремих експресивно маркованих слів наділяє контекст (або текст) певним модально-оцінним значенням. Саме це є однією з причин популярності експресивно забарвленої лексики в авторів художньої літератури. Яскравими є наступні приклади, які мають емфатичне значення: *great!* (рос. О, да!, Потрясающе! Укр. Чудово!); *to twist someone round one’s finger* (рос. обвести вокруг пальца, укр. надурити).

Варто зазначити тісний зв’язок антропологічної лінгвістики з експресивним аспектом мови. Втілюючи свою думку в мовну форму, автор повідомлення неминує виражає своє ставлення до предмета або ситуації. Дуже часто таке повідомлення забарвлене суб’єктивним ставленням відправника інформації до того, про що він говорить або пише. Тому експресія в нашому випадку розглядається як виявлення індивідуальності автора, що проявляється в почуттях, емоціях та оцінках суб’єкта. Ця авторська експресія знаходить своє вираження в

мовленні головних героїв, описанні їхньої поведінки та внутрішньому монологі автора казок, і може мати додатковою метою надання певного впливу на адресата (слухача або читача).

Отже, експресивність в текстах англomовних казок виступає як феномен мовної особистості і її суб'єктивних інтенцій. Експресивність виступає в тексті як засіб прагматики, що (в комплексі з іншими мовними засобами контексту) сприяє, з одного боку, прояву позицій самого автора, його інтерпретацій, емоцій і оцінок, а з другого боку — виявляючи мовну стратегію автора, стає одним із засобів мовного впливу на читача, особливо юного читача. Переклад експресивних конструкцій потребує особливої уваги та концентрації перекладача. Найбільш розповсюдженими способами передачі експресивності англomовних казок є застосування таких прийомів перекладу, як розгортання, функціональна заміна, уподібнення.

Таким чином, перекладач англomовних казок повинен виявляти експресивно марковані одиниці в тексті казок та враховувати їхні оригінальні лінгвістичні особливості при застосуванні тих чи тих засобів перекладу для коректної передачі значення досліджуваних лексичних одиниць на російську та українську мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко С. П. Что за прелесть эти сказки. — Ставрополь: Ставропольское кн. изд-во, 1982. — 158 с.; Брауде Л. Ю. Скандинавская литературная сказка. — М.: Наука, 1979. — 208 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). — М., 2001. — 224 с.
4. Воркачов Г. С. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы // Филологические науки. — М., 2001. — № 1. — 150 с.
5. Гальперин А. И. Очерки по стилистике английского языка / Александр Иванович Гальперин. — М.: Просвещение, 1999. — 192 с.
6. Гальперин И. Р. Лексикология английского языка / Гальперин И. Р. и др. — М.: Гардарики, 2005. — 287 с.
7. Герасимова Л. Я. Усилительные наречия в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л. Я. Герасимова. — Л., 1970. — 26 с.
8. Комарова А. М. О соотношении субституции и экспрессивности (на материале английского языка) / А. Комарова // Экспрессивность на разных уровнях языка: Межвузовский сборник научных трудов. — Новосибирск, 1984. — С. 31–41.

Стаття надійшла до редакції 20.03.14

ЧАСТКА ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ АДРЕСОВАНОСТІ

У роботі проаналізовано роль часток в українській публіцистиці, висвітлено основні підходи до аналізу стилістичних функцій часток. З'ясовано кваліфікаційні й класифікаційні ознаки часток у сучасній лінгвістиці, виділено частки як засіб вираження адресованості в українській публіцистиці, а також схарактеризовано функції часток у сучасній українській мові.

Ключові слова: частка, адресованість, речення, висловлення, комунікативно-прагматична роль, ядро, периферія.

В работе проанализирована роль частицы в украинской публицистике, выявлены основные подходы к анализу стилистической функции частиц. Рассмотрены квалификационные и классификационные признаки частиц в современной лингвистике, выделены частицы как средство выражения адресованности в украинской публицистике, а также охарактеризованы функции частиц в современном украинском языке.

Ключевые слова: частица, адресованность, предложение, высказывание, коммуникативно-прагматическая роль, ядро, периферия.

The work is aimed at analyzing the role of particles in Ukrainian journalism and outlining the main approaches to the study of the stylistic functions of particles. In the focus of the research there are the qualification and classification features of particles in modern linguistics, the peculiarities of particles as carriers of address function in Ukrainian journalism, as well as semantic functions of particles in the today's Ukrainian language.

Key words: particle, address function, sentence, utterance, communicative-pragmatic role, the core, the periphery.

Частки як один з актуалізаторів певних значень у реченні і тексті досліджували такі вчені, як Н. Д. Арутюнова [1]; Ш. Баллі [2]; І. Р. Вихованець [3]; Т. М. Ніколаєва [4]; О. О. Стародумова [5]; Н. Ю. Шведова [6] та ін.

Мета роботи — проаналізувати функції часток як одного із засобів вираження адресованості в сучасній публіцистиці.

Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі завдання:

- 1) охарактеризувати основні підходи до визначення статусу часток у сучасній лінгвістиці;
- 2) з'ясувати класифікаційні ознаки часток;
- 3) описати функції часток у адресованому висловленні;
- 4) визначити семантичні вияви часток у публіцистичному дискурсі.

Предмет дослідження — структурно-семантичні особливості і комунікативно-прагматична роль часток, що дозволяє цим одиницям актуалізувати значення адресованості в публіцистиці.

Існує низка питань, що виникають при вивченні часток, зокрема проблема визначення меж класу часток, статусу неодноразових утворень, віднесення часток до слова чи до морфеми тощо. Частки співвідносяться зі словами різних класів: як із повнозначними, так і з неповнозначними частинами мови. Досліджуючи частки в публіцистичному стилі, насамперед актуальним постає питання розмежування часток, сполучників і прислівників. Це питання репрезентовано в роботах таких вчених, як І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Т. М. Ніколаєва, А. Ф. Прияткіна, Н. Ю. Шведової та багатьох інших.

Під функціями часток зазвичай мається на увазі визначення функціонального статусу цих одиниць. Т. М. Ніколаєва визначає “функційні сутності” часток такими поняттями, як емпатичність, підсилювальність, актуалізація, пом'якшення, рематизація, тематизація висловлення [4: 77]. Також Т. М. Ніколаєва наголошує, що суттєвою ознакою часток є властивість передавати приховану, але загальнозрозумілу для всіх носіїв мови об'єктивну семантику [4]. Найважливішою функцією часток є комунікативна, тобто ставлення мовця до слухача, його настанов, до обговорюваної ситуації, внутрішніх передумов, намірів, емоцій мовця. Семантика часток виявляється в їхніх функціях, відповідно семантичний аспект невіддільний від функційного аспекту [5].

“Периферійність” часток як адресатність неактивного типу має відносний характер, тому що межі між ядерними і периферійними засобами вираження адресованості мінливі й визначаються багатьма чинниками.

Уважаємо, що найближче до центру функційно-семантичного поля (ФСП) адресованості знаходяться частки, що містять займенники другої особи однини та множини. Частки, що не містять цих займенників, розташовуються далі від центру ФСП, місце розташу-

вання одиниць на площині поля в цьому випадку залежить від тих за-собів, які актуалізує і в сукупності з якими функціонує частка в адре-сованому висловленні.

У сучасній лінгвістиці немає єдиної думки щодо функцій та се-мантичних особливостей часток, що включають до свого складу кілька складників. Невивченість подібних утворень пояснює відсут-ність єдиної термінології на позначення цих одиниць: “фразеологічні частки” [6], “еквіваленти слова” [7], “фразеосполучення особливого роду” [8] та ін.

Уперше частки, що включають декілька складників, були описані Н. Ю. Шведовою. Утворення, що містять кілька компонентів, харак-теризуються нею як “складені і складні частки”: “складена частка — це нестійке поєднання простих часток, що легко виникає і розпада-ється”, “складна частка ні за складом, ні за значенням не членується і являє собою єдине ціле. Порядок компонентів всередині частки фік-сований. Водночас у складній частці легко виділити ядро, що дозво-ляє віднести частку до певної групи з погляду збереження зв’язків із тією чи іншою категорією слів” [6: 99].

Н. Ю. Шведова в описі модальних часток зазначає, що ці частки “виражають безпосередні реакції, ставлення до висловленого, оцінку, мають здатність поєднуватися одна з одною в цілі комплекси, які в реченні легко виникають і легко розпадаються” [6]. Зазвичай подібні комплекси організуються навколо однієї частки, посилюючи або доповнюючи її значення: *ось вже, оце ж, ось же, от і, ну от і* тощо: *Ну, ось вже розмова пішла серйозна* (Українська правда. — 19. 12. 2013); *Не повторюючи сказаного, додамо ... слабкому "іншому" певних переваг: ось вже осягнуті людством метаморфози толерантності"* (Українська правда. — 03.03.2012); *Багатьох з яких Рада Європи вимагає ось вже 14 років* (Українська правда. — 27.01.2011); *А от і плата за "кремлівським" кредитом* (День. — 24.01.2014); *Ну от, власне, і все, або нова медіа ре-альність* (Українська правда. — 04.02.2011).

Як засвідчує аналіз прикладів, частки, що складаються з кількох компонентів, мають власне значення, відтворюються і живляються в контексті “в готовому вигляді”: *Ось ще один приклад незламності вій-ськового духу: “Згідно з інформацією груп, вчора ввечері на українсько-му корветі “Тернопіль” стався вельми показовий випадок* (Українська правда. — 04.03.2014).

Частки, що складаються з декількох компонентів, характеризу-ються стійкістю, відтворюваністю в мові як єдиного цілого (що збли-

жує їх із фразеологізмами), неповнозначне слово в складі подібних утворень не обов'язково повністю втрачає своє лексичне значення, тому такі поєднання більше зближуються зі словом, ніж із фразеологізмом. Відбувається певне зрушення в значенні, пов'язане з використанням такого сполучення в певній функції, але стійкість зберігається.

На цій підставі Р. П. Рогожнікова пропонує називати подібні утворення “поєднаннями, еквівалентними слову” або “еквівалентами слова”. Еквіваленти слова (ЕС) являють собою “пов'язані поєднання, що характеризуються стійкістю, єдністю в значенні, у більшості випадків постійною незмінною формою. У мовленнєвому потоці ЕС являють собою цілісну одиницю і щодо наголосу зазвичай мають один основний наголос” [7: 4].

Уважаємо, що складні частки, які містять займенники другої особи однини та множини, є найбільш пристосованими для вираження значення адресованості.

Нами виділено такі найуживаніші частки з особовими займенниками другої особи однини та множини: *от тобі, от тобі і, ось тобі і, ось тобі, що ти / ви, та що ти / ви, бач ти: Ось тобі і нелюбов до Америки на Східній Україні* (Українська правда. — 20.08.2011); *Ось тобі і урядові посади* (Українська правда. — 06.04.2007); *Та що ти собі думаєш, дідуся* (Українська правда. — 31.01.2013); *Та що ти за мати, якщо вбивала наших матерів!* (Волинь. — 22.09.2013); *Ось тобі і трава, ось тобі і ревінь* (Світогляд. — 06.02.2012); *Ось тобі і зарплата в 200 баксів* (Високий замок. — 22.03.2012); *Ось тобі і перша ознака чуда!* (Українська правда. — 23.03.2011); *Ось тобі і маєш справедливий суд* (Високий замок. — 21.11.2013).

Ось тобі і — складна частка, має стійкий характер, позначає те, що не сталося або відбулося не так, як слід було очікувати. Це значення не єдине. Так, наприклад, Р. П. Рогожнікова зазначає, що *ось тобі і* служить реакцією на що-небудь несподіване у вираженні захоплення або здивування [7: 56]. На основі аналізованого матеріалу відзначимо, що частка *ось тобі і* — це реакція на що-небудь несподіване, при цьому здивування та / або захоплення може супроводжуватися передачею емоційно-експресивних відтінків гіркоти і / або розчарування.

От (ось) тобі і (й) формально включає до свого складу частки *от, і*, а також елемент *ти*, який етимологічно пов'язаний із займенником *ти*. Уважаємо, що у вираженні значення адресованості елемент *ти* сприяє актуалізації цього значення.

Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що висловлення з часткою *ось тобі і* зазвичай не використовують у прямому контакті. Ця частка функціонує у внутрішній мові або в такій ситуації, коли адресат репрезентований як “неконкретний” учасник спілкування, тому адресованість можна репрезентувати як внутрішню (тобто мовець звертається до самого себе як внутрішнього адресанта) або потенційну (тобто адресант репрезентований як монологічний, пасивний, потенційно можливий, узагальнений учасник мовного акту): *От тобі, бабусю, і Януковичів день!* (Українська правда. — 09.11.2011); *Гуцул, ось тобі і карти в руки, чи ти лиш на чехи вмієш їздити у найми?* (zakarpatya.net.ua); *От тобі і нова влада, от тобі і нове мислення* (Українська правда. — 09.03.2014).

У наведених реченнях частка *от тобі і* вживається як реакція на несподівану подію, при цьому реакція супроводжується негативними емоціями. У першому та другому прикладах це, ймовірно, “*певна злість*”. У третьому прикладі за допомогою частки *от тобі і* передається неочікуваність, здивування, викликане відступом від деякого стандарту. Висловлення з часткою *от тобі і* можуть не містити авторської ремарки “про себе”, наприклад: *На хабарах в медінституті він зміг купити депутатство і хатинку для доньки в Швейцарії. От тобі і слуга бідного народу України* (Українська правда. — 07.12.2013).

У прикладах, подібних до цих, розглядаємо адресата як потенційного, тобто в ситуації мовного спілкування немає конкретного адресата, немає внутрішнього адресата, висловлення звернено до потенційного читача. Значення, які вносить частка *от тобі і* у висловленнях можна репрезентувати так як “сумне риторичне запитання, здивування”: *Утому, що сталося, винна ти, ось тобі і належить з цим боротися самій* (Високий замок. — 01.03.2014); *А діти не зрозуміли, і тих дітей почавили, як курчат — ось тобі і мирний аполітичний протест!* (Телеграфъ. — 11.04.2014); *Пригадую, прокинувся з однією думкою: ось тобі і сюжет для кліпу!* (Високий замок. — 01.12.2012); *І це ще одна здійснена мрія... Ось тобі і місто Лева... Львів, місто подорожі, враження* (Високий замок. — 02.04.2009).

Частка *от тобі і* функціонує в адресованих висловленнях при непрямому контакті. У цьому випадку адресат може бути репрезентований як внутрішній або потенційний. Аналізована частка передає різноманітні тонкі семантичні та емоційно-експресивні відтінки, наприклад, здивування, поєднане з відчаєм (як у 1 прикладі); здивування з відтінком жалю (як у 2 прикладі); подив (в 3 прикладі) тощо.

От тобі — складна частка, значення якої — “отримуй за заслугами”. Зазвичай вживається при фізичному покаранні, тобто частка має і жестовий характер. Аналізована одиниця також містить елемент, який актуалізує спрямованість репліки адресату: *От тобі моя наука. А тепер іди, мені ніколи* (Слово Волині. — 01.08.2013).

Частка *от* актуалізує значення адресованості, якщо у висловленні є вказівка на конкретний об’єкт, який відомий двом учасникам мовного акту і який обговорюється ними: *От тобі відео. Читач-глядач сам зробить висновки від прочитаного* (Експрес. — 02.04.2014). Уважаємо, що в наведеному прикладі репліка з *от тобі* побудована за схемою “частка + займенник”, тому що тут наведений конкретний об’єкт, який пропонується співрозмовнику. У подібних випадках значення *от* близьке до значення дієслів *візьміть / тримайте (візьми відео)*.

Частка *от* актуалізує значення адресованості, якщо у висловленні є чи мається на увазі виділення якогось об’єкта з низки подібних об’єктів. Вважаємо, що висловлення також будується за схемою “частка + займенник у формі 2-ї особи од. або мн.”. У таких випадках частка *от* виконує функцію видільної частки і рівна за значенням частці *саме*: *От тобі референдум із самовизначення* (Zik. — 24.02.2014); *От тобі ключі — бери і їдь* (Експрес. — 02.03.2013).

У цих висловленнях *тобі* розглядаємо як поєднання частки і займенника, оскільки частка *от* актуалізує займенник, з її допомогою виділяється особа, якій скеровано вислів: “саме тобі і нікому іншому пропоную виконати цю роботу” — у першому прикладі; “саме тобі, а нікому іншому референдум” — у другому частка *от* вносить до висловлення додатковий відтінок значення, який охарактеризовано як подив від певної події: як у 1, так і в 2 прикладах адресати не очікували подібних вчинків. Крім того, у 2 прикладі це неприємне здивування, яке викликало негативну реакцію. У 1 прикладі слова адресанта з’явилися несподіваними для слухача, тому, ймовірно, викликали здивування в останнього.

Сполуки *от тобі / ось тобі*, функціонуючи в адресованому висловленні, можуть мати кілька значень: 1) складна частка зі значенням “отримуй, що заслужив”: *От тобі відповідь, бабо!* (Zik. — 01.02.2007); 2) конструкція, яка складається з частки *от* і займенника *тобі*, що служить для виділення певного явища, об’єкта: *Ось вам покращення* (Високий замок. — 02.12.2013); *От тобі інформація, от тобі людина, яка все прокоментує, вона вже чекає на твій дзвінок, іди* (Українська правда. — 20.11.2009).

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні комунікативно-прагматичних виявів часток у політичному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы [Текст] / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1976. — 383 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Ш. Балли ; пер. с фр. Е. Вентцель, Т. Вентцель. — М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. — 416 с.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Вихованець, К. Городенська. — К. : Пульсари, 2004. — 400 с.
4. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков) [Текст] / Т. М. Николаева. — М. : Наука, 1985. — 168 с.
5. Стародумова Е. А. Акцентирующие частицы в русском языке [Текст] / Е. А. Стародумова. — Владивосток, 1988. — 96 с.
6. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. М. : Азбуковник, 2003. — 435 с.
7. Рогожникова Р. П. Словарь эквивалентов слова: наречные, служебные, модальные единства / Р. П. Рогожникова. — М. : Русский язык, 1991. — 254 с.
8. Копыленко И. М. Явление пресуппозиции и частицы / И. М. Копыленко // Семантика служебных слов и уровни ее реализации : сб. научных трудов. — Краснодар, 1994. — С. 43-46.
9. Бацевич Ф. С. Семантика обманутого ожидания: Слово “даже” у Ф. М. Достоевского / Ф. С. Бацевич // Studia rusystyczne Akademii świętokrzyskiej. — Т. 12. — Kielce, 2003. — С. 239–247.
10. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Исследования по русской грамматике [Текст] / В. В. Виноградов. — М. ; Л : Учпедгиз, 1975. — 784 с.
11. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови [Текст] : монографія / І. Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1980. — 286 с.
12. Димитрова С. Актуализация предложения и ее зависимость от степени осведомленности адресата [Текст] / Стефана Димитрова // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1985. — Вып. XV. — С. 535–545.
13. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис [Текст] : монографія / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
14. Муминов В. И. Стилистические функции частиц в романе Ф. М. Достоевского “Идиот” : монография / В. И. Муминов. — Южно-Сахалинск : СахГУ, 2011. — 240 с.
15. Русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой : В 2 т. Т. 1. — М. : АН СССР, 1980. — С. 96–122.
16. Сучасна українська літературна мова [Текст] / за ред. М. Я. Плющ. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Вища школа. — 430 с.

AVIATION ENGLISH TERMINOLOGY FOR PILOTS: THE USAGE OF ABBREVIATIONS AND ACRONYMS

Значну частину авіаційного лінгвістичного фонду складає фахова лексика та професійні терміни. Тому лінгвісти авіаційної галузі надають великого значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу, розглядають термінологію як важливу складову авіаційної англійської мови. Переклад фахової лексики становить основу перекладу професійних авіаційних документів, є важливим засобом міжкультурної комунікації у авіаційній галузі. У статті з'ясовано актуальні питання авіаційної термінології: терміноутворення за допомогою аббревіації, структурні типи аббревіатур, способи перекладу авіаційних термінів.

Ключові слова: авіаційна англійська мова, термін, авіаційна лексика, аббревіатура, скорочення, фаховий текст.

Значительную часть авиационного лингвистического фонда составляют профессиональная лексика и профессиональные термины. Поэтому лингвисты авиационной сферы придают большое значение изучению закономерностей образования терминов, их структуры и семантики, аспектам упорядочивания, проблемам перевода, рассматривают терминологию как важную составляющую авиационного английского языка. Перевод профессиональной лексики составляет основу профессиональных авиационных документов, является важным средством межкультурной коммуникации в авиационной среде. В статье освещены актуальные вопросы авиационной терминологии: образование терминов с помощью аббревиатур, структурные типы аббревиатур, способы перевода авиационных терминов.

Ключевые слова: авиационный английский язык, термин, авиационная лексика, аббревиатура, сокращение, профессиональный текст.

A considerable part of aviation lexis is comprised by professional vocabulary and professional terms. Therefore linguists specializing in Aviation English attach great importance to the main features of term-formation, their structure and semantics, the aspects of term classification, problems of translation; they

consider terminology as an important part of Aviation English. Proper translation of professional terms is the basis of professional aviation documents; it is an important means of intercultural communication in aviation environment. The important aspects of aviation terminology are viewed in the article: term-formation by abbreviating, structural types of abbreviations and ways of aviation terms translation.

Key words: *Aviation English, term, aviation vocabulary, abbreviation, shortening, professional text.*

Research actuality. As global aviation grows, concerns are rising about English-language proficiency among foreign pilots and air traffic controllers. The statistics of aviation growth during last years, growing number of airlines and passengers capacity, confirm the necessity of high level of Aviation English proficiency. ICAO (International Civil Aviation Organization) must react swiftly to decrease of the amount of catastrophes. English was mandated as the language of international flying in the years after World War II, as commercial aviation expanded worldwide. Since then ICAO periodically releases language proficiency requirements resulting in higher English-language standards.

The formulation of the problem. The list of aviation catastrophes around the world that were caused primarily by language misunderstandings between air and ground is long and tragic. Different companies offer English-language to bring international pilots up to the Level 4 standard set for English by ICAO. Level 4 is defined as the level of English, where vocabulary and grammar are good, but also where “pronunciation, stress, rhythm and intonation” are adequate to communicate clearly and quickly in professional situations. English can be very tricky, not just in sound and meaning but in idiomatic forms that native English speakers take for granted. That’s why specific software is being created to assess pilot’s English in terms of their speech, word stress, fluency, grammar, pronunciation and comprehension. Professional terminology is an important part of Aviation English. Proper translation of professional terms is the basis of professional aviation documents; it is an important means of intercultural communication in aviation environment.

There is no doubt in the practical value of translation of English aviation terminology in safety of flights. According to the report of the Interstate Aviation committee, the appearance of airlines of CIS states on international airways has resulted in the considerable increase of aviation events and catastrophes due to lack of English language proficiency. One of the main reasons of aviation catastrophes is the insufficient understanding in the process of radio communication between pilots and controllers, im-

proper translation of aviation terms and their transmission through radio communication channels. Different aspects of linguistic problems of term translation (etymology of term-formation; terminology antinomies; terminology synonymy and homonymy; term standardization; translation transformations and others) have been researched in scientific papers of B. Golovina, T. Kiyaka, In. Karabana, D. Lotte, Z. Kudel'ko, F. Citkinoy and other scientists.

The purpose of the article is the research of ways of translation of aviation terms, acronyms and abbreviations as an effective way of communication between pilots and controllers in professional aviation environment.

Main material. The research, which has been conducted on the basis of selection of aviation terms, the analysis of professional documents and dictionaries shows, that one of the most widespread ways of term-formation in aviation is abbreviation. An abbreviation is a short way of writing a word or group of words. Sometimes it is just a part of a full word. An acronym is a kind of abbreviation. It is a word formed from the initial or first letters of a group of other words.

Commonly used abbreviations in aviation are listed below and normally spoken using the constituent letters, rather than the spelling alphabet, except that those indicated by normally spoken as complete words. For example, ACC — Area control centre; ADF — Automatic direction-finding equipment; DME — Distance measuring equipment; ETA — Estimated time of arrival, LORAN — long-range air navigation system; MNPS — Minimum navigation performance specifications [1].

The ICAO Document 8400 “Procedures for Air Navigation Services. ICAO abbreviations and codes” contains abbreviations and codes approved by the Council of ICAO for worldwide use in the international aeronautical telecommunication service and in aeronautical information documents, as appropriate, uniform abbreviated phraseology for use in pre-flight information bulletins and data link communications, with the status of Procedures for Air Navigation Services. The principles applied in the formulation of ICAO abbreviations are [2: 7]:

- allocation of more than one signification to a single abbreviation should be avoided except where it can be reasonably determined that no instances of misinterpretation would arise;
- allocation of more than one abbreviation to the same signification should be avoided even though a different use is prescribed;
- abbreviations should make use of the root word or words and should be derived from words common to the working languages except that where it

is impracticable to apply this principle to best advantage, the abbreviation should follow the English text;

- the use of a singular or plural form for the signification of an abbreviation should be selected on the basis of the more common use;
- an abbreviation may represent grammatical variants of the basic signification where such application can be made without risk of confusion and the desired grammatical form can be determined from the context of the message.

The construction and use of abbreviations is various. Letters' abbreviations are widely used in aviation terminology as text coding and technical terms [3]. Text abbreviations are used at frequent repetition of the term with the purpose of creating of the more compressed and logical text. In this case abbreviations are created by the initial letters of the term: act of unlawful interference — AUI — акт незаконного втручання; screening checkpoint — SCP — контрольньо-пропускний пункт; component test memo — CTM — перевірка знань льотного екіпажу [4].

Another way of abbreviations in aviation is coding of the information. Such abbreviations either keep initial letters or consonants of a certain term, for example: *A1* — *відділ авіаційного штабу, начальник відділу or A1 — перший клас*; *B* — *Боїнг (літак)*; *AN* — *Антонов (літак)*; *Arr* — *arrival — прибуття*; *clb* — *climb — набирати висоту*.

By the usage the abbreviations can be differentiated into several directions of aviation, such as: names of organizations, departments, commissions: *ICAO* — *International Civil Aviation Organization — Міжнародна Організація цивільної авіації*; *NASA* — *National Aeronautics and Space Administration — Національна адміністрація з повітряної навігації та простору*; *CAA* — *Civil Aviation Authority — Повноважний орган цивільної авіації*. *Some international English abbreviations are often pronounced in the same phonetic form as in English pronunciation. For example, ICAO is pronounced as [ai'keo] in Ukrainian as well as in English.*

Also, there are well-known aviation abbreviations, which are widely used at flight operations and air traffic control: RVSM — Reduced vertical separation minimum — скорочений мінімум вертикального ешелонування; AIP — Aeronautical information publication — збірник авіонавігаційної інформації.

Technical acronyms are the most difficult part of aviation abbreviations, which takes a considerable part of professional texts. Aeronautical fixed telecommunications network (AFTN) — Мережа для координації з питань виконання польотів і обслуговування повітряного руху —

uses internationally recognized aviation acronyms, especially in reports about aircraft movement. For example, FPL — flight plan — *план польоту*; ARR — Arrival — *прибуття*; DEP — Departure — *відправлення*; SID — Standard Instrument Departure — *стандартна схема вильоту*. Besides, some general English phrases are used in aviation context, such as: ISO — instead — *замість*; ADZ — advise — *порада*; TKS — thanks — *дякую*.

The acronyms and abbreviations of commercial sphere of aviation has its specific features. Mainly they concern commercial aspects of flight: transportation of passengers and cargo. The examples of the usage of such terms are: ALL IN — all inclusive — все враховано; C — cargo — вантаж; AWB — Airway Bill — авіаційна вантажна накладна; DGR — Dangerous Goods — небезпечний вантаж; HEA — Heavy Cargo — важкий вантаж; ALI — Live Animals — живі тварини [5: 86].

It is known that the translation of ICAO documents and other professional organizations is connected with considerable difficulties, taking into account the correspondance of the aviation terminology and the terminology of the language of translation. It is necessary to point out the main ways of translation of aviation abbreviations and acronyms, namely [6]:

1) the translation by the corresponding acronym, which can be found in the language of the translation as its equivalent, for example, FL — ЕП (*flight level — ешелон польоту*);

2) the translation by the corresponding professional expression, for example, GA — general aviation — *авіація загального призначення*;

3) the translation by the way of transcoding: AFIL — air-filed flight plan — АФІЛ — *план польоту, переданий з борту літака*; INSERFA — uncertainty phase — ІНСЕРФА — *стадія непевності (при аварійній ситуації)*;

4) the translation by the description if there is no corresponding equivalent in the language of the translation: INAD — *особа, якій відмовлено у в'їзді до держави відповідними повноважними органами*;

5) the translation by the creation of a new abbreviation: RWY — runway — ЗПС — *злітно-посадочна смуга*;

6) the direct translation of the abbreviation: the aircraft types — B737–200; engine types — RTM322.

Conclusion. So, due to the increasing of air traffic the necessity of high safety standards is taking place in the world aviation. The research of the professional aviation English terminology is based on the studying of the appropriate ways of term-formation, usage of abbreviations and acronyms. Aviation terminology is still developing; that is why it is more effective to ap-

ply all ways of professional translation for full and adequate understanding in the process of pilot-controller's communication.

Therefore, we think that further researches can be conducted in the aspect of standardization of English and Ukrainian aviation terminology and the development of aviation term system.

BIBLIOGRAPHY

1. Мурашевич А. М., Владимиров О. Н. Англо-русский словарь сокращений по авиационной и ракетно-космической технике (English-Russian aviation and space abbreviations dictionary) / А. М. Мурашевич. — М. : Воениздат, 1981. — 344 с.
2. Procedures for Air Navigation Services. ICAO abbreviations and codes: ICAO Doc 8400. — Eighth Edition. — ICAO, 2010. — 109 p.
3. Д'яков А. С. Основи терміотворення: Семантичний та соціолінгвістичний аспект / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. — К.: Вид. дім "KM Academia", 2000. — 218 с.
4. Марасанов В. П. Англо-русский словарь по гражданской авиации (English-Russian dictionary of civil aviation) / В. П. Марасанов. — 2-е изд. — М.: Скорпион-Россия, 1996. — 560 с.
5. Авіаційна англійська мова для льотного складу (на основі документу 9835 і рекомендацій Міжнародної авіаційної транспортної асоціації (IV рівень)) / під редакцією А. М. Вітряка. — Кіровоград, 2007. — 242 с.
6. Мельниченко С. С. Перевод английских авиационных терминов / С. С. Мельниченко // Новости аэронавигации. — 2003. — № 1. — С. 24–26.

Стаття надійшла до редакції 07.02.14

ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

В статті розглядаються питання, присвячені проблемі аналізу та систематизації термінологічної лексики соціально-педагогічної спрямованості. Проаналізовано особливості професійної лексики соціального педагога. Зроблено висновок щодо специфіки англійських термінологічних словосполучень соціально-педагогічної галузі.

Ключові слова: термін, професійна лексика, соціально-педагогічна спрямованість.

В статье рассматриваются вопросы, посвященные проблеме анализа и систематизации терминологической лексики социально-педагогической направленности. Проанализированы особенности профессиональной лексики социального педагога. Сделан вывод относительно специфики английских терминологических словосочетаний социально-педагогической отрасли.

Ключевые слова: термин, профессиональная лексика, социально-педагогическая направленность.

The article deals with the issues of study and systematization of socio - pedagogically oriented terminology vocabulary. The features of the social teacher's professional vocabulary are under analysis. The conclusion is drawn in regard to the specific features of English terminological word-combinations in the socially-pedagogical branch.

Key words: term, professional language, socio-pedagogical orientation.

Постановка проблеми. Нині активно розвивається міжнародна співпраця, відбувається поступове взаємопроникнення культур через обмін інформацією в різних сферах людської діяльності. Англійська мова — це універсальна мова комунікацій. Англійська мова фактично стає другою мовою людства. Фахівці соціально-педагогічної галузі часто бувають в іноземних країнах, де необхідні знання англійської. Вільне володіння іноземною мовою, разом з професійними навичка-

ми, дозволить фахівцю отримати гідну роботу і побудувати успішну кар'єру, співпрацюючи з закордонними фахівцями. Отже, володіння уміннями іншомовного мовлення є частиною професійної компетенції соціальних педагогів.

У сучасних умовах розвитку науки і техніки інтерес до дослідження професійної лексики тієї або іншої галузі знання поступово зростає. Пильна увага до мови різних спеціальностей обумовлена, передусім, тим, що спеціальна лексика займає важливе місце в системі загальнонаціональної мови. В результаті розвитку соціально-педагогічної галузі відбувається постійне розширення термінологічного складу мови, що відповідно спричиняє необхідність інвентаризації, уніфікації і кодифікації лексичних одиниць мови цієї спеціальності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. В останнє десятиріччя англomовне термінознавство представлено численними працями із різних галузей суспільної діяльності: кібернетики, економіки, медицини, лінгвістики тощо. Водночас англomовна термінолексика соціально-педагогічної галузі майже не досліджувалася у вітчизняному термінознавстві.

До питання про вивчення та систематизацію термінологічної лексики зверталися такі дослідники, як Г. М. Александрова, А. С. Герд, М. В. Марчук, В. П. Даниленко та інші. Так, наприклад, О. М. Галкіна-Федорук, О. С. Ахманова, А. В. Суперанська та ін. в своїх міркуваннях про професійну лексику вказують на її обмеженість соціальними рамками. На думку В. С. Унагаєвої, терміни відносяться до професійної лексики, мають строго науковий характер і використовуються у професійному спілкуванні представників даної сфери.

Метою роботи є проаналізувати особливості професійної термінолексики соціально-педагогічної спрямованості.

Виклад основного змісту дослідження. У зв'язку з постійним розвитком міжнародних відносин, організацією ділових поїздок, обміну фахівцями, а також участю в різних змаганнях, зборах, олімпіадах наша країна потребує фахівців, що не лише мають якісні знання у своїй професійній сфері, але і володіють достатніми знаннями англійської мови, які здатні гідно представити Україну за кордоном. Отже володіння уміннями іншомовного мовлення є частиною професійної компетенції соціального педагога.

Аналіз термінолексики соціально-педагогічної спрямованості є досить *актуальною проблемою* з практичної точки зору. Адже соціаль-

ний педагог — професіонал в конкретній галузі — все більше й більше прагне долучитися до роботи з іноземцями з метою обміну професійним досвідом. Отже професійна специфічна лексика фахівців цього напряму становить великий інтерес для лінгвістики.

У сучасному мовознавстві існують різні погляди щодо визначення спеціальної професійної лексики. Тому вважаємо за потрібне спочатку дати визначення тотожних понять “термін”, “професійний жаргонізм”, “професіоналізм”, “професійна лексика”.

Термінологія (від латинського *terminus* — рубіж, межа) — сукупність термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов’язаних із системою понять: мистецтво, техніка, виробництво тощо. Це особливий пласт лексики, який піддається свідомому регулюванню та упорядкуванню. На думку вчених, слово “*термін*” уперше з’явилося у Німеччині 1876 року. Синонімом термінології у цьому значенні є терміносистема [1].

Основними ознаками терміна є: системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі; стилістична нейтральність; точність семантики, висока інформативність. Ці ознаки реалізуються лише в межах терміносистем, за їх межами термін втрачає свої дефінітивні та системні характеристики — детермінологізується, тобто переходить у загальноживану лексику [1].

До “професійних жаргонізмів” О. А. Покровська відносить конотативно марковані вислови, що не виражають наукового поняття і не мають дефініції, але задовольняють потреби професійного спілкування у певній галузі. І, нарешті, “професійна лексика” визначається як слова, вирази, звороти мови, що властиві спілкуванню людей, пов’язаних із певною галуззю діяльності [2: 36–37].

В. М. Прохорова [4: 153–159] відзначає, що професіоналізми і жаргонізми схожі за грубою експресією, за тим, що названі одиниці не становлять самостійних мовних підсистем зі своїми граматичними особливостями, а є лексичними комплексами, порівняно обмеженими в кількісному відношенні. Якщо складним завданням є відмежування термінів від професіоналізмів, то знайти критерії розрізнення названих одиниць практично неможливо (свідченням цього є майже тотожні визначення професійної лексики та професійних жаргонізмів, подані О. А. Покровською).

Так М. І. Фоміна пропонує професіоналізми і терміни розглядати як певні різновиди спеціальної лексики; термінологічну лексику до-

цільно кваліфікувати як “слова і словосполучення”, використовувани для логічно точного визначення спеціальних понять, встановлення змісту понять, їх відмінних ознак” [7: 177].

Ми поділяємо думку науковців О. В. Суперанської, Н. В. Подольської, Н. В. Васильєвої [3: 27], які зазначають, що жаргонізми не відносяться до спеціальної фахової лексики. Вони тлумачать їх як особливі, яскраві, модні слівця, характерні для окремих соціальних груп, і вважають, що вони практично нічого не додають до мови, а лише створюють особливий колорит мовлення.

Безперечно, основним об’єктом термінознавства є спеціальна лексика, яка, однак, в працях різних вчених номінується і позиціонується по-різному: “мова для спеціальних цілей”, “мова спеціальності”, “професійний мова”, “професійне мовлення” та ін. У працях одних вчених поняття “мова спеціальності”, “мова для спеціальних цілей” і “професійний мова” ототожнюються, інші ж вчені, навпаки, дані поняття чітко розмежовують. Так, наприклад, Е. М. Галкіна-Федорук, О. С. Ахманова, А. В. Суперанська та ін. в своїх міркуваннях про професійну мову вказують на її обмеженість соціальними рамками. У “Словнику лінгвістичних термінів” О. С. Ахманової професійна мова визначена як “соціальні діалекти цієї мови, що існують серед осіб, що належать до однієї і тієї ж професії” [6: 534]. Мова для спеціальних цілей (LSP) являє собою сукупність лексичних одиниць, які називають поняття спеціальної галузі знання або діяльності. До його складу входять і терміни.

Професійна лексика властива певній професійній групі; це лексика, яка використовується в мовленні людей, об’єднаних спільною професією, для неформального спілкування. На наш погляд, саме неофіційність, розмовний характер, експресивність є основними семантичними маркерами професійних слів соціально-педагогічного напрямку. Проте практично провести чітку грань між термінами та професіоналізмами дуже важко, оскільки і ті, і інші є елементами мови професійної комунікації. Слід погодитися з С. Д. Шеловим в тому, що межі між цими поняттями є рухомими і прозорими.

Розгорнуте тлумачення “терміну”, до якого приєднуємося й ми в даному дослідженні, подає Ф. А. Циткіна: “Термін — це спеціальне слово або словосполучення, яке вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання — науки, техніки, суспільно-політичного життя, мистецтва, юриспруденції тощо” [5]. Крім того, у дослідженні Ф. А. Циткіної закладено основи порівняльного тер-

мінознавства, запропоновано методики порівняльного дослідження термінів у структурному та семантичному аспектах.

Матеріалом нашого дослідження стала вибірка термінологічних одиниць, складена шляхом опрацювання двомовних тлумачних, енциклопедичних, спеціалізованих словників і текстів навчального посібника “English for social teachers” (Мартінова Р. Ю., Алексєєва О. Б., Мулик К. О.). Даний навчальний посібник являє собою інтегрований курс навчання професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів засобами англійської мови. Матеріал, який викладено, відповідає запрограмованій тематиці курсу “Соціальна педагогіка” (автор проф. І. М. Богданова). Англomовна лінгводидактична версія даного курсу заснована на засадах інтегрованого процесу навчання, в якому синтезовані цілі, зміст, методи і засоби навчання професійної та англomовної мовленнєвої діяльності.

За структурною характеристикою переважна більшість лексичних одиниць соціально-педагогічної тематики є похідними. Вони включають терміни, створені за допомогою різних способів словотворення (суфіксація, префіксація, близько 70 %) та складні терміни (терміні-словосполучення, близько 30 %). Усі терміни за своєю будовою поділяються на:

- прості (складаються з одного слова): society — суспільство;
- складні (складаються з двох слів): holistic education — загальна освіта.

Для термінології соціально-педагогічної спрямованості є характерним використання ряду суфіксів та префіксів:

1) суфікси:

- tion (generation, violation); -or (editor, mentor);
- ment (punishment, judgement); -er (teacher);
- ence (reference, consequence),

2) префікси:

- dis- (disabled); up- (upbringing);
- re- (recognition); ir- (irrespective);
- in (inherently).

Розповсюдження префіксального та суфіксального способу творення термінів зумовлене продуктивністю префіксації в утворенні іменників. Таким чином, продуктивність словотворчих засобів, а відповідно і структура термінів, у соціально-педагогічному мовленні залежать від загальнономовних тенденцій, а також природи понять, які висловлюють терміни.

Найважливішою ознакою складних термінів соціально-педагогічної спрямованості є їхня відтворюваність у професійній сфері, вживання для вираження конкретного спеціального поняття. За межами конкретної термінологічної системи таке словосполучення не буде стійким і не сприйматиметься як зв'язана мовна одиниця. Отже, за кожним складеним терміном стоїть стійка, стандартно відтворювана структура складного професійного поняття. Термінологія для терміна є тим полем, яке дає йому точність і однозначність, і за межами якого слово втрачає ознаки терміна.

В англійській соціально-педагогічній термінології існує ряд термінів, які складаються з декількох компонентів. Наприклад:

hierarchy of needs — ієрархія потреб

social work — соціальна робота;

applied sciences — прикладні науки.

Зіставлення структурної організації термінологічних словосполучень в англійській соціально-педагогічній термінології дозволило виокремити наступні найбільш продуктивні моделі:

Adj+N: social discipline — соціальна дисципліна, social work — соціальна робота.

N+N: education department — відділ освіти, home task — домашнє завдання.

Adj+N+N: primary education department — відділ початкової освіти, New Education Movement — новий напрям в освіті.

N+N+N: society life contribution — внесок в соціальне життя.

Аналіз синтаксичних зв'язків і ступені їх стійкості усередині термінологічних словосполучень в англійській терміносфері соціально-педагогічної спрямованості виявив, що стосунки між терміноелементами усередині багатокомпонентних словосполучень оформляються переважно за допомогою порядку слів, прийменників або союзів (to bring up a child — виховати дитину, to get along with the problem — впоратися з проблемою).

Висновок. У сучасному світі термінологія відіграє важливу роль у професійній комунікації соціально-педагогічної спрямованості, оскільки є джерелом одержання й передачі наукової інформації, а також інструментом опанування спеціальністю. Термінологія є частиною наукового апарату, яка дає можливість пізнати закономірності дослідницького процесу, визначити канали взаємодії з іншими елементами визначеної галузі науки. В процесі дослідження встановлено, що більшість термінів даної галузі за структурною класифікацією

є похідними, простими та створені за допомогою різних способів словотворення (суфіксація, префіксація). Виокремлено найбільш продуктивні моделі структури термінологічних словосполучень (Adj+N, N+N, Adj+N+N, N+N+N). Визначено, що структура термінів у соціально-педагогічному мовленні залежать від загальномовних тенденцій, а також природи понять, які висловлюють терміни.

Перспективу подальшого дослідження бачимо у проведенні перекладацького аналізу соціально-педагогічних текстів з урахуванням стилістичних особливостей, лексичних та граматичних трансформацій, що використовуються при передачі визначених термінів засобами української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. — К.: Українська енциклопедія, 2000. — 752 с.
2. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. А. Покровська; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 1995. — 207 с.
3. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. — М.: Наука, 1989. — 243 с.
4. Прохорова В. Н. Об эмоциональности термина. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / В. Н. Прохорова. — М.: Наука, 1970. — С. 153–159.
5. Циткіна Ф. О. Термінологія й переклад / Ф. О. Циткіна. — Львів: ВЛІ, 1988. — 35 с.
6. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — 4-е изд., стереотипное / О. С. Ахманова. — М.: КомКнига, 2007. — 576 с.
7. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология / М. И. Фомина. — М.: Высшая школа, 1978. — 256 с.

Стаття надійшла до редакції 28.01.14

РЕЧЕННЯ-ПРИМИТИВ ЯК МОДЕЛЬ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ ФОРМИ ТЕКСТУ “ОПОВІДЬ”

На основі аналізу структури та семантики простих речень з простим присудком, додатками, обставинами та однорідними елементами стаття виявляє в них наявність характеристик, що кваліфікують такі прості речення як мінімальні моделі композиційно-мовленнєвої форми тексту “оповідь”.

Ключові слова: *просте речення, речення-примітив, однорідні члени речення, семантика речення, композиційно-мовленнєва форма тексту, “оповідь”.*

Статья анализирует структуру и семантику простых предложений с простым глагольным сказуемым, дополнениями и обстоятельствами, а также с однородными членами предложения и выявляет в таких предложениях наличие характеристик, которые квалифицируют простые предложения в качестве минимальной модели композиционно-речевой формы текста “повествование”.

Ключевые слова: *простое предложение, предложение-примитив, однородные члены предложения, семантика предложения, композиционно-речевая форма текста, “повествование”.*

The article analyzes the structure and semantics of simple sentences modelled as SV, SVCo, SVCoCo, SVCoCd (where S — Subject, V — Finite Verb Predicate Component, Co — Objective Complement, Cd — Adverbial Complement) to show that according to their characteristics, such sentences may be qualified as minimal models of the “narration” composite form of the text.

Key words: *simple sentence, kernel sentence, homogeneous (coordinate) sentence elements, sentence semantics, composite form of the text, “narration”.*

Характерні для сучасного стану розвитку лінгвістики антропоцентризм та інтегральність наук дозволяють всебічно і комплексно проаналізувати досліджувані явища і повніше виявити їх сутність. Так, комплексний підхід до дослідження лінійної організації висловлення

у зіставному плані в англійській, російській та українській мовах дозволив не тільки проаналізувати структурні, семантичні, прагматичні параметри простих речень названих мов, а і виявити такі їх закономірності, що сприяють вирішенню проблеми визначення співвідношення між словом, реченням та текстом.

Мета даної статті полягає у обґрунтуванні запропонованого нами положення про те, що просте речення можна вважати мінімальною за обсягом моделлю тексту, зокрема, у різновиді композиційно-мовленнєвої форми “опис”.

Актуальність обраної теми підтверджується свідченнями видатних лінгвістів-текстологів про те, що до тепер дискусійними залишаються проблеми визначення одиниці тексту та її меж; кореляції між певними комунікативними типами текстів та семантико-структурними особливостями речень, які формують дані тексти; делімітації мінімального за протяжністю тексту, подальше скорочення якого призвело б до зникнення тексту як такого. **Об’єктом** дослідження обираємо прості речення (відомі як “базові”, “речення-примітиви”, kernel sentences), зокрема, речення англійської, російської та української мов, побудовані за структурно-синтаксичними моделями S+ [V]p, S+ [VCoCo]p, S+ [VCoCd]p, S+ [VCo]p, S+ [VCd]p¹. **Предметом** — комплекс їх структурно-семантичних характеристик, що задовольняють кваліфікативним вимогам визначення композиційно-мовленнєвої форми тексту (далі КМФ) “опис”.

Серед основних ознак тексту називають: цілісність, зв’язність, наявність певної структури, семантичної організованості, ієрархічних відношень, що розпізнаються інтерпретатором і дозволяють орієнтуватися в тексті, а також визначають інтерпретацію його частин. Мінімальною моделлю тексту серед інших побудов (абзац, діалог, над-супрафразова єдність) визнається і складне речення, процес породження якого розглядається як “аналог процесу породження тексту” [1: 23; 2]: складнопідрядні речення вважають розрізняльною ознакою текстів-міркувань, а складносурядні (оборотні та необоротні) — відповідно описів і оповіді. Одночасно визнають динамічність

¹ Позначення в структурно-синтаксичних формулах: S — підмет, []p — присудок, [V]p — простий дієслівний присудок / особово-дієслівний компонент присудка, [VC]p — присудок, до складу якого належить комплемент, який уточнює або розшифровує семантику дієслівного компонента присудка (дієслова “неповної семантики”), Co — об’єктний комплемент / додаток, Cd — адвербіальний комплемент / обов’язкова обставина.

меж тексту, що диктується логіко-змістовим розвитком конкретного фрагмента спілкування (див., наприклад: [3: 38, 40, 43; 4: 218]), оскільки “зв’язки синтаксичних структур і текстів значно різноманітніше і складніше” [5: 79].

Регламентовані глибинним змістом тексту, гносеологічна основа якого зосереджує в собі всі пізнавальні та прагматичні чинники комунікативного акту, зчеплення і порядок висловлень у тексті, чинниками, що регулюють структури тексту в смисловому відношенні як розвиток певної думки (думки-доказу, думки-опису, думки-кваліфікації тощо) вважаються композиційно-мовленнєві форми тексту [3: 40, 42; 6; 7]. Оскільки просторово-часова організація тексту в конкретному мовному творі реалізується у вигляді композиційно-мовленнєвих форм як “певних абстрактних структур, що потенційно існують в мові” [8: 5–6], вважається, що КМФ “представляють собою форми комунікації, націлені на сприйняття читачем певної інформації”, що “спираються на такі основні форми думки, як судження (оціночне) поняття, питання, умовивід” [9: 4, 8–9]. КМФ розглядаються як схеми повторюваних структурних ознак, абстрактні від конкретних проявів мови, що відображають структуру процесу мислення, типи та способи зв’язку елементів між собою. Це — сукупність формально фіксованих умов, яка досить однозначно розшифровує семантику тексту, це — “елементи комунікативно-мовленнєвої структури мови, в яких використання конкретних мовних засобів суворо зумовлено їх комунікативною значимістю, що відповідала б кінцевими можливостями одиниці мови” (див., наприклад: [10; 11; 12: 73; 9: 9–10]). Структуру тексту теоретично прийнято поділяти на КМФ *опис*, *міркування* і *оповідь*, що зумовлено комунікативною заданістю і функціональними особливостями відрізків комунікативно-мовленнєвої структури тексту [12: 21].

Ті ж визначення тексту, які текст трактують як набір “слів і граматичних категорій, в якому наявна логічно оформлена думка про наше середовище” [13: 31], як комунікативну систему, що сама себе організує і “має чіткі межі, власну внутрішню структуру, що представляє собою модельовану одиницю мови” [14: 11], відносну смислову закінченість і автономність, “яку ця одиниця зберігає і будучи витягнутою з тексту” [4: 218], межами мінімального тексту, практично, визнають речення. А текстологічні дослідження в царині стилістики в 90 % випадків для роману, розповіді та есе реєструють збіг меж КМФ оповідь та опис з абзацом, який дорівнює одному реченню,

проілюстрованому прикладами не лише складних, але і простих речень [12: 110, 126].

І не дивно, адже певна обмежена структура пов'язаних між собою ієрархічними синтаксичними відношеннями, що відбивають глибинне значення як семантичну цілісність, характерними рисами якої є відносна завершеність і автономність, — це речення-примітив з його необхідними і достатніми характеристиками. Саме в базовому реченні-моделі відображені сутнісні структурні та семантичні характеристики, що повторюються в будь-якому з побудованих на основі відповідної моделі висловлень, що й зумовлює інваріантність речення-моделі, його універсальність.

Систематизація виявлених в ході нашого дослідження структурно-семантичних характеристик речень-примітивів стала основою для зіставлення моделей речень-примітивів із КМФ тексту *оповідь, опис, міркування*. В межах даної статті покажемо, що просте речення (певних структурно-синтаксичних та семантико-рольових моделей із відповідною референтною семантикою) може бути визнаним мінімальною моделлю тексту у його композиційно-мовленнєвій формі *оповідь*.

Так, нами виявлено, що всі речення з однорідними присудками (або однорідними об'єктними і/або адвербіальними компонентами) називають певні послідовності дій або змін станів, що здійснюються і переживаються персонажами / персоніфікованими явищами в ху-дожньому часі твору, наприклад:

послідовність разових дій — *Елька глибше забила під брезент, зі-бгала калачиком, щоб швидше зігрітись* [19: 35]; *Хорунжий Рогожин віддає у чергувальній кімнаті свій картуз старому кур'єрові й повернувся до високого люстра пригладити непокірного чуба* [23: 31]; *В формочки из кожурь кладется **икра, потом рис*** [18: 32]; *Грустный, я вышел во двор и обошел вокруг дома* [18: 21]; *He took his arm off my shoulder and shook their hands friendly and positive to all. Leonard Kitchens bounced to his feet to defend her, but was shouted down. He first asked me to find Jim and then cancelled that instruction and simply passed the weeping woman into my arms, and told me to take her for a drink.* 'Він зняв свою руку з мого плеча і з дружньою приємністю пожав їм руки. Леонард Кітчєнз здійнявся, щоб захистити її, але був змушений сісти, тому що йому криком наказали сидіти. Спочатку він наказав мені знайти Джима, а потім скасував свій наказ і просто передав мені в руки жінку, яка плакала, і попросив повести її до буфету, дати їй щось випити' [30: 41, 38, 212];

багаторазово повторювана послідовність разових дій — *Ви однімаєте в солдатів гармати й посилаєте їх на Сунжу проти козаків [23: 40];*

послідовність станів і дій, що змінюють один одну — *Они отошли далеко и стояли сейчас одни перед лестничной площадкой. Кузьмин ощутил голод, накопленный за день работы, и направился к стойке [18: 22, 6];*

послідовність станів та їх змін — *Но она прикипела к патрону и потому допнула со звуком выстрела и погасла, теперь уже навсегда [18: 53];*

циклічно повторювані послідовності одноразових дій — *As often as possible I cycled to Stallworthy's stable to ride Sarah's Future, and on several Saturdays set off from starting gates. 'Якомога частіше я їздив велосипедом до конюшень Столворта, щоб об'їздити Майбутнє Сари (ім'я кобили), а подекуди по суботах починав навіть від самих воріт старту' [30: 211];*

циклічно повторювані одночасно стани і дії — *В стальных очках, седой и косматый, он сидел в маленькой черной кухне на низком кожаном табурете и шил сапоги [22: 14];*

циклічна послідовність дій-станів, що одночасно виникають або змінюють одна одного — *Гул моря то сонно вкатывался ко мне в дворницкую, то отливал из нее так равномерно, что быстро усыпил меня. В свободное время он валялся в гостинице, читал детективы [25: 53];*

циклічний безперервний процес — *А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятрово домен, вулканиться червоно [19: 5];*

циклічно повторювані послідовності дій, станів, змін станів — *In Exeter, one of eight thousand residential students, I coasted through university life without attracting much attention, and absorbed reams of calculus, linear algebra, actuarial science and distribution theory towards a Bachelor of Science degree in Mathematics with Accounting. 'В Ексетері, як один з восьми тисяч студентів, що проживають в університетському гуртожитку, я провчився без особливих зусиль і не привертаючи до себе зайвої уваги, збагнув масу самих різних числень, лінійну алгебру, навчився застосовувати математичні і статистичні методи для визначення ризикованості капіталовкладень і страхування, теорію розподілів, і після закінчення отримав ступінь бакалавра з математики та бухгалтерського обліку' [30: 211].*

У ході визначення граматичного значення речень виявлено також, що прості речення англійської, російської та української мов, побудовані за структурно-синтаксичними моделями S+ [V]p, S+ [VCoCo]p, S+ [VCoCd]p, S+ [VCo]p (100 %), S+ [VCD]p (37,4 %), співвідносні

з процесами-діями або процесами-змінами стану субстанцій або відношень між субстанціями, що протікають у художньому часі творів. Проілюструємо різновиді процесів, з якими асоціюються речення даної групи:

процес-дія: *He turned to the desk.* 'Він повернувся до письмового столу' [28: 45]; *She scrambled to her feet quickly.* 'Вона швидко здійнялася на ноги' [29: 38]; *Аля* внимательно *посмотрела на него* [18: 8]; *Незабаром вертаються з фронту другий Волзький і третій Кізяро-Гребенський полки* [23: 42].

процес-зміна стану (психологічного / фізичного) одного з субстантивних компонентів процесу (підмета або додатка): S+ [VCd]p: *Во мне все теперь всколыхнулось* [18: 34] — процес-зміна стану (психологічного); *Тривожні міні пробігли по відкритому, ясному обличчю. Полум'я пожежею спалахнуло на нижніх дівочих шоках* [23: 52]; *Понастоящему он пришел в себя на следующий день* [26: 45] — процес-зміна стану (фізичного).

складний процес: дія і, як результат, зміна стану субстантивного компонента (підмета /дodatка) або відношення між ними: *He was shocked to hear her American accent.* 'Він був просто шокованим, коли почув, що в неї американський акцент' [30: 157] (→ her American accent shocked him); *Он (овраг) зарос по дну сухими злаками и бессмертником.* Трамвайные рельсы зарастали крапивою. Лампочки обросли пыльной корой [25: 79] (→ Злаки росли по дну оврага); *Очи* в Петра *налилися кров'ю* [27: 64] (→ Кров заповнила очі Петра). В наведених прикладах за змістом певні прояви / дії субстанції-дodatка призвели до змін у стані субстанції-підмета. В наступних прикладах, навпаки, в результаті певних проявів /дій субстанції-підмета змін зазнає стан субстанції-дodatка: *You are hurting me.* 'Ви завдаєте мені болю' [30: 67] — (мені боляче від ваших дій); *Вони каламутять усіх* [27: 69] — усі скаламучені, неспокійні в результаті дій субстанції "вони"; *Вони обгортають його новим рушником* [17: 13]; — S + [VCoCo]p — стан субстанції-дodatка "він (дідух)" змінюється внаслідок дій субстанції-підмета "вони".

Контекстуальний аналіз прикладів також свідчить про зміну описуваної ситуації, її плинність. Таким чином, речення названих структурно-синтаксичних моделей називають і підкреслюють дії або зміни станів, що виникають у часі — дії персонажа або зміни відношень між персонажами та іншими субстантивними компонентами ситуацій — тобто, розвиток, розгортання певного мікросюжета.

На зміну в характері первинних відношень між субстантивними компонентами процесів в результаті здійсненої субстанцією-підметом цілеспрямованої навмисної дії відносно субстанції-дodatка вказують своєю семантикою 90 % висловлень структурно-синтаксичної моделі $S + [VCoCo]p$ (де додатки не є однорідними). Більш того, близько 10 % висловлень і з цієї групи у російській, українській та англійській мовах є співвідносними не з одним, а з двома та більше процесами, наприклад: *He also associated the girl Mamie with shoplifting*. 'Він також повідомив про те, що дівчина Меймі була помічена в крадіжках з магазинів' [29: 136] $S [VCoCo]p = S + [V(S+V)Co]$ складний): (→ He also mentioned / hinted at / stated that the girl Mamie had participated in shoplifting); *Я пригадую закінчення дійства* [27: 8] — (процес-об'єктне відношення-зміна стану: згадав = не було в активній пам'яті і з'явилася інформація про те, як закінчилося дійство); *Голос допомагає нам виразити свої чувства* [26: 46] — (два взаємопов'язані процеси, що кваліфікуються як об'єктне відношення-дія: субстанції "голос" щодо субстанції "ми" і субстанції "ми" щодо субстанції "почуття"): (голос допомагає нам + ми висловлюємо почуття). Речення і цієї структурно-синтаксичної моделі денотують процеси-відношення-дії або процеси-відношення-зміни стану, таким чином, розвиваючи, розгортаючи певну лінію мікросюжета.

З ускладненим процесом, який включає в себе і дію субстанції-підмета щодо субстанції-дodatка, і зміну стану, яка має місце в положенні субстанції-дodatка або субстанції-підмета щодо оточення (= субстанції-обставинного компонента) співвідносні, в основному, речення з обставинним і об'єктним компонентами. Такі речення моделі $S + [VCoCd]p$ (англ. — 98,4 %; рос. — 86,8 %, укр. — 89,3 %) денотують процеси-обставинні відношення між субстанцією-підметом і субстанцією-дodatком щодо оточення, на тлі якого відбувається процес-дія або процес-зміна стану. Наприклад: *Господар запрошує всі мертві душі на Свят-Вечір* [17: 35] — (процес-відношення-дія + зміна стану = за повір'ям: господар запросив душі + душі прийшли і є присутніми); *Лена тянула его к такси* [16: 135] (процес-відношення-дія + зміна стану = насильницьке переміщення з однієї точки в іншу + зміна співвідношення розташування суб'єктів та об'єктів у просторі).

Переважає більшість підметів у висловленнях даних структурно-синтаксичних моделей кваліфіковано як аргумент в семантичній ролі агенса, що називає суб'єкт, який за власним волевиявленням і, витра-

чаючи енергію, здійснює певні дії. Тому за сукупністю своїх структурних та семантичних характеристик такі речення-примітиви денотують конкретні ситуації, які зображують дії персонажа або зміни стану відношень між персонажем і його оточенням. Вони позначають місце дії, називають істот та неістот, що здійснюють дії, позначають самі дії, а також називають зміни, які є результатом відповідних дій. Важливо також, що всі ці дії і зміни трактуються як такі, які відбуваються в конкретному художньому часі твору.

Кореляцію між структурно-синтаксичними, смислорольовими моделями та граматичним значенням речень, які за сукупністю своїх характеристик задовольняють кваліфікативним вимогам КМФ *оповідь*, унаочнимо у вигляді Таблиці, що додається.

ВИСНОВОК. Таким чином, речення-примітиви моделей **S + [V] p, S + [VCo]p, S + [VCoCo]p і S + [VCoCd]p** називають розвиток, розгортання певного мікросюжета, що однозначно задовольняє вимогам кваліфікативних характеристик композиційно-мовленнєвої форми *оповідь*: діахронічний зріз дійсності, зображення світу через послідовність дій персонажа шляхом передачі подій, розгортання власне подієвої сторони сюжету [12: 23], передачі змістовно-фактуальної, подієво-фактуальної інформації, оскільки основним призначенням даної КМФ є позначення місця дії, називання істот та неістот, що здійснюють дії, позначення самих дій [2: 28]. Тобто висловлення даних структурно-синтаксичних моделей представляють собою не що інше, як мінімальний текст композиційно-мовленнєвої форми *оповідь*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Левицкий Ю. А. Основы теории синтаксиса: уч. пособие / Левицкий Ю. А. — [3-е изд., испр. и доп.]. — М. : КомКнига, 2005. — 368 с.
2. Гальперин И. Р. Сменность контекстно-вариативных форм членения текста // Русский язык. Текст как целое и компоненты текста. — М. : Наука, 1982. — С. 18–29.
3. Колшанский Г. В. От предложения к тексту // Сущность, развитие и функции языка. — М., 1987. — С. 37–43.
4. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка: Учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. — К. : Высшая школа, 1984. — 247 с.
5. Прокопчук А. А. Текст и предложение // Вестник ХГУ. — 1992. — № 372. — С. 77–83.
6. Колшанский Г. В. Проблемы логического анализа структуры языка [Рукопись] : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20. / Геннадий Владимирович Колшанский. — Москва, 1964. — 625 с.
7. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: підручник [для філологічних факультетів]. / Валерія Андріївна Кухаренко. — Вінниця: Нова Книга, 2004. — 272 с.

8. Ленкова Т. А. Текстобразующие стратегии создания письменного дискурса репортажа в современной немецкой прессе [Рукопись] : дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.04 / Ленкова Татьяна Александровна. — Москва, 2009. — 198 с.
9. Шибря О. Ю. Композиционно-речевые формы как составляющие художественного текста: содержание и структура: На материале романа Г. Бёлля “Глазами клоуна” и его переводов на русский язык [Рукопись] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / О. Ю. Шибря. — Краснодар, 2006. — 160 с. — http://www.dissers.info/disser_25868.html
10. Ларикова М. Л. Изучение композиционно-речевой формы “описание” в когнитивном аспекте / М. Л. Ларикова, Т. Я. Кузнецова // Материалы научной конференции “Межкультурная коммуникация в пространстве всемирного наследия: менеджмент и социокультурное проектирование”. 15–16 октября 2008 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа до тексту: http://www.acis.vis.ru/8/2/2_3/Laricova.htm
11. Реферовская Е. А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте / Е. А. Реферовская; отв. ред. А. В. Бондарко. — Л. : Наука, 1989. — 168 с.
12. Розанова Е. А. Композиционно-речевые формы в англоязычной художественной и публицистической прозе (сопоставительное исследование на материале произведений XIX–XX вв.) [Рукопись] : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Елена Абрамовна Розанова. — Одесса, 1996. — 167 с.
13. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики): Навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Анатолій Максимович Науменко. — Вінниця: Нова книга, 2005. — 416 с.
14. Тураева З. Я. Лингвистика текста: Текст: Структура и семантика / Зинаида Яковлевна Тураева. — М. : Просвещение, 1986; Изд. 2, доп. — 2009. — 144 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита [Текст] : Роман / Михаил Афанасьевич Булгаков. — СПб. : Азбука-классика, 2006. — 608 с.
16. Виноградов А. К. Три цвета времени [Текст] / А. К. Виноградов. — Минск: Вышейшая школа, 1980. — 592 с.
17. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнограф. нарис [Текст] / Олекса Воропай. — К. : Велес, 2005. — 528 с.
18. Гранин Д. Эта странная жизнь [Текст] / Даниил Гранин. — Кишинев: Литература артистике, 1986. — 606 с.
19. Гончар О. Собор [Текст] / Олесь Гончар. — К: Дніпро, 1989. — 270 с.
20. Загребельний П. А. Роксолана: роман [Текст] / Павло Загребельний. — К. : Дніпро, 1988. — 603 с.
21. Зошенко М. М. Возвращенная молодость. Перед восходом солнца: Повести / Михаил Зошенко. — М. : Известия, 1991. — 432 с.
22. Каверин В. Два капитана: роман [Текст] / Вениамин Каверин. — К. : Веселка, 1985. — 607 с.
23. Капельгородський П. Шурган: роман [Текст] / Пилип Капельгородський // Капельгородський П. Твори: [В 2 т.]. — К. : Дніпро, 1982 — Т. 1. — 605 с.
24. Нагибин Ю. Чистые пруды: Рассказы разных лет. Повесть. Дороги-встречи [Текст] / Юрий Нагибин. — М. : Московский рабочий, 1962. — 558 с.
25. Паустовский К. Книга скитаний [Текст] / Константин Паустовский. — Кишинев: Картя Молдовеняеске, 1978. — 670 с.

26. Семенов Ю. На “козле” за волком [Текст] / Юлиан Семенов. — М. : Московский рабочий, 1974. — 704 с.
27. Хорунжий Ю. М. Любюв маеш — маеш згоду : Іст. роман [Текст] / Юрій Хорунжий // Дніпро. — 1997. — № 1/2. — С. 12–58; № 3/4. — С. 2–66; № 5/6. — С. 5–68; № 7/8. — С. 5–59.
28. Bragg M. The Hired Man : A novel [Текст] / Melwin Bragg. — Moscow: Progress Publishers, 1979. — 217 p.
29. Capote T. The Grass Harp. Breakfast at Tiffany's : novels [Текст] / Truman Capote. — Moscow: Progress Publishers, 1974. — 222 p.
30. Follett K. Night over water : A novel [Текст] / Ken Follet. — L. ; N. Y. ; Toronto-Auckland-Victoria: Penguin Group, 1991. — 527 p.

Стаття надійшла до редакції 02.03.14

АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ІДЕОНІМІВ І ПРАГМАТОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ З ВИКОРИСТАННЯМ ЛІНГВІСТИЧНИХ, КУЛЬТУРНИХ І ФОНОВИХ ЗНАНЬ ПЕРЕКЛАДАЧА

Адекватне сприйняття і передача українських назв об'єктів духовної та матеріальної культури є вагомим чинником діяльності перекладача. У статті розглядаються найбільш вживані і традиційні перекладацькі трансформації для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою. Виокремлено труднощі, що виникають при перекладі ідеонімної та прагматонімної лексики на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях. Зроблено аналіз варіативності та частотності використання різних перекладацьких трансформацій: генералізації, закономірних відповідників, калькування, конкретизації, парафрастичного перекладу, перечленування та транскрипції/транслітерації.

Ключові слова: адекватність перекладу, ідеонім, прагматонім, генералізація, закономірний відповідник, калькування, конкретизація, парафрастичний переклад, перечленування, транскрипція, транслітерація.

Адекватное восприятие и передача украинских названий объектов духовной и материальной культуры является значимым фактором деятельности переводчика. В статье рассматриваются наиболее употребляемые и традиционные переводческие трансформации для воспроизведения украинских идеонимов и прагматонимов в английском языке. Выделены трудности, возникающие при переводе идеонимной и прагматонимной лексики на лингвистическом и экстралингвистическом уровнях. Произведен анализ вариативности и частотности использования различных переводческих трансформаций: генерализации, закономерного соответствия, калькирования, конкретизации, парафрастического перевода, транскрипции/транслитерации.

Ключевые слова: адекватность перевода, идеоним, прагматоним, генерализация, закономерное соответствие, калькирование, конкретизация, парафрастический перевод, транскрипция, транслитерация.

This article deals with the traditional ways of translating ideonyms and pragmatonyms from Ukrainian into English. An adequate perception and translation of Ukrainian names of spiritual and material culture objects at the linguistic and extralinguistic levels is an important factor of the translator's work. The analysis of generalization, logical equivalents, loan translation, concretization, paraphrastic translation, transcription/transliteration is performed.

Key words: *adequate translation, ideonym, pragmatonym, generalization, logical equivalents, loan translation, concretization, paraphrastic translation, transcription, transliteration.*

Питання щільного зв'язку між особливостями перекладу національно та культурно маркованої лексики і засадами міжкультурної комунікації породжується стрімкою інтеграцією держав і народів світу, прагненням до вивчення культур, пошуків спільного та унікального в історії тих чи інших земель, знайомства з іноземними традиціями шляхом наукових, туристичних, аматорських розвідок тощо. Особливого значення дане питання набуло у нинішні часи, коли динамізується спілкування людей, які належать до української та англомовної спільнот. Це потребує вміння досконало висловлювати свої думки й уважно чути чужі, розуміти специфічні лінгвокультурні смисли, які виражають та інтерпретують усі учасники міжкультурної комунікації, а в нашому випадку — донор, реципієнт і, обов'язково, перекладач.

Особливо вагомим для взаємодії двох лінгвокультур є прикладне питання міжкультурних розбіжностей, що відображаються в мовних картинах носіїв української й англійської мов. Важливо те, що будь-який предмет духовної або матеріальної культури України має розглядатися англомовними реципієнтами крізь призму не тільки власного світобачення, але й українського національного світогляду. Інакше, в результаті такої міжкультурної комунікації можна не досягнути тієї кінцевої мети, яка передбачала взаємообмін культурною інформацією та поглиблення знань щодо особливостей національного менталітету тих чи інших країн світу [1: 15].

У сучасному перекладознавстві посилюється тенденція до вивчення різноманітних особливостей впливу міжкультурної комунікації на процес перекладу назв лексичних одиниць, що позначають предмети духовної (ідеоніми) та матеріальної (прагматоніми) культури, та труднощів, з якими зустрічається перекладач, що виникають через цей вплив. Значним внеском до цієї сфери лінгвістичних досліджень стали роботи з української ономастики та перекладознавства, всебічно орієнтовані на історичний, етимологічний, лінг-

вокультурологічний аналіз та, зокрема, дослідження впливу між-культурної комунікації, яка є одним з основоположних аспектів у процесі перекладу українських культурно маркованих назв англійською мовою (Ю. О. Карпенко, Т. Р. Кияк, І. В. Корунець та інші) [2; 3; 4].

Актуальність даного дослідження викликана зростанням інтересу перекладознавчої науки до особливостей перекладу типових українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою та відсутністю чіткої класифікації методів, засобів і прийомів досягнення адекватності шляхом цілісного поєднання отриманих перекладачем лінгвістичних, культурних і фонових знань для передачі онімів з української мови на іноземну. Така недостатність систематизації існуючого перекладацького інструментарію у перекладі вузьких і специфічних класів онімів є одним з ускладнень у проведенні лінгвокультурних досліджень, які стосуються міжкультурної комунікації та її впливу на процес майже будь-якого перекладу.

Метою даної роботи є дослідження та впорядкування засобів реалізації лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача у роботі над адекватністю перекладу назв духовної та матеріальної культури України англійською мовою згідно з їх специфічними особливостями функціонування на сучасному етапі розвитку вітчизняного мовознавства.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні **завдання**:

- визначити поняття, що входять до українського ідеонімного та прагматонімного просторів;
- виокремити перекладацькі трансформації для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою;
- проаналізувати труднощі у досягненні адекватності перекладу україномовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Матеріалом дослідження слугували лексичні одиниці на позначення предметів культури України з друкованих та електронних країнознавчих джерел загальним обсягом 24300 знаків. Методом суцільної вибірки було обрано 900 ідеонімів і 450 прагматонімів українською та англійською мовою відповідно.

Слід відзначити, що в ході дослідження ідеонімів і прагматонімів було встановлено, що в науці однозначного визначення цих двох термінів досі не сформульовано. Дана робота спирається на дефініції Н. В. Подільської та О. В. Суперанської, які є найбільш повними та компетентними, а саме:

— ідеоніми — розряд онімів, який об'єднує різноманітні категорії власних назв, які мають денотати в розумовій діяльності; назви предметів духовної культури [5: 61];

— прагматоніми — розряд онімів, в якому об'єднані різні категорії власних назв, що мають денотати в прагматичній сфері діяльності людини, пов'язані з практичною, предметною сферою; назви предметів матеріальної культури [6: 198].

Варто зазначити, що українські та пострадянські дослідники ономастики приділяють все більше уваги цьому питанню, пропонують детальніші класифікації. Але лише в останні десятиріччя увагу повернуто саме до периферійних розрядів онімної лексики. Вітчизняні науковці відокремлюють і розрізняють такі поняття як “артіоніми” (назви творів мистецтва), “бібліоніми” (назви творів літератури), “гемероніми” (назви засобів масової інформації), “геортоніми” (назви свят, пам'ятних дат, урочистостей, фестивалів), “документоніми” (назви документів) і “хрононіми” (назви історично значущих проміжків часу, історичних подій) в ідеонімному полі та “порейоніми” (назви транспортних засобів), “фалероніми” (назви нагород, медалей, орденів) і “хрематоніми” (назви окремих значущих культурних об'єктів) у полі прагматонімів [5; 6; 7].

Цікавого статусу набувають хрематоніми у порівнянні з прагматонімами: якщо проаналізувати роботи з теоретичних питань дослідження цих класів ономастики, можна зробити висновок, що більшість дослідників ототожнюють ці два поняття. Стає незрозумілим, який з цих розрядів є ширшим і поглинає споріднений підклас. Дотримуючись принципу прозорої етимології термінів “ідеонім” і “прагматонім”, де *idea* — ідея, прообраз, *pragma* — дія, справа та *опута* — ім'я (з давньогрецької мови), ми відносимо ці два класи (ідеологічний і прагматичний) до ширших і, в свою чергу, хрематоніми (гр. *chrema* — майно, володіння, збагачення) включаємо до прагматонімів як підклас. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень лексика, що належить до підкласу хрематонімів, все ще потребує подальшого вивчення та розподілу.

Наряду з суперечливим статусом понять, що входять до ідеонімного та прагматонімного просторів, ситуацію для професійного перекладача ускладнює часткове розуміння вихідних понять теорії перекладу різних одиниць пропріальної лексики чи їхні абсолютно відмінні дефініції. Як констатують у своєму підручнику з перекладознавства Т. Р. Кияк, А. М. Науменко та О. Д. Огуй, “...суттєвий різ-

нобій стосується, зокрема, таких важливих категорій, як шляхи та засоби перекладу. Тому у теоретичних джерелах досить часто трапляється синонімія вказаних термінів. Внаслідок такої термінологічної плутанини виникають помилки типу “pars pro toto”, що в подальшому ускладнює перекладознавчий аналіз оригінальних і перекладених текстів” [3: 483].

Однак, спираючись на результати досліджень згаданих вище мовознавців, було виокремлено так звані “перекладацькі трансформації” та визначено сім з них, що використовувалися перекладачами разом із екстралінгвістичними чинниками (культурними та фоновими знаннями) для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою та досягнення цілкомовитої адекватності цих пропріальних одиниць у мові перекладу:

— *генералізація (гіперонімічне перейменування)* — вузьке поняття про реалію замінюється ширшим;

— *закономірні відповідники* — аналогічні або еквівалентні мові оригіналу одиниці мови перекладу;

— *калькування*;

— *конкретизація* — заміна лексичної одиниці з ширшим значенням на вужче;

— *парафрастичний переклад* — лексична одиниця замінюється або доповнюється описовим словосполученням;

— *перечленування* — запровадження нового чи опускання вжитого слова, згортання чи розгортання конструкцій, морфологокатегорійні заміни, об’єднання, членування або перебудова синтаксичних структур;

— *транскрипція/транслітерація* [3: 494–506].

У *Таблиці 1* подано кількісний аналіз використання перекладацьких трансформацій для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Беручи до уваги результати кількісного аналізу використання перекладацьких трансформацій для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою, висвітлені в *Таблиці 1*, можна сформулювати висновки лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру.

По-перше, очевидно, що підбір різновидів перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу українських ідеонімів англійською мовою помітно відрізняється від вибірки, призначеної для досягнення тієї ж мети при відтворенні прагматонімів у такій

**Кількісний аналіз використання перекладацьких трансформацій
для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою (%)**

Різновид перекладацької трансформації	Кількість використаних трансформацій при перекладі ідеонімів	Кількість використаних трансформацій при перекладі прагматонімів
<i>Генералізація</i>	1,0	0,5
<i>Закономірні відповідники</i>	32,0	13,0
<i>Калькування</i>	24,0	42,0
<i>Конкретизація</i>	1,0	0,5
<i>Парафрастичний переклад</i>	23,0	13,0
<i>Перечленування</i>	7,0	4,0
<i>Транскрипція/транслітерація</i>	12,0	27,0

само мовній парі. Це пов'язано з необхідністю враховувати різницю у сприйнятті реципієнтом інформації, що стосується абсолютно різних і, водночас, взаємозалежних культур — духовної та матеріальної. Адже метою, яку ставить перед собою перекладач, може бути як передача прагматичного значення того чи іншого предмета культури, так і відтворення його внутрішнього духовного змісту (наприклад, *мозаїка “Оранта” — “Oranta” (the Virgin Orans) Mosaics*). Звідси виникає рішення перекладача — відтворювати буквральність чи змістовність власної назви. Не дивлячись на те, що ідеоніми більшою мірою відносяться до власних назв із глибоким ідеологічним наповненням, а прагматоніми — до назв конкретних артефактів, в обох поняттях присутній “наліт” практичної діяльності людини. Тому перекладач все ж працює у рамках чітко окресленого інструментарію перекладацьких трансформацій.

По-друге, саме ці чітко окреслені трансформації варіюються як у кількісному, так і у якісному планах, коли перекладачем вже з'ясовано, що стоїть перед ним — ідеонім чи прагматонім. Домінуючим при перекладі українських ідеонімів англійською мовою є використання *закономірних відповідників* — 32 % (наприклад, артіонім “*Наочний приклад моєї участі*” — “*Object Lesson of my participation*”), *калькування* — 24 % (напр., геортонім “*День знань*” — “*The Day of Knowledge*”) та *парафрастичний переклад* — 23 % (напр., документонім “*Руська Правда*” — “*Ruska Pravda (Document of the laws of Kyivska Rus 11 century)*”). Це можна пояснити тим, що саме такі трансформації у поєднанні з доречним використанням культурних і фонових знань перекладача

найповніше передають національну забарвленість ідеонімів, не створюючи бар'єрів для англомовного реципієнта і сприяючи ефективній міжкультурній комунікації. Однак існують і поодинокі випадки використання *транскрипції/транслітерації* — 12 % (напр., хрононім “Емський указ” — “the Ems Ukaz”), *перечленування* — 7 % (напр., бібліонім “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” — “Do the Oxen Low When the Manger Is Full?”), *генералізації* — 1 % (напр., бібліонім “Народні оповідання” — “Tales of the Peoples”) та *конкретизації* — 1 % (напр., бібліонім “Панські жарти” — “Nobleman’s Jests”), що не так повно передають ідеологічну змістовність власної назви, як попередні трансформації, але зберігають первісну забарвленість назви. Можливо, в таких випадках реципієнт не відчуває належного ефекту від отримання того чи іншого повідомлення, але подібні процеси створюють плацдарм для виникнення безеквівалентної лексики (реалії), що упізнається носіями іноземних мов без втручання перекладача.

Що стосується перекладу українських прагматонімів англійською мовою, тут картина вибору перекладацьких трансформацій докорінно відрізняється: під час перекладу помітно популярними є *калькування* — 42 % (наприклад, фалеронім *Медаль “За бездоганну службу”* — *Medal for Impeccable/Irreproachable Service*) та *транскрипція/транслітерація* — 27 % (напр., порейонім “Запоріжжя” — *Zaporizhzhia*). Третє місце за частотністю використання в рівній кількості займають *закономірні відповідники* — 13 % (напр., хремотонім *Одеський художній музей* — *Odessa Fine Arts Museum*) та *парафрастичний переклад* — 13 % (напр., хремотонім *Михайлівський Золотоверхий монастир* — *Mykhaylivskyy Zolotoverkhyu (Gold-dome) Monastery*); виявлені також поодинокі приклади *перечленування* — 4 % (напр., фалеронім *Орден “Золота Зірка”* — *Order of the Gold Star*), *генералізації* — 0,5 % (напр., фалеронім *Медаль “Захиснику Вітчизни”* — *Medal for Defender of Country*) та *конкретизації* — 0,5 % (напр., хремотонім *Святогірський монастир* — *Sviatohirskyy Convent*).

Такі результати раціонально пояснюються метою перекладача передати прагматику назви артефакту, в якій закладено лише констатування існування того чи іншого штучного продукту матеріального виробництва, цінного для людства.

По-третє, необхідно пам'ятати і не випускати з уваги те, що перекладознавчі традиції вітчизняних і зарубіжних перекладачів під час відтворення вузьких класів ономастики можуть суттєво відрізнитися. Так, наприклад, при перекладі українських назв засобів масової ін-

формації англійською мовою наші співвітчизники наполегливо використовують *закономірні відповідники* та *калькування*, у той час як досвід зарубіжних фахівців підказує звертатися до *транскрибування* або *транслітерування* (наприклад, гемеронім “*Високий Замок*” — укр. перекладач “*High Castle*” — англ. перекладач “*Vysoky Zamok*”). Адже всім відома назва англомовної газети “*The Times*” українською мовою саме як транскрибоване “*Таймс*”, і це вже є традиційним.

Таким чином, у результаті дослідження було з’ясовано, що питання про адекватність перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою ціною впровадження лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача постає наразі необхідним для подальшого розвитку. В ході роботи зазначено вплив екстралінгвістичних факторів на формування ідеонімного та прагматонімного поля України, проаналізовано перекладацькі трансформації для відтворення українськомовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою, визначено частотність і особливості використання генералізації, закономірних відповідників, калькування, конкретизації, парафрастичного перекладу, перечленування та транскрипції/транслітерації при перекладі українських назв об’єктів духовної та матеріальної культури англійською для досягнення адекватності та доцільності перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. [Текст] / В. М. Манакін. — К. : Академія, 2012. — 284 с.
2. Карпенко Ю. О. Топонімія південно-східної Одещини : метод. вказівки / уклад. Ю. О. Карпенко [та ін.]. — Одеса, 1978. — 83 с.
3. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. — К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. — 543 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М. : Наука, 1978. — 199 с.
6. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М. : Наука, 1973. — 367 с.
7. Бондалетов В. Д. Русская ономастика : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. — М. : Просвещение, 1983. — 224 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.14

ПРОТОТИПОВА МОДЕЛЬ ПРОСОДИЧНОЇ СТРУКТУРИ ТЕМА-РЕМАТИЧНОГО ЧЛЕНУВАННЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню просодичних засобів формування тема-рема-тичної структури висловлювання в англійському та українському мовленні. Встановлено загальні закономірності і специфічні особливості прототипової моделі просодичного оформлення тема-рема-тичної структури висловлювань й здійснено інтерпретацію одержаних результатів.

Ключові слова: тема, рема, прототипова модель, тема-рема-тичне членування висловлювання.

Статья посвящена исследованию просодических средств формирования тема-рема-тической структуры высказывания в английской и украинской речи. Установлены общие закономерности и специфические особенности прототипической модели просодического оформления тема-рема-тической структуры высказываний и осуществлена интерпретация полученных результатов.

Ключевые слова: тема, рема, прототипическая модель, тема-рема-тическое членение высказывания.

The article is devoted to the problem of prosodic means executing theme and rheme structural characteristics in English and Ukrainian speech. Common features and specific characters of prototype model of utterance's theme and rheme structure in the two languages are found out.

Key words: theme, rheme, prototype model, theme and rheme utterance articulation.

За результатами експериментального дослідження [1] можна зі впевненістю стверджувати, що універсальних просодичних корелятивів, які забезпечують однозначне протиставлення тематичного і рема-тичного компонентів висловлювання не існує: безлічі варіантів комунікативної організації тексту і його сегментів для актуалізації однієї і тієї самої інформації можуть відповідати різні засоби формування

інтонаційної структури. Проте в досліджуваному матеріалі цілком виразно простежується зв'язок напряму тону з характером актуального членування речення: тема оформляється висхідним тоном, а рема — низхідним. Така фонетична структура характерна для немаркованого відрізка мовлення [2]; очевидно, вона може вважатися прототиповим засобом подання тема-рематичної взаємодії, що відображає певні реальні зв'язки.

Однак у реальному дискурсі такий зв'язок часто порушується, він типовий лише для наративних текстів, у яких актуальне членування задає “маршрут” проходження ситуації.

Метою дослідження є вивчення прототипової моделі просодичної структури тема-рематичного членування висловлювання в англомовному та україномовному телевізійному шоу.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання такого завдання, як виявлення ролі основних просодичних характеристик у диференціації теми та реми для обґрунтування прототипової інтонаційної моделі актуального членування висловлювання.

Об'єктом дослідження є англомовне та україномовне усне мовлення.

Предмет дослідження — просодичні засоби актуалізації тема-рематичного членування висловлювання в усному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували відрізки популярних телевізійних програм “Top Gear”, “Перший тест” та “Бережись автомобіля” англійською та українською мовами; загальний час звучання досліджуваного матеріалу становить 301 хвилину 6 секунд, обсяг експериментального матеріалу — більше 3000 висловлювань.

Тема. Для обох обстежених мов прототиповим засобом виділення теми може бути акцент, у якому на наголошеному складі спостерігається підняття, а на післянаголошених складах, якщо вони є, — падіння:

The /Robin was a \good place to start.

Ця ма/шина стала виглядати значно гар\ніше.

В українській і в англійській мовах фонетичним варіантом такого підйому в швидкому мовленні слід визнати підйом акцентоносія теми, який реалізується на наголошеному складі, і далі після якого падіння на післянаголошені не спостерігається, причому відсутність падіння на післянаголошені не служить фонологічно релевантною ознакою теми:

Ну що ж, в са/=лоні не =\гірше.

/=You're =\excellent!

Нарівні з використанням підйому на наголошеному складі акцентоносія в англійській мові для маркування теми використовується низхідно-висхідний тон із підйомом на післянаголошеному складі (якщо такий є), якому передує падіння на наголошеному складі. За відсутності післянаголошених складів, низхідно-висхідний напрям руху тону захоплює останній або єдиний склад акцентоносія і реалізується у великих діапазонах частот.

You cannot even begin to comprehend the bound of my forthcoming genius.

В українській мові такий засіб маркування теми теж трапляється, але дуже рідко.

Незважаючи на те, що в нестандартних ситуаціях тема відрізняється суттєвою різноманітністю тональних акцентів як у межах однієї мови, так і під час порівняльного аналізу різних мов, не можна, однак, не визнати, що навіть в акторському виконанні тональна конструкція, при якій на наголошеному складі спостерігається підйом, а на післянаголошеному (якщо вони є) — падіння, трапляється незрівнянно частіше, ніж усі інші.

Якщо речення містить дві теми, то кожна з них у стандартній ситуації оформляється висхідним тоном:

By tea time Richard's car was in half.

У даному прикладі зафіксовано підйом на наголошених складах *tea* і *car*.

Тому через це, я цю машину просто обожнюю.

Тут зафіксовано підвищення на наголошеному складі *ма* і післянаголошене падіння на *шину*. Наявність післянаголошеного складу відрізняє другий акцентоносій — словоформу *машину* від акцентоносія іншої теми *це*, у якого післянаголошених складів немає.

З точки зору характеру просодичного оформлення тематичного компонента комунікативної структури висловлювання як особливий випадок можна назвати атонічну тему. Дане поняття було запроваджено [3: 73–80] для опису компонента комунікативної структури, який у плані змісту характеризується тим, що передає відому і мало важливу інформацію. У плані вираження така тема вимовляється рівним тоном, у прискореному темпі і не виділяється паузами. Цей компонент розташовується не на початку висловлювання, а в післянаголошеній атонічній комунікативній ніші, займаючи позицію в середині або в кінці речення після акцентованого тематичного компонента:

It's like new under there.

І мені подобається, як він перемикається.

Раніше Н. В. Черемисина для позначення атонічних тем використовувала термін “тіньові синтагми” [4: 138], підкреслюючи той факт, що цей тематичний компонент не є носієм якого-небудь комунікативно релевантного акценту.

Рема. Результати експериментального дослідження показують, що просодичні засоби вираження рем у стандартній ситуації не відрізняються різноманітністю: в обох досліджених мовах інтонаційним показником реми, акцентоносії якої знаходиться у фінальній частині речення, служить слабонизхідний низький тон.

У нестандартних комунікативних ситуаціях у ремі трансформуються лише ті інтонаційні характеристики, які зумовлені ілокутивними і модальними компонентами змісту, оскільки ці семантичні аспекти реалізуються на рематичній складовій.

Множинний акцент у складових реми. У синтаксично складних ремах, які не приводяться до єдиної синтаксичної складової, виділяються дві і більше синтаксичні складові, кожна з яких акцентується. Такий стан виникає в різних ситуаціях: при наявності в ремі однорідних актантів, у разі диз’юнкції рематичних актантів, коли предикат реми є багатомісним, якщо одна частина реми відокремлена від іншої тематичним компонентом висловлювання.

Подвійна акцентуація однорідних актантів, що містяться в ремі, може бути пояснена як результат сурядного скорочення двох глибинних дієслівних груп:

Я просто обожною цей агрегат і цю машину. (Маються на увазі два різні пристрої)

Somebody’s bought Richard’s Alfa and my Camaro. (Мається на увазі, що ці машини купили різні люди)

Тут поверхневі форми “обожною цей агрегат і цю машину” і “bought Richard’s Alfa and my Camaro” сходять до глибинної структури “обожною цей агрегат і обожною цю машину” та “bought Richard’s Alfa and bought my Camaro”.

Якщо ж агрегат і машина утворюють одне поняття, а Alfa і Camaro купує одна і та ж особа, сурядного скорочення немає і акцент один:

Я просто обожною цей агрегат і цю машину.

Somebody’s bought Richard’s Alfa and my Camaro.

Схожий механізм подвійної акцентуації спостерігається у разі диз’юнкції рематичних актантів:

(Який автомобіль обрати?) \Повнопривідний чи \задньопривідний?

(How many doors does it have?) \Four or \two?

При неповній диз'юнкції рематичних актантів подвійної акцентуації не відбувається:

(Вони випускаються тільки у двох варіантах?) З коробкою автомат або механічною КПП?

(Why did you like it?) Was it more beautiful or more aggressive?

Під час “дислокації” частини реми акцент отримує також і відокремлений фрагмент:

Мені подобається \бампер. І \бампер мені по\добається.

It's a \brilliant find. And the \find is \brilliant.

Множинна акцентуація рематичних актантів може мати місце також у випадку, якщо дієслово є багатомісним:

Ди\наміка упо\вільнення вражає.

The \Robin was a \good place to start.

Для пояснення причини множинної акцентуації в даному випадку природно ґрунтуватися на розгляді багатомісного предиката як результату трансформації двох глибинних предикацій [5]:

Ди\наміка вражає. The \Robin was a place to start.

Упо\вільнення вражає. A \good place to start.

Кожна з елементарних предикацій набуває рематичний акцент, який поміщається на актанті. Тому акцентом марковані всі актанти, що входять до рематичного компонента речення.

У всіх розглянутих випадках застосовується прототипове тональне оформлення кожного з двох рематичних акцентів — низхідний тон низького рівня.

Інакше формується просодична структура рематичного компонента висловлювання, коли множинна акцентуація зумовлена тим, що в одному і тому ж реченні за допомогою одного з актантів новий об'єкт вводиться в розгляд, а за допомогою іншого актанта щодо цього об'єкта повідомляється певна нова інформація. Отже мовленнєвий акт тут будується за принципом: два повідомлення в одному мовленнєвому акті:

Новій Тойоті \Кемрі вдалося із легкістю отримати п'ять зірок на краш-тестах Євроен\капу.

It's got \gills down here like a \fish.

Наголошені склади словоформ-акцентоносіїв у цих реченнях — склад *-кем-* словоформи *Кемрі* і склад *ка* — словоформи *Євроенкапу*, а також складу *gills* і *fish* словоформ *gills* і *fish* відповідно, отримують низхідні акценти.

При цьому акцентоносій реми з буттєвим значенням (або значенням введення в розгляд) отримує низхідний тон широкого інтервалу,

реалізується з підвищеною гучністю і розміщується на початку речення. Акцентовані реми з характеризуючим значенням оформляються низьким низхідним тоном вузького інтервалу під час помірної гучності і розташовується в термінальній частині речення. Нейтральний засіб відобразити інформацію, яка міститься в розглянутому реченні, може бути поданий парою речень:

Вийшла нова Тойота \Кемрі. Їй вдалося із легкістю отримати н'ять зірок на краш-тестах Євроен\кану.

It's got \gills down here. They are like a \fish,
у кожному з яких рематичний акцент оформлено немаркованим (низьким низхідним) тоном.

Отже можна стверджувати, що для прототипової просодичної моделі єдиною релевантною характеристикою, що диференціює тему і рему, є напрям руху головного тону на їх ядерних складах. При цьому прототиповим засобом маркування теми може вважатися акцент, при якому на наголошеному складі спостерігається підйом, а на післянаголошених (якщо вони є) — падіння; інтонаційним показником реми служить слабонизхідний низький тон у випадку, якщо її акцентовані знаходиться у фінальній частині речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Савченко Є. Ю. Просодичні засоби формування тема-рематичної структури висловлювання в англійському й українському мовленні: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Савченко Євгенія Юрїївна; ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2013. — 219 с.
2. Кривнова О. Ф. Составляющая несущего тона в мелодической кривой фразы / О. Ф. Кривнова // Исследования по структурной и прикладной лингвистике. — 1976. — № 7. — С. 71–82.
3. Янко Т. Е. Интонационные стратегии русской речи в сопоставительном аспекте / Татьяна Евгеньевна Янко. — М.: Языки славянской культуры, 2008. — 312 с.
4. Черемисина Н. В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь / Нинель Васильевна Черемисина. — М.: Рус. яз., 1989. — 241 с.
5. Паламар Л. М. Практичний курс української мови. Поглиблений етап вивчення / Лариса Максимівна Паламар — К.: Либідь, 1995. — 158 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.14

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ

В статті розглянуто лінгвокультурологічний аспект українських та англійських прислів'їв. Встановлено, що у фразеологічних виразах яскраво виражається менталітет народу, його психологія, характер, ціннісні орієнтації, звичаї та звички. Взаємозв'язок мовного та ціннісного планів прислів'їв і приказок в українській та англійській лінгвістичній культурі дуже тісний. Доведено, що природа фразеологічних одиниць тісно пов'язана з практичним досвідом носіїв мови, з культурно-історичними традиціями народу, який говорить цією мовою. В англійському фразеологічному утворенні переважають такі ціннісні сенси, як обережність, раціональність, незалежність, організованість, працьовитість, стриманість у мові. В українській ідіоматиці преvalюють досвідченість, справедливність, схильності до почуттів і емоцій, гостинність.

Ключові слова: фразеологічний зворот, культурний код, прислів'я, національний менталітет, цінність.

В статье рассматривается лингвокультурологический аспект украинских и английских пословиц, в которых ярко выражается менталитет народа, его психология, характер, ценностные ориентации, обычаи, привычки. Взаимосвязь языкового и ценностного планов пословиц и поговорок в украинской и англоязычной лингвистической культурах очень тесная. Доказано, что природа фразеологических единиц тесно связана с практическим опытом носителей языка, с культурно-историческими традициями народа, говорящего на этом языке. В английском фразеологическом преобладают такие ценностные смыслы, как осторожность, рациональность, независимость, организованность, трудолюбие, сдержанность в речи. В украинской идиоматике превалируют опытность, справедливость, подверженность чувством и эмоциям, гостеприимство.

Ключевые слова: фразеологический оборот, культурный код, пословица, национальный менталитет, ценность.

The article deals with the linguistic and culturological aspects of Ukrainian and English proverbs. It has been discovered that the nation's mentality, psy-

chology, character, values, customs and habits are most vividly expressed in the idiomatic expressions. The relationship of language and value systems aspects of proverbs in Ukrainian and English linguistic cultures is very close. It was proved that the nature of phraseological units is closely linked with the practical experience of native speakers, cultural and historical traditions of the people who speak the language. In English phrase formation the predominant meanings of value are caution, rationality, independence, organization, diligence and self-restraint. In Ukrainian idioms the following value concepts prevail: experience, justice, sympathy, emotionality, hospitality.

Key words: phraseological combination, cultural code, proverb, national mentality, value.

Постановка проблеми. Одним із найбільш актуальних напрямків сучасної лінгвістики є вивчення мови в плані її співвіднесеності з навколишнім світом. Питання про те, як людина відображає світ навколо, як переломлює його вона в своїй свідомості і як, нарешті, вона репрезентує цю пізнавальну діяльність і пізнану дійсність в мові людини, знаходяться в самому центрі лінгвістичних досліджень на сучасному етапі розвитку науки про мову.

Вивчення мови в контексті відображення довкілля включає цілий ряд проблем, пов'язаних із вивченням історії, культури, літератури того чи іншого народу, його менталітету, національного характеру, особливостей мислення, психології і т. ін. Вихід у ці суміжні галузі, безсумнівно, збагачує науку про мову, робить її більш повною та адекватною вимогами XXI століття.

Вивчення мови в аспекті її зв'язків із культурою і світом конкретного народу, носія цієї мови, особливо важливе і в практиці викладання іноземних мов. Якщо уявити собі комунікацію за допомогою мови (і кажучи метафорично) у вигляді айсберга, то вершиною його, тобто тією частиною, яка лежить на поверхні і підлягає огляду, виступають граматики і лексика. Однак найбільш потужною частиною цього айсберга є та, яка прихована під водою і яка становить силу айсберга, — а це — весь культурний фон, відомості про менталітет, звичаї і т. ін. того чи того народу. І якщо в більш ранні часи під час вивчення мов увага була головним чином зосереджена на освоєнні граматики і лексики, то для сучасної людини, яка розмовляє цією мовою, умовою ефективної комунікації крім цього розуміння є наявність усього запасу знань про світ, що є в тій чи тій конкретній мові.

Аналіз останніх досліджень із окресленої проблеми показує, що мова, будучи важливим засобом зосередження знань про світ, одночасно виступає як найважливіша ознака того чи того народу. Саме в

мові, в її фразеологічних виразах найяскравіше виражається менталітет народу, його психологія, звичаї та звички. Він є засобом створення національної літератури, основним зберігачем інформації про той чи той народ (А. Вежбицька, В. Красних, С. Тер-Мінасова, О. Шмельов та ін.). Учені зазначають, що з одного боку, в мові знаходять відображення ті риси позамовної дійсності, що є релевантними для носіїв культури, які користуються цією мовою, з іншого боку, опановуючи мовою і, зокрема, значенням слів, носій мови починає бачити світ під кутом зору, підказаним його рідною мовою, і зживається з концептуалізацією світу, характерною для відповідної культури. У цьому сенсі слова, що містять у собі лінгвоспецифічні концепти, одночасно “відбивають” і “формують” образ мислення носіїв мови” [1; 2].

Отже, зважаючи на окреслене, **мета** цієї статті є полягає у розгляді лінгвокультурологічного аспекту українських та англійських прислів'їв.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи прислів'я того чи того народу, можна багато дізнатися про цей народ, оскільки вони відображають життєву філософію народу, є його “автобіографією”, “дзеркалом культури”, “культурним кодом”. Будь-яка мова має особливу картину світу, що будується на вивченні уявлень людини про світ. Мовна картина світу відображає когнітивні, культурні, соціальні та географічні (умови проживання) характеристики народу-носія мови, або іншими словами — менталітет народу.

Так, уперше поняття “менталітет” увів у науковий обіг американський філософ Р. Емерсон (1856), якій розумів його як специфічний тип мислення, що говорить про певний рівень індивідуальної та колективної свідомості. Менталітет народжується в підсвідомості, але поступово вбирає в себе те спільне, що складається з природних даних і соціально зумовлених елементів і, врешті-решт, відображується в уявленні про життя і довкілля. На відміну від ідеологічних та суспільних поглядів, які швидко змінюються, менталітет носить більш постійний характер, оскільки відображує стійки звички та форми поведінки [3].

Філософська і культурологічна література розуміють менталітет як сукупність уявлень, переконань, відчуттів спільноти людей певної епохи, географічної області і соціального середовища, особливий психологічний настрій суспільства, який впливає на історичні та соціальні процеси [3: 20–29].

Зазначимо, що менталітет, як явище розумового порядку, зовсім не є ідентичний суспільної свідомості, а характеризує тільки специфіку цієї свідомості відносно суспільної свідомості іншої групи людей, якщо мова йде про етнос, націю або інший соціальний прошарок. Різноманіття дослідницьких концепцій із проблеми аналізу особливостей менталітету і його взаємозв'язку з картиною світу, мовою і мовною картиною світу є однією з найактуальніших тем гуманітарного знання.

Питання про співвідношення мови, дійсності та менталітету представлено у сучасній лінгвістиці під загальною назвою мовної картини світу. Існують різні визначення цього поняття. Найбільш зручним представляється визначення, за яким мовна картина світу — це історично сформована у свідомості цього мовного колективу і відображена у мові система уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності.

Торкаючись лінгвістичного аспекту менталітету, слід зазначити, що саме у фразеологізмах і пареміях відображується національний характер народу, життєва філософія, його “автобіографія” та втілюються в собі особливі культурні “коди”.

Так, В. Красних говорить про код культури і пропонує своє визначення цього поняття як “сітки”, яку культура “накидає” на доквілля, членує, категоризує, структурує і оцінює його. Коди мають аксіологічне походження. Вони проникають у людське буття, зумовлюють його поведінку і будь-яку діяльність, визначають оцінки, які люди надають собі і доквіллю. Культурні коди співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини, тобто вони кодують їх і утворюють систему координат, яка містить і задає еталони культури. Авторка вказує на феномен універсальності цих кодів, а також на характер проявів, місце і значущість для конкретних культур і спільнот [1: 232].

Культурні коди складаються з етичних цінностей, еталонів, а також базових опозицій культури. Тобто будь-яка особистість, будучи носієм культурного коду, зберігає і відтворює у своєму житті та діяльності ціннісний зміст культури.

З позиції лінгвокультурології найбільш насиченими культурними сенсами (кодами) є фразеологізми, що розглядаються тут як тексти, тобто зберігач культурної інформації, які відтворюють характерологічні риси національного менталітету.

Незважаючи на те, що прислів'я, приказки та фразеологізми як стійкі словесні сполучення відображують у своїй семантиці довго-

часний процес розвитку культури народу, фіксують та передають від покоління до покоління культурні установки і стереотипи [4: 82].

Фразеологію, так само як і пареміологію, можна вважати фрагментом мовної картини світу. Фразеологічні одиниці виникають не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати і оцінювати, а також виражати власне суб'єктивне ставлення. Власно природа цих одиниць тісно пов'язана з фоновими носіями мови, з практичним досвідом, з культурно-історичними традиціями народу, який розмовляє цією мовою. Вони приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з картиною світу, передбачують та оцінюють цілу дескриптивну ситуацію. За своєю семантикою фразеологічні одиниці спрямовані на характеристику людини та її діяльності [4: 67–68].

Прислів'я та приказки різноманітні, вони знаходяться поза часовим простором. Дійсно, в який би час людина не жила, прислів'я і приказки завжди залишаються актуальними, припадають завжди до місця. У прислів'ях і приказках висвітлено багатий історичний досвід народу, уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою людей.

Розпочнемо з, безумовно, важливої та цікавої теми для кожної людини — кухні. Кухня у обох народів різна, а, отже, назви національних страв, уживані у прислів'ях, теж різні:

Хліб — усьому голова. У дорозі хліб не в тягар. У бочці меду — ложка дьогтю. Don't put all your eggs in one basket. There is no use crying over spilt milk.

Часом назва одного продукту, що часто зустрічається в українських приказках, не зустрічається в англійських і навпаки. Наприклад, в українських прислів'ях і приказках часто вживаються слова, властиві лише для українців. Наприклад:

Перший млинець завжди комом.

В англійців національної їжею є пудинг, ель:

Praise is not pudding. Life is not ale and skittles.

Варто звернути увагу на велику кількість прислів'їв та приказок зі словом *egg*:

Don't put all your eggs in one basket. You can't make an omelet without breaking eggs.

Яйця не тільки є елементом Великодня, дуже шанованого в Англії свята, але і символізують початок нового життя.

Відмінними є також і назви тварин, найбільш часто вживаних в прислів'ях і приказках. Це можна пояснити тим, що кожна націо-

нальність віддає перевагу різним тваринам, або ж якісь тварини більш поширені в цій місцевості. Наприклад, англійці шанують кішок і коней. Ми можемо знайти багато прислів'їв та приказок саме з цими тваринами:

If two men ride on a horse, one must sit behind. Curiosity killed the cat.

В Україні особливо часто можна зустріти вирази з собакою. Собака має подвійний образ: з одного боку, вона символізує сміливість, відданість, з іншого, пес постає перед нами в жалюгідному вигляді:

Бідному псу тільки батіг покажи. Стару собаку новим фокусам не навчиш. Вільно псові і на владу брехати.

Кожна країна має свій символ, що також знаходить відображення в прислів'ях і приказках. Англійці багато століть тому в ході історичних подій вибрали троянду в якості свого символу. І ми можемо знайти багато прислів'їв та приказок саме з цим словом "rose":

No rose without a thorn. Life is not a bed of roses. Every rose has its thorn.

Прислів'я "*As thick as thieves*" описує людей, які дуже близькі, тобто друзів — не розлий вода. Не знаючи історію виникнення цієї приказки, українці не в змозі правильно зрозуміти його, тому сприймають його негативно. Для українців ця приказка описує людину, яка є багатою (товстою), будучи злодієм (яка обдурює людей і наживається на цьому).

Пояснимо, чому ж саме так англійці розуміють цю приказку. Обидві фрази абсолютно не є пов'язаними між собою. *Thick* тут використовується в значенні "інтимний, тісно пов'язаний". "Товстий" був уперше використаний у значенні "тісно пов'язаний із" в XVIII столітті. Прикладом є мемуари Ричарда Твінінга "*Selected Papers of the Twining Family*", 1781 року: "*Mr. Pacchicrotti was at Spa. He and I were quite 'thick.'* *We rode together frequently. He drank tea with me*". ("Містер Пакікротті був в Спа. Ми були досить близькими (товстими). Ми часто їздили разом. Він пив чай зі мною"). До того через злочинну діяльність тих часів злочинним угруповуванням часто доводилось жити і працювати в тісному співробітництві, що і зумовило виникненню саме такого прислів'я [5].

Ще можна звернути увагу на досить важке для розуміння прислів'я "*He teaches ill, who teaches all*". Незвичайна структура цього прислів'я збиває з пантелику. Стає легше, якщо ми змінимо структуру і зразу ж надамо переклад "Той, хто вчить усьому, вчить погано". Слово "ill" (хворий) тут означає "погано". Таким чином, це означає, що вчитель, який навчає студентів усього, не навчає добре. Хороший учитель дозволяє студентам відкрити деякі речі для себе самостійно.

За допомогою цього прислів'я можна побачити відмінності української та англійської освіти. Англійські студенти звикли, що вони можуть легко виражати власну думку та вони мають змогу навчатися самостійно. Викладач не повинен постійно контролювати студентів. Тому англійці сприймають саме так це прислів'я. У вітчизняних навчальних закладах один вчитель може викладати зовсім не суміжні предмети. Тобто, для українців це прислів'я означає, що викладач, який навчає багатьом предметам, — є поганим викладачем.

Звищесказаного можна зробити висновки про те, що взаємозв'язок мовного і ціннісного планів прислів'їв і приказок української та англійської лінгвокультури є дуже тісним. За допомогою мовного плану прислів'їв можна вивчати культуру народу, в тому числі цінності (загальнолюдські та особистісні). Слід зауважити, що цей взаємозв'язок, або залежність, не є однією стороною. Перше не може існувати без другого і навпаки. З одного боку, культура породила мову, мова — це дітище культури, а з іншого боку, мова є хранителем цієї ж культури. Культура не може існувати без мови, а мова без культури.

Звернемо також увагу на деякі спільні лінгвістичні ознаки прислів'їв. Так, однією з яскравих властивостей як англійських, так і українських прислів'їв та приказок є експресивність. Експресивність прислів'я зумовлює його виразність і вплив на слухачів. У образних прислів'ях яскравість і вражаюча сила створюється головним чином за рахунок метафори, метонімії, порівняння. Наприклад: “Curiosity killed a cat” (Цікавість убила кішку) можна замінити виразом: “Don't be so curious!”.

Також слід зауважити про їх дидактичність, тобто повчальний зміст і афористичність, тобто здатність в стислій формі висловити спостереження. Саме стислість і афористичність роблять прислів'я дуже важким матеріалом для перекладу.

Прислів'я також характеризуються стійкістю синтаксичної структури. Прислів'я передаються з покоління в покоління як застигли традиційні одиниці, які не можуть не відставати від розвитку мови. Наведемо приклади архаїчної будови, які були модернізовані в наш час: заперечення без допоміжного дієслова to do: “Count not your chicken before they are hatched”; залишки давньоанглійської дієслівної флексії: “Manners maketh the man”; вилучена з ужитку лексика: “Speech is silver, science is gold”. Проте до цих пір прислів'я зберегли наліт архаїчності, наприклад: парно-симетричну композицію з використанням повторів та ритму: “Love me, love my dog”, “Fast bind, fast find”.

Що стосується українських прислів'їв, вони найчастіше виражені узагальнено-особистими пропозиціями, де вживається форма другої особи однини дієслова теперішнього і майбутнього часу — типова форма вираження узагальнення для вираження загального судження, настанови або повчання, що є і змістом і метою прислів'їв і приказок. Також як і в англійській мові, для українських прислів'їв властиві парно-симетричні конструкції: “Менше говори, більше слухай”, “Умій сказати — вмій змовчати”.

Висновки. Під час роботи були встановлені збіги та розбіжності в українських та англійських прислів'ях та приказках, що відображують такі ціннісні поняття, як ввічливість, обережність, рішучість, освіченість, ставлення до праці. Однак в англійській мові з більш високою активністю, ніж в українській, у фразоутворенні переважають такі ціннісні сенси, як обережність, раціональність, незалежність, організованість, працьовитість, стриманість у мові. У змістовому контексті української ідіоматики помітно більший простір, ніж в англійській, займають такі ціннісні поняття: досвідченість, правдопошук, справедливість, неорганізованість, підвладність почуттям та емоціям, патріотичність, гостинність. Разом із цим українські та англійські прислів'я єдині за своїм життєвим призначенням, тобто носять повчальний характер, сприяють розвитку розумової діяльності людини.

Таким чином, робимо висновок про те, що прислів'я, приказки, фразеологічні звороти є найважливішим матеріалом для вивчення історичних подій, етнографії, побуту, світогляду та менталітету народу. Він завжди несе в собі відбиток національного, асоціюється з такими поняттями, як національна свідомість, національний характер, народний дух і т. п. Він є вираженням специфіки національної своєрідності. Національний менталітет відображається у звичках, звичаях, що передаються з покоління в покоління, в нормах поведінки. Особливості національного менталітету українського та англійського народів полягають у складній, багат шаровій сукупності механізмів і способів дії, тісно пов'язаних із їх багатомістовими культурами, набутими і закріпленими способами реагування на зміни зовнішнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: курс лекцій / Вікторія Володимирівна Красных. — М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002. — 284 с. (Бібліогр.: С. 258–281 і в кінці лекцій. — Указ. базових понять курсу: С. 282–283).
2. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. — М.: Слово, 2000. — 262 с.
3. Дубов И. Г. Феномен менталитета: психологический анализ / И. Г. Дубов // Вопросы психологии. — 1993. — № 5. — С. 20–29.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. — М.: Академия, 2001. — 208 с.
5. English proverbs. As thick as thieves [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.phrases.org.uk/meanings/as-thick-as-thieves.html>

Стаття надійшла до редакції 02.02.14

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ БЛИЗЬКОСТІ ОБ'ЄКТА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

У статті представлено аналіз фразеологічних одиниць, що вербалізують концепт “близькості об'єкту”, виявлено їх етнокультурну і етномовну специфіку, розглянуто конструктивну організацію фразеосемантичного поля “близько” і фразеосемантичних мікрополів в його складі в українській та англійській лінгвокультурах.

Ключові слова: *концепт, простір, близькість, фразеологічні одиниці, вербалізація, лінгвокультура, фразеосемантичне поле, фразеосемантичне мікрополе.*

В статье представлен анализ фразеологических единиц, вербализующих концепт “близости объекта”, выявлена их этнокультурная и этноязыковая специфика, рассмотрена конструктивная организация фразеосемантического поля “близко” и фразеосемантических микрополей в его составе в украинской и английской лингвокультурах.

Ключевые слова: *концепт, пространство, близость, фразеологические единицы, вербализация, лингвокультура, фразеосемантическое поле, фразеосемантическое микрополе.*

The article presents the analysis of the phraseological units, verbalizing the concept of “proximity of the object”, their ethnocultural and ethnolinguistic characteristics, constructive organization of the phraseosemantic field “proximity” and phraseosemantic microfields within it in Ukrainian and English linguocultures.

Key words: *concept, space, proximity, phraseological units, verbalization, linguoculture, phraseosemantic field, phraseosemantic microfield.*

Простір — це дуже складна і надзвичайно цікава категорія, яка завжди була невичерпним джерелом для наукових досліджень в різних галузях науки протягом багатьох століть: фізиці, філософії, геометрії,

лінгвістиці, психології. Завдяки своїй складності ця категорія і надалі залишається актуальною і перспективною для подальшого розгляду вже з точки зору сучасної науки. Особлива увага приділяється цій категорії у сучасній лінгвістиці, яка набула значних змін та розвитку в зв'язку з виникненням принципово нових дисциплін, що сформувалися на стику з нею: когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, етнолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокультурології. Сучасна лінгвістика активно вивчає процеси пізнання світу людиною: отримання, обробки, зберігання інформації; оперує новими поняттями: *фрейм*, *концепт*, *геіштальт*, серед яких саме *концепт* займає центральну позицію і є важливішим об'єктом досліджень. Адже, як зазначає Ахундов М. Д., “концепты — ментальные сущности, которые имеют имя в языке и отражают культурно-национальное представление человека о мире” [1: 4].

Серед концептів виділяють універсальні концепти або константи культури — “это такие концепты, которые появляются в глубокой древности и прослеживаются через взгляды мыслителей, писателей и рядовых носителей языка вплоть до наших дней” [2: 16]. Саме до класу універсальних концептів відноситься концепт простору. “Понятия пространства и времени относятся к фундаментальным понятиям культуры, играя важнейшую роль в человеческом мышлении. Эти понятия настолько фундаментальны, что на определённой ступени развития культуры, в древних мифологических, религиозных и философских системах, они рассматривались как генетическое начало мира” [1: 3].

Питання вивчення формування універсальних концептів, зокрема концепту простору, розглядалося в багатьох працях вітчизняних і закордонних вчених, таких як Л. Д. Аругюнова, Е. С. Кубрякова, Д. Лакофф, Р. Лангакер, Ю. С. Степанов, Л. Талмі та інші. І хоча механізм формування концептів ще до кінця не пізнано, доведено, що вони являють собою зміст результатів людської діяльності та пізнання світу. Також відомо, що основною ментальною операцією, способом пізнання і пояснення світу є метафоризація, оскільки “знание, извлекаемое в результате непосредственного опыта, преломляется сознанием в соответствии с уже имеющимся эмпирическим опытом” [2: 11]. Продуктом метафоричного переосмислення явищ дійсності є фразеологічні одиниці (ФО). Більш того, ФО фіксують життєвий устрій, звичаї, стереотипи, вірування, історію народу, одним словом — його культуру. Якщо вважати, що “концепт — основная ячейка

культури в ментальному світі людини” [3: 43], то саме ФО є найбільш актуальним матеріалом для вивчення засобів вербалізації концептів, зокрема концепту близькості об’єкту, з ціллю виявлення їх етномовної та етнокультурної специфіки.

Мета даної статті полягає в дослідженні фразеологічних засобів вербалізації концепту близькості об’єкта в зіставному аспекті в англійській та українській лінгвокультурах. Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: виявити, описати та зіставити англійські та українські ФО з семантикою близькості об’єкта; виділити основні фразеосемантичні мікрополя всередині фразеосемантичного поля близькості об’єкта; провести семантичний аналіз ФО з образною складовою та виявити їх етномовну і етнокультурну специфіку.

Матеріалом для даного дослідження послужили 32 українських і 49 англійських ФО з семантикою близькості об’єкта, виділені на основі методу суцільної вибірки з українських та англійських фразеологічних словників [4; 5; 6; 7; 8], які є академічними словниками, що найповніше відображають фразеологію сучасної англійської та української мов, та належать до найавторитетніших видань.

В якості способу вивчення концепту близькості об’єкта нами був використаний метод семантичного поля, одним з різновидів якого виступає фразеосемантичне поле — сукупність фразеологізмів, що відносяться до однієї понятійної сфери та характеризуються системними відношеннями. Вибрані ФО за показником близькості об’єкта були об’єднані в фразеосемантичне поле “близько”. В свою чергу, в межах даного фразеосемантичного поля нами було виділено 7 фразеосемантичних мікрополів. В якості критерію розподілу фразеосемантичного поля на мікрополя крім показника близькості об’єкта нами був використаний конотативний компонент значення ФО, який виявляється в їх емоційній забарвленості, експресивності та оцінності.

Розглянемо докладніше фразеосемантичне поле “близько”. Перше мікрополе в його складі включає в себе ФО з семою “впритул”:
рука в руку, рука в руці, рука з рукою, пліч-о-пліч, плече в плече (до плеча, з плечем, повз плече), в ряд, ряд у ряд, ряд по рядочку, лицем в лице (до лица), лоб до лоба, лобом в лоб, око в око, ніс у ніс (до носа) в українській мові, та *hand to hand, hand and glove (hand-and-glove), hand in glove (hand-in-glove), hand in hand (hand-in-hand), shoulder to shoulder, bumper-to-bumper, to be on even board with, face to face, eyeball to eyeball, front to front* в англійській мові. Компонентний склад наведених вище

ФО: *рука, плече, лице, лоб, око, ніс, hand, shoulder, face, eyeball*, а також наявність в цій групі трьох міжмовних фразеологічних еквівалентів: *рука в руку — hand in hand, пліч-о-пліч — shoulder to shoulder, лицем в лице — face to face* свідчить про те, що сприйняття просторової реальності відносно людського корпусу є універсальним для двох ентокультур. Решта ФО є лише семантичними аналогами, серед яких найбільший інтерес становлять англійські ФО *bumper-to-bumper, to be on even board with*. В приведених ФО просторовими орієнтирами виступають конструктивні частини автомобіля і корабля: *bumper, board*. Це свідчить про те, що концепти *автомобіль* і *корабель* займають важливе місце в концептуальній системі англійців, громадян країни, яка першою здійснила промислову і технічну революцію, з аграрної країни перетворилася на індустріальну і протягом багатьох років залишалася світовим лідером з економічного і технічного розвитку. Також протягом багатьох століть Велика Британія була наймогутнішою морською державою. Корабель був не лише засобом пересування для острівної нації, а єдиним засобом зв'язку з зовнішнім світом, таким чином єдиним інструментом пізнання і опанування світу.

До наступного фразеосемантичного мікрополя в складі фразеосемантичного поля “близько” ми віднесли ФО з семою “майже”: *на волосинку, на волосинці* в українській мові, та *within (by) a hairbreadth (a hair, a hair's breadth, a hair's-breadth) of, within an ace, within an inch* в англійській мові. В даній групі ФО також є міжмовні фразеологічні еквіваленти *на волосинку — within a hair*.

Наступне мікрополе “поруч” включає в себе українські ФО *під (самим, самісіньким) носом, перед (самим) носом, перед лицем, перед очима*. В англійській мові їм відповідають ФО *before one's nose, in front of one's nose, before one's face, before one's eye (one's eyes), before the eye (eyes) of one*. Майже подібні за формою, дані ФО є тотожними за семантикою, структурною організацією і компонентним складом. То ж їх всіх можна вважати міжмовними фразеологічними еквівалентами. Наявність такої значної кількості еквівалентів свідчить про схожість того, як в обох лінгвокультурах концептуалізовано простір, який безпосередньо прилягає до об'єкту.

Наступна група українських ФО *під рукою, під руками, під боком, держати (тримати) на прив'язі (на припоні), держати коло свого пояса, тримати біля снідниці*, та англійських ФО *at hand, close (near, ready) at hand, next one's hand, on hand (Am), ready to hand (to hands), to hand, at arm's length, within (one's, the) reach (of), in (within) touch (of), at one's*

elbow, to be in the way відноситься до фразеосемантичного мікрополя “напохваті”. ФО *під рукою, під руками, під боком, та at hand, close (near, ready) at hand, next one’s hand, on hand (Am), ready to hand (to hands), to hand, at one’s elbow* дуже схожі за структурно-семантичною організацією та компонентним складом, але слід зазначити, що додаткова семантика цих ФО різна. Якщо в українській мові це бути “у залежності від когось, у підлеглості кому-небудь” [6: 175], то в англійській мові це “незабаром” [4: 49]. Також дане мікрополе цікаве тим, що в його складі є українські ФО, до складу яких входять лексеми *пояс, спідниця*. Тобто просторовим орієнтиром виступає одяг людини. Це ще одна особливість концептуалізації простору, який безпосередньо прилягає до об’єкту.

Український фразеологізм *на порозі* та його англійський семантичні еквіваленти *to be round the corner* можна віднести до фразеосемантичного мікрополя “скоро”. Цікавим є той факт, що крім паралельної семи часу, яку вони набули в результаті метафоричного переносу в обох лінгвокультурах, дані фразеологічні одиниці відображають просторову систему координат, центральною фігурою якої виступає не людина, що є первісним і типовим для сприйняття простору, а будинок, тобто домівка, ще один базовий концепт, який є універсальним для двох етнокультур. Наявність родини та домівки була запорукою достойного існування і, в певних ситуаціях, навіть виживання людини. Для позначення домівки в українській мові дуже часто використовується лексема *житло*. Життєва необхідність наявності домівки виявляється в отожднюванні людиною себе з домівкою — людина сприймає близькість об’єктів та подій не відносно себе особисто, а відносно своєї домівки. Факт такого сприйняття простору підтверджується наведеними вище ФО, які містять в собі лексеми, що позначають конструктивні частини будинку: *porig, corner*.

Наступне мікрополе в складі фразеосемантичного поля “близько” — “по сусідству” включає українські ФО *сидіти через город, один крок до* та англійські ФО *at close quarters, next door to*. ФО цього мікрополя є лише семантичними аналогами. Серед них слід виділити ФО *сидіти через город*, яка ілюструє важливість концепту *город* для українського народу, для якого обробка землі була основним видом діяльності спокон віку. Україна завжди була аграрною державою, і навіть зараз займає одну з лідируючих позицій в світі за обсягом орних земель.

Українські ФО *не за горами, рукою подати, за два кроки, за десять кроків, на відстані гарматного пострілу* та англійські ФО *on a sixpence*

(of a stop or turn), there and (or) there about, to be short of smth, within a hundred miles of, not (to be) a hundred miles away (from, off), within call (of), within earshot (ear-shot), within hail, within hearing, within cry (of), within easy reach, within range, within a stone's throw, within shooting distance, within gun shot, in (within) shot нами віднесено до фразеосемантичного мікрополя “в межах досяжності”.

Людина сприймає об'єкт в просторі на основі перцептивних даних об'єкта, які обробляються в ході розумового процесу концептуалізації. В даній групі привертає увагу достатньо значна кількість англійських ФО, в яких вираження близькості об'єктів базується на основі слухових відчуттів: *within call (of)*, *within earshot (ear-shot)*, *within hail*, *within hearing*, *within cry (of)*. ФО *within a call* має шотландське походження, і вперше зустрічається в опублікованому в 1632 році творі шотландського письменника-мандрівника Вільяма Літгоу “The Totall Discourse, of the Rare Adventures, and Painefull Peregrinations of Long Nineteene Yeares Trauayles from Scotland, to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia, and Affrica” в описі одного із поселень: “The space from side to side of each one of these circles, amounted to twenty Dutch miles; the Towns; Villages and houses being within and so contrived, that each one was within cry of another...” [9: 363]. В українській мові відсутні ФО, які виражають близькість об'єктів на основі слухових відчуттів. Ми припускаємо, що перевага звукової системи сигналів в процесі комунікації в англійській мові пояснюється особливістю рельєфу Англії та Шотландії. На даних територіях переважає гірська або горбиста місцевість, тому дуже часто об'єкт, який знаходиться “близько”, не перебуває в полі зору. Тоді як в українській культурі, те що *не за горами* — близько, а *за горами* — вже далеко. Таким чином, ми можемо констатувати перевагу слухових відчуттів в процесі сприйняття об'єкту в просторі в англійській культурі і зорових відчуттів в українській, яка відбилася у фразеологічних засобах вербалізації концепту близькості об'єкту.

Чотирьом англійським ФО *within shooting distance*, *within gun shot*, *in (within) shot*, *within a stone's throw*, відповідає лише одна українська ФО *на відстані гарматного пострілу*. Наведені ФО ілюструють вплив життєвого укладу та історії народу на колективне сприйняття простору як прояву дійсності. Стан війни був звичним для англійців і в період державного розвитку та становлення, і в період колоніальних війн. Як частина повсякденності війна впливала на формування такого базового концепту як простір, що зафіксовано в компонентності ФО фразеосемантичного мікрополя “в межах досяжності”.

Українські ФО даного мікрополя (*не за горами, рукою подати, за десять кроків*) є ілюстрацією образності мови. Такі ФО як *за десять кроків* втратили свої метричні значення і вживаються в переносному значенні: “близько”, але все-таки вони несуть цінну інформацію про давні метричні системи виміру відстані певного етносу.

Детально розглянувши всі ФО фразеосемантичного поля “близько”, представимо кількісну обробку даних в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісне співвідношення ФО концепту близькості об’єкту в українській і англійській мовах

Фразеосемантичне поле	Фразеосемантичне мікрополе	Кількість ФО української мови	Кількість ФО англійської мови	Загальна кількість ФО
Близько	1. впритул	12	10	22
	2. майже	2	3	5
	3. поруч	4	5	9
	4. напoxваті	6	11	17
	5. скоро	1	2	3
	6. по сусідству	2	2	4
	7. в межах досяжності	5	16	21
Загальна кількість ФО		32	49	81

В приведеній таблиці фразеосемантичні мікрополя в складі фразеосемантичного поля “близько” розташовані за показником реальної близькості об’єкта до вихідної координати, тобто від мінімальної можливої відстані до максимальної можливої відстані.

Дотримуючись традиційної точки зору на структуру поля, у складі фразеосемантичного поля “близько” виділяємо ядро, центр і периферію. Ядром фразеосемантичного поля “близько” вважаємо ФО фразеосемантичного мікрополя “в межах досяжності”, так як ФО названого мікрополя властива легка виводимість загального значення, вони не мають додаткової конотації, крім свого основного значення, вони не є емоційно забарвленими. Все, що в межах досяжності, в обох лінгвокультурах сприймається як щось близьке. Центр поля утворюють ФО мікрополів “поруч”, які мають додаткову конотацію “в присутності”; “по сусідству”. Близьку периферію утворюють ФО мікрополів “напoxваті”; “скоро” та “майже”. Далеку периферію утворюють ФО мікрополя “впритул”, які можна розділити на дві групи, з яких перша (*рука*

в руку, рука в руці, рука з рукою, пліч-о-пліч, плече в плече (до плеча, з плечем, повз плече, hand to hand, hand and glove (hand-and-glove), hand in glove (hand-in-glove), hand in hand (hand-in-hand), shoulder to shoulder, bumper-to-bumper, to be on even board with,), *в ряд, ряд у ряд, ряд по рядочку* має додаткову конотацію “в тісній єдності”, а друга (*лицем в лице (до лиця), лоб до лоба, лобом в лоб, око в око, ніс у ніс (до носа), face to face, eyeball to eyeball, front to front*) — додаткову конотацію “наодинці” та “напроти”.

Цікавим є той факт, що структура виділеного нами фразеосемантичного поля не співпадає з градацією мікроплів в його складі (Таблиця 1), яку ми розробили за показником реальної близькості об'єкта до вихідної координати. Наприклад, **ФО** мікрополя “впритул”, відносяться до далекої периферії фразеосемантичного поля “близько”, хоча фактично ближче, ніж впритул не може бути. Але, коли ми чуємо вираз *пліч-о-пліч* чи *shoulder to shoulder* перший образ, який з'являється в нашій уяві — це люди, об'єднані одними ідеями чи ділом, а не люди, які плечем торкаються один одного. Така розбіжність пояснюється матеріалом нашого дослідження. Адже ми розглядали **ФО**, які являють собою продукт метафоричного переосмислення явищ дійсності. Тому більшість **ФО** крім прямого значення мають переносне, що і вплинуло на структуру фразеосемантичного поля “близько”.

Порівнюємо градацію мікрополів в складі фразеосемантичного поля “близько” з реальним розташуванням об'єкту від дистанційної точки відліку (таблиця 2).

Таблиця 2

Співвідношення реального розташування об'єкту від дистанційної точки відліку до структури фразеосемантичного поля “близько”

Фразеосемантичне поле “близько”	
Реальне розташування об'єкту від дистанційної точки відліку від мінімальної до максимальної відстані	Структура фразеосемантичного поля “близько” від ядра до периферії
1. впритул; 2. майже; 3. поруч; 4. напихваті; 5. скоро; 6. по сусідству; 7. в межах досяжності.	1. в межах досяжності; 2. поруч; 3. по сусідству; 4. напихваті; 5. скоро; 6. майже; 7. впритул.

ФО, які позначають крайній ступінь реальної близькості, знаходяться на дальній периферії фразеосемантичного поля “близько”.

Оскільки таке поняття як “впритул” є крайнім ступенем певного явища, воно найбільш емоційно сприймається окремою людиною і етносом в цілому, тому піддається найбільшій метафоризації, що призводить до його яскраво вираженої образності, експресивності і оцінності.

Узагальнимо результати проведеного аналізу фразеологічних засобів вербалізації концепту близькості об’єкта в зіставному аспекті в англійській та українській лінгвокультурах.

Простір — одна з основних форм існування матерії, базова філософська категорія, яка в колективній та індивідуальній свідомості етносу сформована у певний концепт. Однією із стрижневих компонентів концепту *простір* є категорія близькості об’єкту, яку можна представити у вигляді певної шкали від мінімальної відстані (впритул) до максимальної (в межах досяжності). Відповідна градація відбита і в мовах: всі ФО на позначення концепту простору можна поділити на лексико-семантичні групи, що вживаються на позначення різного ступеню близькості. На основі проведеного аналізу семантики ФО в цілому та компонентів, що входять до складу ФО, можна зробити висновок про польову природу групи ФО, що позначають близькість. За показником близькості об’єкта всі вибрані ФО угруповуються у фразеосемантичне поле “близько”, яке в свою чергу, залежно від наявності та інтенсивності конотативних компонентів значення ФО, підрозділяється на фразеосемантичні мікрополя. Ядром фразеосемантичного поля “близько” вважаємо ФО фразеосемантичного мікрополя “в межах досяжності”, далекою периферією — ФО мікрополя “впритул”.

В межах даного фразеосемантичного поля нами виявлено 9 міжмовних фразеологічних еквівалентів: 4 з них належать до фразеосемантичного мікрополя (ФСМП) “впритул”, 1 — до ФСМП “майже”, 3 — до ФСМП “поруч”, 1 — до ФСМП “напохваті”. В межах ФСМП “скоро”, “по сусідству” і “в межах досяжності” не виявлено жодного міжмовного фразеологічного еквівалента. Виявлене є підставою для висновку, що, чим ближче відстань до об’єкту, тим більш універсальне її сприйняття, а чим більше відстань, тим специфічніше сприйняття цієї відстані різними етносами.

В англійській та українській мовних традиціях відбито і етноспецифічні риси сприйняття і концептуалізації об’єктивного простору та інтерпретації концепту простору — зокрема, особливості географічного розташування, рельєфу місцевості, які при сприйнятті органами зору градують відстані у горизонтальній чи вертикальній площинах. Так, у вимірі простору важливими є слуховий спосіб (досяжність голо-

сом) для англійської етнокультури (5 ФО в англійській мові і жодної ФО в українській), а для української культури — переважно зоровий. Історичні долі народів (досяжність місцевості для ворогів, сприятливість умов для життєдіяльності тощо) також зафіксовані у відповідних етноспецифічних рисах концепту простору; порівняймо відповідні кількості: ФО з лексемами на позначення видів зброї — 5 (англ. м.) і 1 ФО (укр. м.); ФО з лексемами на позначення конструктивних частин засобів пересування — 2 ФО (англ. м.) і 0 ФО (укр. м.); ФО з лексемами на позначення основних родів занять — 0 (англ. м.) і 2 ФО (укр. м.).

Таким чином, зіставлення українських та англійських ФО з семантикою близькості об'єкта виявляє певну етномовну і етнокультурну специфіку фразеосемантичного поля і відповідних мікрополів щодо загальних і контрастивних характеристик структури і компонентного складу ФО, а також їх семантичних і образних складових.

У перспективі вивчення інших фразеосемантичних полів та мікрополів з просторовою семантикою дозволить провести всебічне дослідження категорії простору з ціллю виявлення, з одного боку, універсальних характеристик, а з іншого — етномовних і етнокультурних особливостей її вираження в українській та англійській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахундов М. Д. Концепции пространства и времени: истоки, эволюция, перспективы [Текст] / М. Д. Ахундов. — М.: Наука, 1982. — 221 с.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие [Текст] / В. А. Маслова. — Мн.: ТетраСистемс, 2004. — 256 с.
3. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры [Текст] / Ю. С. Степанов. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Академический проект, 2001. — 990 с.
4. Англо-український фразеологічний словник [Текст] / [уклад. Л. Т. Баранцев]. — 2-ге вид., випр. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2005. — 1056 с.
5. Словник фразеологізмів української мови [Текст] / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] — К.: Наукова думка, 2003. — 1104 с.
6. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. — К.: Освіта, 1998. — 224 с.
7. Фразеологічний словник української мови [Текст] / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] — К.: Наукова думка, 1993. — 980 с.
8. Oxford Dictionary of Idioms / Edited by Judith Siefring. — Second Edition. — New York: Oxford University Press Inc., 2004. — 340 p.
9. William Lithgow. The Totall Discourse, of the Rare Adventures, and Painefull Peregrinations of Long Nineteene Yeares Trauayles from Scotland, to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia, and Affrica. — Glasgow: James MacLehose and Sons Publishers, 1906. — 449 p.

Стаття надійшла до редакції 14.02.14

ВРЕМЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕЛЕБЕСЕД (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО, РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

В данной статье представлены результаты перцептивного исследования программ украинского, российского и британского телевидения, относящихся к жанру телебеседы. В работе описаны особенности телебеседы как вида дискурса, а также предложен подробный анализ временных характеристик речи в исследованных видах телебесед. В результате проведенного анализа автор пришел к выводу, что украинские, российские и британские телебеседы отличаются друг от друга своеобразным темпом и паузацией.

Ключевые слова: телебеседа, дискурс, перцептивный анализ, темп, паузация.

У статті представлені результати перцептивного дослідження програм українського, російського та британського телебачення, що відносяться до жанру телебесіди. У роботі описані особливості телебесіди як виду дискурсу, а також запропоновано докладний аналіз часових характеристик мовлення в досліджених видах телебесід. В результаті проведеного аналізу автор дійшов висновку, що українські, російські та британські телебесіди вирізняються своєрідним темпом і паузацією.

Ключові слова: телебесіда, дискурс, перцептивне дослідження, темп, паузація.

In the given article the results of the auditory research of Ukrainian, Russian and British TV programmes belonging to the talk show genre are presented. The peculiarities of the talk show as a kind of discourse are described. The detailed analysis of the temporal characteristics of speech in the studied types of talk shows is presented as well. As the result of the conducted research the author has come to the conclusion that Ukrainian, Russian and British talk shows differ from each other by specific tempo and pausation.

Key words : talk show, discourse, perceptual analysis, tempo, pausation.

Дискурс телебеседы представляет собой сложное многоаспектное единство произведений речемыслительной деятельности коммуникантов, в которой объединены следующие стороны телевизионного дискурса: 1) технические особенности телевизионного пространства; 2) психосоциальный контекст целевого влияния, ориентированного на массы и отдельные группы получателей; 3) пресупозиционная база, которая способствует оптимальному взаимодействию всех структурных элементов в беседе [1: 57].

Сложноструктурированная последовательность знаковых событий в дискурсе телебеседы представляет архетиповые образы в непрерывном потоке контекстуально связанных эпизодов, подчиненных типичному фреймовому сценарию. События и объекты реального мира в процессе интерпретированного преобразования приобретают форму некоторого обобщенного образа, который находится на пересечении разных семиотических систем, понятного и привлекательного для большинства адресатов в определенной социально-культурной общности, на конкретном временном этапе.

В функциональном и семантическом плане телебеседе свойственна гибкость. Потому дискурс телебеседы заимствует черты других дискурсивных практик и комбинирует их в соответствии со стратегической линией организаторов интеракции, повышая тем самым иллюкутивный потенциал транслируемого сообщения, благодаря чему формируется полиреференционная и многоинтенциональная модель дискурса телебеседы.

Преобладание информационного, морализаторского или развлекательного элемента может служить ключевым параметром для классификации типов современных телебесед, однако необходимо помнить об условном характере этой классификации из-за постоянных изменений содержательного наполнения каждого выпуска.

Ведущий в телебеседе — это лицо, наделенное исключительными коммуникативными правами и полномочиями. Он отслеживает поэтапное развитие диалога, координирует речевые действия участников и смену ролей между ними, а также корректирует или модифицирует общее течение коммуникации в пределах избранного прагматического типа интеракции, переключаясь на другой эпизод или микросюжет в случае психологически некомфортного или конфликтного общения или коммуникативного сбоя. Другими словами, он выступает в роли ключевого коммуниканта.

Приглашенный участник может быть как известным лицом, компетентным в какой-то сфере и авторитетным в определенных кругах, так и представителем той или другой группы, носителем ценностей и установок статистического большинства. Кроме отправителя, он может быть “промежуточным” адресатом, получателем иллокуции ведущего. При позитивном, производительном развитии диалога у участника активизируется респонсивный механизм, а в противоположном случае — защитный механизм, который блокирует или трансформирует ход последующей интеракции. Важную роль в этом процессе играет просодия.

В основу изучения просодических параметров различных видов телебесед положен комплексный метод экспериментально-фонетического исследования интонации, впервые разработанный В. А. Артемовым [2] и получивший последующее развитие в трудах Л. К. Цеплитиса [9], В. А. Васильева [5] и многих других отечественных и зарубежных лингвистов, работающих в области экспериментально-фонетического изучения звучащей речи (см., например: [4; 8; 3; 6]).

Актуальность проведенного исследования определяется тем, что получить полное представление о механизме речевого воздействия можно, лишь рассмотрев его в разных ситуациях: в условиях межличностного общения, массовой коммуникации, взаимодействия в малых группах, а также публичного выступления. К сожалению, межличностная коммуникация не получила достаточного внимания, несмотря на тот факт, что она занимает далеко не последнее место в общении людей. До сих пор основное внимание уделялось исследованию эстетического воздействия, характерного для художественной литературы, а также рационально-психологическому влиянию на массовую аудиторию в публичной коммуникации [7].

Целью данной работы является анализ временных характеристик украинских, российских и британских телебесед.

Материал исследования, отобранный для проведения аудиторского анализа, составил 80 телебесед, транслируемых украинскими, российскими и британскими телеканалами (20 событийных, 20 научно-популярных, 20 морально-этических и 20 развлекательных) общей длительностью более 40 часов.

Первой задачей перцептивного анализа было определение темпа фраз в различных видах исследуемых телебесед.

Результаты данного исследования представлены в таблице 1.

Таблица 1

Результаты определения темпа фраз в исследуемых видах украинских, российских и британских телебесед (%)

№ пп	Вид телебесед Язык	Воспринимаемый темп								
		медленный			средний			Быстрый		
		украинск.	российск.	британск.	украинск.	российск.	британск.	украинск.	российск.	британск.
1	Событийные	20,6	26,1	18,2	54,9	51,5	52,7	24,5	22,4	29,1
2	Научно-популярные	28,3	34,1	24,7	50,1	46,7	48,5	21,6	19,2	26,8
3	Морально-этические	24,8	43,5	22,4	29,2	15,3	28,2	46	41,2	49,4
4	Развлекательные	25,2	29,8	17,5	32,7	24,9	30,4	42,1	45,3	52,1

Согласно данным аудиторского анализа украинские телебеседы отличаются максимальным количеством фраз, произнесенных со средним темпом (54,9 %), более чем в два раза превышающим количество случаев быстрого (24,5 %) и медленного (20,6 %) темпа произнесения. При этом количество случаев среднего темпа произнесения оказалось максимальным по сравнению с другими видами украинских телебесед, а также по сравнению с событийными российскими и британскими телебеседами.

В научно-популярных телебеседах наблюдалось наибольшее количество фраз, произнесенных со средним темпом (50,1 %), а также намного меньшее число фраз, произнесенных с замедленным темпом (28,3 %) и минимальное количество фраз, произнесенных с быстрым темпом (21,6 %).

Морально-этические телебеседы характеризуются максимальным количеством случаев быстрого (46 %) темпа, значительно меньшим количеством случаев среднего (29,2 %) и замедленного (24,8 %) темпа. При этом число фраз, произнесенных быстро, оказалось наибольшим по сравнению с другими видами телебесед.

В развлекательных телебеседах также было зарегистрировано преобладающее количество случаев быстрого темпа произнесения (42,1 %), намного превышающее число фраз, произнесенных со средним (32,7 %) и медленным (25,2 %) темпом.

Российские событийные телебеседы отличаются максимальным количеством фраз, произнесенных со средним темпом (51,5 %), а также значительно меньшим количеством случаев медленного (26,1 %) и быстрого (22,4 %) темпа произнесения.

В научно-популярных телебеседах также наблюдалось наибольшее количество фраз, произнесенных со средним темпом (46,7 %), несколько меньше число фраз, произнесенных с замедленным темпом (34,1 %) и минимальное количество фраз, произнесенных с быстрым темпом (19,2 %).

Морально-этические телебеседы характеризуются контрастным темпом — в них было отмечено приблизительно одинаковое количество случаев быстрого (41,2 %) и медленного (43,5 %) темпа произнесения, намного превышающее количество фраз, произнесенных со средним темпом (15,3 %). При этом число фраз, произнесенных медленно, оказалось наибольшим, а число фраз, произнесенных со средним темпом, — наименьшим по сравнению с другими видами телебесед.

В развлекательных телебеседах было зарегистрировано преобладающее количество случаев быстрого темпа произнесения (45,3 %), намного превышающее число фраз, произнесенных с медленным (29,8 %) и средним (24,9 %) темпом. При этом количество случаев быстрого темпа произнесения явилось максимальным по сравнению с другими видами телебесед.

Британские событийные телебеседы отличаются на уровне восприятия максимальным количеством фраз, произнесенных со средним темпом (52,7 %), а также значительно меньшим количеством случаев быстрого (29,1 %) и медленного (18,2 %) темпа произнесения. При этом число фраз, произнесенных со средним темпом, оказалось максимальным по сравнению с другими видами британских бесед.

В научно-популярных телебеседах наблюдалось несколько меньшее количество фраз, произнесенных со средним темпом (48,5 %), которое, тем не менее, существенно превышало число фраз, произнесенных с ускоренным (26,8 %) и замедленным (24,7 %) темпом.

Морально-этические телебеседы характеризуются наибольшим количеством фраз, произнесенных с быстрым (49,4 %) темпом, а также значительно меньшим числом фраз, произнесенных со средним (28,2 %) и замедленным (22,4 %) темпом.

В развлекательных телебеседах было зарегистрировано еще большее количество случаев быстрого темпа произнесения (52,1 %), намного превышающее число фраз, произнесенных со средним (30,4 %) и медленным (17,5 %) темпом. При этом количество случаев быстрого темпа произнесения явилось максимальным по сравнению с другими видами британских телебесед, а также по сравнению с развлекательными украинскими и российскими телебеседами.

Следует отметить, что большее количество случаев ускоренного темпа произнесения по сравнению со средним темпом в морально-этических и развлекательных телебеседах свидетельствует о большей экспрессивности данных видов телебесед.

Следующей задачей перцептивного анализа было определение длительности межсинтагменных пауз в различных видах исследуемых телебесед.

Результаты аудиторского анализа по восприятию длительности межсинтагменных пауз в исследуемых телебеседах представлены в табл. 2.

Таблица 2

Результаты определения длительности межсинтагменных пауз в исследуемых видах украинских, российских и британских телебесед (%)

№ пп	Вид телебесед Язык	Длительность межсинтагм. пауз								
		краткая			средняя			длинная		
		украинск.	российск.	британск.	украинск.	российск.	британск.	украинск.	российск.	британск.
1	Событийные	26,2	23,8	29	48,9	48,2	45,3	25,7	28	24,9
2	Научно-популярные	29,3	26,4	35,3	51,6	48,5	47,2	19,1	25,1	17,5
3	Морально-этические	21,4	17,8	28,1	36,4	32,7	31	42,2	49,5	40,9
4	Развлекательные	39,2	35,1	47,7	32,2	26,9	25,8	28,6	38	26,5

В результате проведения аудиторского анализа было выявлено, что украинские событийные телебеседы отличаются наибольшим по сравнению с другими видами телебесед количеством средних межсинтагменных пауз (48,9 %) и значительно меньшим количеством кратких (26,2 %) и длинных (25,7 %) пауз.

Научно-популярные телебеседы также характеризуются максимальным по сравнению с другими видами телебесед количеством средних межсинтагменных пауз (51,6 %), существенно превышающим число кратких межсинтагменных пауз (29,3 %) и минимальным количеством длинных межсинтагменных пауз (19,1 %). При этом количество средних пауз оказалось максимальным по сравнению с другими видами телебесед.

В морально-этических телебеседах было зафиксировано наибольшее количество длинных межсинтагменных пауз (42,2 %), несколько меньшее число средних пауз (36,4 %) и наименьшее количество кратких пауз (21,4 %).

Развлекательные телебеседы характеризуются преобладанием кратких межсинтагменных пауз (39,2 %), немного превышающим число средних пауз (32,2 %) и минимальным количеством длинных пауз (28,6 %).

Для российских событийных телебесед наиболее характерными на уровне восприятия оказались средние межсинтагменные паузы (48,2 %) и значительно меньшее количество длинных (28 %) и кратких (23,8 %) пауз.

Научно-популярные телебеседы характеризуются максимальным по сравнению с другими видами телебесед количеством средних межсинтагменных пауз (48,5 %), существенно превышающим число кратких межсинтагменных пауз (26,4 %) и минимальным количеством длинных межсинтагменных пауз (25,1 %).

В морально-этических телебеседах было зарегистрировано наибольшее количество длинных межсинтагменных пауз (49,5 %), несколько меньшее число средних пауз (32,7 %) и наименьшее количество кратких пауз (17,8 %). При этом количество длинных пауз оказалось максимальным по сравнению с другими видами телебесед.

Для развлекательных телебесед наиболее характерно использование длинных межсинтагменных пауз (38 %), немного превышающее число кратких пауз (35,1 %) и значительно превосходящее количество средних пауз (26,9 %).

Британские событийные телебеседы отличаются на уровне восприятия наибольшим количеством средних межсинтагменных пауз (45,3 %) и значительно меньшим количеством коротких (29 %) и длинных (24,9 %) пауз.

Научно-популярные украинские телебеседы также характеризуются максимальным по сравнению с другими видами телебесед количеством средних межсинтагменных пауз (47,2 %), существенно превышающим число кратких межсинтагменных пауз (35,3 %) и минимальным количеством длинных межсинтагменных пауз (17,5 %).

В морально-этических телебеседах было зарегистрировано наибольшее количество длинных межсинтагменных пауз (40,9 %), несколько меньшее число средних пауз (31 %) и наименьшее количество кратких пауз (28,1 %).

Для развлекательных телебесед наиболее характерно использование коротких межсинтагменных пауз (47,7 %), значительно превышающее число длинных (26,5 %) и средних (25,8 %) пауз. При этом

количество коротких пауз оказалось максимальным по сравнению с другими видами телебесед.

Итак, в результате аудиторского анализа было выявлено, что каждый из четырех видов телебесед отличается на уровне восприятия специфической просодической структурой, характеризующейся различным количественным соотношением акустических воспринимаемых признаков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Артемьева Ю. В. Акты референции в телевизионном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук. — Тверь, 2001. — 133 с.
2. Артёмов В. А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации. — М.: МГПИИЯ им. М. Тореца, 1974. — 160 с.
3. Бровченко Т. А. Уровневая структура устного текста и его просодический анализ // Вісник Одеського національного університету. Філологія: мовознавство. — Одеса, 2007. — Т. 12, вип. 3. — С. 31–40.
4. Брызгунова Е. А. Количественный и качественный анализ в экспериментальной фонетике // Материалы международной конференции “100 лет экспериментальной фонетике в России”. — СПб., 2001. — 177 с.
5. Васильев В. А. Учебное пособие по организации, проведению и анализу итогов экспериментального исследования по фонетике английского языка. — М., 1976. — 74 с.
6. Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Музя Е. М., Олинчук В. В. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. — Одесса: ВМВ, 2011. — 186 с.
7. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Речевая коммуникация: учебник для вузов. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 272 с.
8. Корольова Т. М. Типологія інтонації модальності мовлення (на матеріалі англійської та української мов) // Мовознавство. — 2006. — № 5. — С. 100–103.
9. Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации. — Рига: Зинатне, 1974. — 272 с.

Стаття надійшла до редакції 26.03.14

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Пропоноване дослідження присвячене проблемі функціонально-семантичної структури судового дискурсу, а саме систематизації та аналізу комунікативних стратегій і тактик учасників судового процесу, що вживаються в мові з метою переконання аудиторії в правоті своєї думки. Робота виконана на матеріалі англійської і української мов. Типологічно загальною межею для двох неблизькоспоріднених мов є використання специфічних комунікативних стратегій і тактик в судовій риторичі, які формують жанр судового дискурсу.

Ключові слова: *судовий дискурс, комунікативні стратегії, комунікативні тактики, переконання.*

Настоящее исследование посвящено проблеме функционально-семантической структуры судебного дискурса, а именно систематизации и анализу коммуникативных стратегий и тактик, употребляемых в речи участников судебного процесса с целью убеждения аудитории в правоте своего мнения. Работа выполнена на материале английского и украинского языков. Типологически общей чертой для двух неблизкородственных языков является использование специфических коммуникативных стратегий и тактик в судебной риторике, которые формируют жанр судебного дискурса.

Ключевые слова: *судебный дискурс, коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики, убеждение.*

The given research is devoted to the problem of judicial discourse functional and semantic structure, namely systematization and analysis of the communicative strategies and tactics used in the speech of trial's participants, which are used in a language with the purpose of convincing the audience in the rightness of the opinion.. The work is performed on the material of the English and Ukrainian languages. The typologically common feature for the two not closely related languages is the use of specific communicative strategies and tactics in judicial rhetoric which form a genre of a judicial discourse.

Key words: *judicial discourse, communicative strategies, communicative tactics, conviction.*

Дискурсивна взаємодія в ході судового засідання привертає увагу лінгвістів, що працюють у сфері мовної прагматики з певних причин [1: 37–38].

По-перше, при досить твердій регламентації судового дискурсу мовцю доводиться виконувати цілу низку завдань, пов'язаних із вибором стратегій мовленнєвої поведінки, що в умовах змагальності на судовому процесі додає особливих рис мовленнєвій взаємодії.

По-друге, багато в чому саме мовленнєва взаємодія, урахуваючи юридичні функції суду, її результат впливають на характер рішень, що виносяться судом, і вимагають від суб'єктів судового процесу особливого виду комунікативної компетенції, до якої базовим елементом входять прагматичні пресупозиції, пов'язані з знанням правил судового дискурсу.

По-третє, змагальність мовної взаємодії, її екстремальність (зіткнення інтересів) вимагає від комунікантів умінь як стратегічного планування, так і навичок оперативної оцінки ситуації і прийняття рішень.

Вищезазначене зумовлює **актуальність** даного дослідження, яка ґрунтується на потребі вивчення особливості функціонування мови у сферах людської діяльності, особливо у судовій.

Наукова новизна полягає в тому, що дана робота є спробою здійснення системного комплексного аналізу стратегії та тактик, що застосовують учасники судового дискурсу з метою переконати аудиторію в правомірності своєї думки.

Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи американських та українських судових процесів; загальний час реалізації мовлення — 8 годин.

Щоб зрозуміти, як комуніканти будують свої дискурсивні стратегії під час розгляду судової справи, необхідно визначитись, що варто розуміти під терміном “комунікативна стратегія”. Так, на думку О. О. Селіванової, **комунікативна стратегія** — це складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керуванням із метою досягнення кооперативного результату, ефективності. Конкретним підпорядкованим комунікативній стратегії способом реалізації інтенційної програми дискурсу виступає комунікативна тактика. Вона має динамічний характер, що забезпечує оперативне реагування на ситуацію і ґрунтується на мовленнєвих уміннях, комунікативній компетенції [2: 239–240].

Однак у даній роботі поняття “**комунікативна стратегія**” розглядається як правила і послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети.

Тактика — це певна лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання небажаному ефекту [3: 120].

Використання професійними учасниками судового процесу різноманітних тактик і стратегій вивчалось багатьма лінгвістами (П. Сергєйч, І. А. Зюбіна, Н. В. Варнавських, С. І. Поварнін, М. Ф. Резуненко та ін.). Цікавим є підхід вивчення судово-процесуального дискурсу з позицій дискурсивно-рольових статусів в аспекті стратегічних і тактичних переваг юристів, описаний у дисертаційному дослідженні М. Ф. Резуненко. Як зазначає дослідниця, стратегії в судовій діяльності професійних учасників процесу визначають тактики, спрямовані на досягнення цілей у судовому змаганні шляхом використання придатних засобів, що перебувають у їхньому арсеналі. Зрештою тактика й стратегія втілюються в установленні об’єктивної істини в справі, одержанні достовірного знання про обставини справи й прийнятті на цій основі судом правильного рішення.

Отже, М. Ф. Резуненко виокремлює такі стратегії та простежує кореляцію між стратегіями і тактиками мовної поведінки юристів у судовому дискурсі [4: 18–20]: стратегія проходження регламенту судового розгляду; стратегії одержання достовірних свідчень; стратегії оптимізації процесу допиту; стратегії затягування розгляду справи; стратегія оперативного контролю; стратегії схилення до зізнання і викриття в неправді; стратегія контрольного підтвердження свідчень; стратегії навіювання; стратегії впливу; стратегія переконання; стратегія правомірного ведення судового процесу; стратегії оптимального режиму ведення допиту; бойова стратегія; стратегії формування картини правопорушення.

Необхідно відзначити, що більшість тактик, наведених М. Ф. Резуненко, спрямовано на реалізацію саме стратегій, що є, власне кажучи, ключовими для судового процесу: стратегії одержання достовірних свідчень, стратегії оптимізації процесу допиту, стратегії схилення до визнання і викриття в неправді, стратегії переконання, стратегії правомірного ведення судового процесу, а також стратегії оптимального режиму ведення допиту. Одна тактика може використовуватися учасниками судового процесу з різною стратегічною метою. Так, тактика провокації, яка використовується судьєю, спрямована на реалізацію стратегії схилення до визнання і викриття в

неправді. Тим часом використана державним обвинувачем тактика провокації підпорядковується стратегії одержання достовірних свідчень. Водночас тактика провокації в мовленні адвоката реалізує бойову стратегію [5: 21–23].

Вищезгадане справедливе і для тактики нагадування вже наданих раніше свідчень, якщо суддя використовує таку тактику для викриття в неправді (стратегія схилення до визнання і викриття в неправді), то державний обвинувач прагне реалізувати стратегію оптимізації процесу допиту.

Крім того, до тактик, які реалізують різні стратегії, належать: тактика атаки запитаннями (державний обвинувач реалізує стратегію оптимізації процесу допиту, адвокат — бойову стратегію); тактика докору (суддя націлений на здійснення стратегії оптимізації процесу допиту, адвокат — на реалізацію стратегії переконання); тактика наполягання на пригадуванні (державний обвинувач здійснює стратегію одержання достовірних показань, адвокат — стратегію впливу).

Варто додати до сказаного, що одна тактика може підкорятися декільком стратегіям: наприклад, тактика перебивання нерелевантного мовлення допитуваного може реалізовувати як стратегію оптимізації процесу допиту, так і стратегію одержання достовірних свідчень; превентивна тактика попередження допитуваного може бути спрямована на реалізацію стратегії проходження регламенту судового розгляду і стратегії одержання достовірних свідчень.

Основні інституціонально обумовлені тактики суддів спрямовано на реалізацію стратегій, здійснення загального контролю над проведенням судового засідання, а також на оголошення вердикту.

Індивідуально-особистісні тактики суддів виявляються в манері ведення засідання, ігноруванні абсолютно нерелевантного мовлення учасника процесу, підкресленні некомпетентності допитуваного, використанні ліричних відступів, провокаційних запитань, реплік з імпліцитною інформацією, психологічного впливу.

Основні інституціонально обумовлені тактики державних обвинувачів реалізують стратегії, спрямовані на одержання достовірних показань від учасників процесу, а також на доказ винності обвинуваченого/підсудного.

Індивідуально-особистісні тактики державних обвинувачів виражаються в манері ведення допиту, зокрема в манері здійснення перебивання і наполягання на пригадуванні, у використанні зайвих науково-подібних висловів, оцінної лексики, невербальних дій, використанні

провокаційних/навідних запитань, відмові нагадувати обставини правопорушення, а також міри динамічності ведення допиту.

Інституціонально обумовлені тактики адвоката підкоряються стратегіям, націленим на доказ невинності свого підзахисного.

Індивідуально-особистісними стратегіями адвоката є зятягування процесу, нагнітання напруженого психологічного клімату, прагнення навіяти певну точку зору, що виражається в тактиках використання некоректних прийомів і психологічного тиску.

Отже, комунікативна стратегія відрізняється гнучкістю і динамічною, тому що в ході спілкування в процесі судового засідання вона зазнає постійного корегування, безпосередньо залежить від мовленнєвих дій опонента і від постійно змінюваного контексту судового дискурсу, а щодо тактики ведення справи в суді — це чітко фіксовані у своїй послідовності способи поведінки в судовому дискурсі, які орієнтовані на досягнення конкретних завдань, що є ланками реалізації єдиної стратегічної мети.

Слід визначити, що дослідження судового дискурсу показали, що в даній сфері активно використовується положення про те, що для більшості мовленнєвих актів до складу їх конститутивних правил входить певне співвідношення соціальних позицій комунікантів. До мовленнєвих дій подібного роду належать вимоги, прохання, поради, пропозиції і т. ін. Такі мовленнєві акти позиціонують певним чином і відправника, і одержувача повідомлень [6: 10–11]. Їх наявність у письмовому або усному мовленні є характерною рисою судового дискурсу, якому надається особлива увага в напрямі, що визначається як “критичний аналіз дискурсу”. На думку його представників (Н. Фейрклау, Р. Фоулер, Т. ван Дейк), директивні мовленнєві акти можуть слугувати показниками відносин соціальної нерівності і субординації комунікантів, причому конкретне їх формулювання варіюється залежно від ієрархічних позицій учасників інтеракції.

Часто в судовому дискурсі висловлювання переконання актуалізуються окремими учасниками комунікації. Ці актуалізації охоплюють весь досвід особистого й заочного спілкування комунікантів. Актуалізоване мовцем, модальне значення переконання — це складний продукт, в утворенні і функціонуванні якого беруть участь усі учасники комунікації, безпосередній ситуативний контекст висловлення, соціальне і мовне середовище, до якого належать комуніканти. Тут треба зауважити, що хоча адресат у всіх випадках сам ухвалює рішення про здійснення або нездійснення дії, адресант може з метою по-

силення дії на адресата — потенційного виконавця дії — використувати різні види мотивації (загрозу, переконання, прохання і т. ін.), які, на думку адресанта, можуть сприяти зростанню ілокутивної сили висловлення.

Отже, мовленнєві акти переконання — це специфічні типи мовленнєвих утворень, що відрізняються від інших різновидів висловлень своєю специфічною інтенцією — волевиявленням мовця, щоб відбулася/не відбувалася певна дія.

Варто зазначити, що різні мовленнєві акти не існують самі по собі, а поєднуються в сусідніх висловленнях, у тексті. Наприклад, текст судового публічного мовлення (вербальний і невербальний його компоненти) може виконувати різні функції, поєднуючи в собі асертиви (інформація про деталі вчиненого вбивства і згадка про мотиви злочину), експресиви (передача психологічного стану судового риторика шляхом демонстрації співчуття до родичів потерпілого) та інші мовленнєві акти. При цьому прагматичним фокусом судового публічного мовлення завжди є переконання, яке спонукає учасників судового процесу до здійснення певної дії, вигідної оратору.

Аналіз конкретних інтеракцій у судовому дискурсі дає підстави стверджувати, що процес спілкування значно складніший, ніж простий обмін його учасниками мовленнєвими актами. У реальній комунікації окремі мовленнєві акти пов'язані між собою, “перетікають” один в іншого, формуючи мовленнєвий жанр судового дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации : краткий курс / В. Б. Кашкин. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Аст : Восток—Запад, 2007. — 256 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. — 344 с.
4. Попова Л. Е. Юридический дискурс как объект интерпретаций (семантический и прагматический аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Л. Е. Попова. — М., 2005. — 166 с.
5. Dershowitz A. M. The Best Defense / A. M. Dershowitz. — 1st ed. — New York, NY : Vintage, 1983. — 464 p.
6. Рогожа В. Г. Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Г. Рогожа. — К., 2005. — 24 с.

Стаття надійшла до редакції 24.03.14

ПРОБЛЕМА КОМПРЕСІЇ У СИНХРОННОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена основним підходам до вивчення синхронного перекладу взагалі і механізму мовної компресії в процесі синхронного перекладу зокрема. В результаті дослідження виявлено, що до граматичних причин процесу компресії в англійському перекладі українських синтаксичних одиниць можна також віднести той факт, що з двох наявних способів передавання предикативності — дієслівного й іменного — останній в англійській мові дедалі більше набуває характеру тенденції. Ця тенденція англійської мови виявляється в пріоритеті уживання складених іменних присудків замість українських повнозначних дієслівних форм.

Ключові слова: синхронний переклад, механізм мовної компресії, дієслівна й іменна предикативність, повнозначна дієслівна форма.

Статья посвящена основным подходам к изучению синхронного перевода вообще и механизма речевой компрессии в процессе синхронного перевода в частности. В результате исследования выявлено, что к грамматическим причинам компрессии в английском переводе украинских синтаксических единиц можно отнести также тот факт, что при выборе способа перевода сказуемого при помощи глагольного или именного — последний в английском языке все больше приобретает характер тенденции. Эта тенденция английского языка проявляется в приоритете употребления составных именных сказуемых вместо украинских знаменательных глагольных форм.

Ключевые слова: синхронный перевод, механизм речевой компрессии, глагольное сказуемое, именное сказуемое, полная форма глагола.

The article is focused on the study of speech compression mechanism in simultaneous interpretation. The study has revealed the grammatical reasons of speech compression in English translation of Ukrainian syntactic units. When translating from Ukrainian into English the simultaneous interpreter is to choose between verbal and nominal predicates. Due to the English tendency towards the nominal predication it becomes a kind of tendency in Ukrainian-English translation. The above mentioned tendency is found in the usage of compound nominal predicate instead of verbal forms.

Key words: simultaneous interpretation, speech compression mechanism, verbal predicate, nominal predicate, verbal forms.

В сучасних умовах глобалізації, коли розширюються ринки, виникають нові ділові та культурні зв'язки між народами та державами, а в суспільстві поширюються такі види комунікації як міжнародні конференції, семінари, симпозіуми, роль перекладачів-синхроністів зростає, що зумовлює підвищені вимоги до синхронного перекладу.

Необхідність забезпечувати прийнятну якість перекладу змушує перекладача-синхроніста користуватися такими засобами, що дозволяють мінімізувати інформаційні втрати через екстремальні умови своєї роботи, насамперед, процеси одночасного слухання оригінального тексту та його відтворення мовою перекладу. Труднощі виникають, у першу чергу, через брак часу, необхідність зберігати певний ритм мовлення, через розбіжності у синтаксичних структурах мов, а також через неможливість зробити точний прогноз подальшого ходу міркувань оратора. При цьому швидкість мовленнєво-розумових операцій у синхронному перекладі для кожного перекладача є індивідуальною та мають місце певні межі, викликані навичками і перекладацькими здібностями.

В рамках загальних досліджень різних аспектів синхронного перекладу окремий інтерес представляє вивчення механізму мовленнєвої компресії, який відбувається водночас із самим процесом синхронного перекладу. Це — природне явище, що супроводжує синхронний переклад.

Актуальність дослідження. Якщо психолінгвістична природа механізму компресії вже достатньо вивчена, кількісні характеристики компресії для ряду мовних комбінацій визначені, основні прийоми компресії виділені, то трансформації синтаксичної та лексико-семантичної структури висловлювання, характерні для синхронного перекладу з української на англійську мову, уявляються недослідженим аспектом.

Постановка проблеми. Глибинні дослідження синхронного перекладу розпочалися відносно нещодавно, у другій половині ХХ століття, і розвивалися паралельно з дослідженнями у галузі психолінгвістики. Специфіка і механізми реалізації перекладу привертала увагу не лише лінгвістів, але й спеціалістів інших галузей, зокрема, психологів і психолінгвістів, причому останні або вивчали переклад як такий, або використовували його як основу для експериментальних досліджень у сумісних галузях [1].

Насамперед це праці таких дослідників, як Е. В. Бреус, В. С. Виноградов, Л. Виссон, В. Н. Комісаров, Л. К. Латишев, М. Ледерер,

Р. К. Миньяр-Белоручев, Г. В. Чернов, А. Д. Швейцер, А. Ф. Ширяев, Зокрема, А. А. Леонтьев, С. Б. Бенедиктов, Д. І. Єрмолович, а також ряд інших вчених висували гіпотези щодо реалізації одночасності процесів слухання і говоріння на основі рівневого розподілу уваги, Клод Шеннон розробляв теорію надмірності мови і мовлення, В. А. Артемов у своїх дослідженнях приділяв увагу механізму реалізації мовної компресії, В. Г. Гак, А. І. Смирницький розглядали окремі аспекти граматики и синтаксису в усному перекладі.

Вивчення мовної компресії у вітчизняній лінгвістиці дотепер було представлено в основному дослідженнями, присвяченими синхронному перекладу з англійської на російську і українську мови [2; 3; 4; 5; 6]. У цьому випадку необхідність компресії найбільш очевидна, оскільки обумовлена перевищенням середньої складової довжини слова в російській і українській мовах над середньою довжиною слова в англійській мові. Мовна компресія неминуча також при направленні синхронного перекладу з української мови на англійську, але розгляд синхронного перекладу спонтанного мовлення як основи для дослідження явища мовної компресії при напрямку перекладу з української мови на англійську все ще є майже не дослідженим явищем у сучасному перекладознавстві.

Мета дослідження. Виявити та дослідити граматичні причини процесу компресії в синхронному перекладі українських синтаксичних одиниць англійською мовою.

Професійний синхронний переклад — це переклад, здійснюваний в особливих умовах. Для нього характерні нерівні умови породження мовлення мовою оригіналу та мовою перекладу, дефіцит часу, а також підвищена психічна напруженість, причиною якої є усвідомлення синхронності двох видів діяльності, що протікають в умовах втрати звичних форм контролю над процесом мовлення, що тягне за собою відчуття невпевненості у правильності дій. Втім, синхронний переклад — це не тільки застосування навичок говоріння в процесі слухання, але також і певний план діяльності, який синхроніст використовує при здійсненні перекладу [1].

План комунікативної діяльності являє собою набір певних стратегій, використовуваних синхронним перекладачем в конкретних перекладацьких ситуаціях. Серед стратегій, що використовуються в синхронному перекладі, можна виділити, наприклад, стратегію проб і помилок, стратегію очікування, стратегію лінійності, стратегію компресії, стратегію декомпресії та інші.

Компресія мовлення — це “...такое ее сжатие, определенное специфическими условиями общения, при котором в ней сохраняется только то, что необходимо для данной задачи общения, а все остальное отбрасывается” [7].

По суті мовна компресія породжується специфічними умовами діяльності синхронного перекладача (часовими обмеженнями і одночасністю процесів слухання мови оратора і породження мовлення мовою переклада), і її розміри визначаються необхідністю збереження рівного темпу мови перекладача мовою перекладу.

Мовленнева компресія, таким чином, являє собою форму пристосування перекладацьких дій до умов діяльності. Зокрема, Г. В. Чернов виявляв розміри компресії шляхом зіставлення текстів, в яких було застосовано явище компресії, отриманих в результаті синхронного перекладу з текстами, виконаними письмово. У результаті з’ясувалося, що компресія при перекладі може досягати 30–37 %. Основний фактор, що впливає на розміри компресії вихідного повідомлення, — це швидкість мови оратора [8].

Проблема швидкості відправлення вихідного повідомлення розглядалася багатьма дослідниками (Д. Гервер, Г. Барік, Р. Сеттон) і визнавалася вирішальним фактором, що справляє значний вплив на якість перекладу. Зокрема, Д. Селесковіч вважала, що при темпі мови 100–120 слів на хвилину можливий нормальний синхронний переклад даного повідомлення. При темпі мови більше 200 слів на хвилину, на думку Д. Селесковіч, скільки-небудь прийнятний синхронний переклад неможливий.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що компресія, як правило, використовується коли:

- темп мови оратора досить високий;
- у вихідному повідомленні присутні повтори;
- у вихідному повідомленні є незначущі слова;
- думка оратора може бути виражена за допомогою меншої кількості слів.

За способом реалізації компресію можна розділити на складову, синтаксичну, лексичну і семантичну. Говорячи про прийоми мовної компресії в синхронному перекладі, необхідно відзначити, що вона здійснюється шляхом синонімічних або близьких до них заміни слів, словосполучень і пропозицій більш короткими словами, словосполученнями і реченнями, опущенням відрізків, дублюючих інформацію, яка міститься в попередньому контексті, опущенням смислових оди-

ниць, надлишкових в конкретній ситуації спілкування, і опущенням смислових одиниць, надлишкових з точки зору завдання комунікації.

Ці прийоми, як правило, реалізуються паралельно з механізмом імовірнісного прогнозування. Крім того, мовна компресія супроводжується семантичними трансформаціями. По-перше, відбувається стиснення лексико-семантичної структури речень через скорочення і опущення семантичних компонентів. По-друге, спрощується семантико-синтаксична організація речень і зазвичай посилюється образотворчий характер синтаксичних зв'язків [1].

Без сумніву, якісні та кількісні показники компресії будуть варіюватися залежно від мовних комбінацій.

При усному перекладі з англійської на російську, наприклад, текст може збільшитися у більш, ніж два рази [1]. Так само й усний переклад з англійської на українську призводить до збільшення тексту, інколи досить суттєво. Можна припустити, що при перекладі з української англійською повинно, навпаки, відбуватися скорочення загального обсягу тексту (за рахунок відсутності закінчень, меншої складової довжини слів в англійській мові тощо), що повинно було би полегшити завдання синхронного перекладача і скасувати необхідність застосування компресії. Однак, згідно зі спостереженнями, компресія також широко використовується в українсько-англійській комбінації.

Розглядаючи питання граматичної компресії при перекладі з української мови на англійську, необхідно звернутися до проблеми співвідношення синтетизму української мови й аналітизму англійської мови. Останні дослідження, проведені зокрема К. Кузьміною [9], свідчать про те, що явище компресії та компактності на одних мовних ділянках компенсує наявність великої кількості громіздких дієслівних конструкцій на інших мовних ділянках, які є однією з характеристик аналітичної системи англійської мови. Без компресії англійський синтаксис здавався б надто громіздким. Наявність в англійській мові великої кількості не тільки дієслівних, а й іменних синтаксичних конструкцій ще раз підтверджує той факт, що носії аналітичних мов для передавання окремих квантів інформації схильні концентруватися не на словах, як це відбувається в синтетичних мовах, а на цілісних синтаксичних блоках.

Останнє пояснює певну “лексичну” або словесну “надлишковість” [9: 13] української мови порівняно з англійською мовою, що виявляється при застосуванні міжмовної трансформації номіналізації, коли українські дієслівні семантично розгорнуті синтаксеми

перетворюються на компактні англійські номінативи. Розглянемо функціонування цього явища у синхронному перекладі з української на англійську мову на прикладах:

Громади тих віросповідань, які перебувають у меншості, будуть такі вдячні, що зберігатимуть вірність цьому державному ладові.

The religious community in minority will be so thankful that will keep fidelity to this political system.

Державний департамент США має намір провести конкурс на отримання грантів загальною сумою \$300 тис. для проведення моніторингу дотримання прав людини і свободи преси в Україні.

US State Department is going to hold a \$300,000 grant competition to monitor human rights and freedom of the press in Ukraine.

У цих прикладах процес номіналізації внаслідок застосування міжмовних перетворень призводить до компресії на глибинному та на поверхневому рівнях через вилучення особової форми дієслова “перебувають” (1-й приклад) та віддієслівних абстрактних іменників “отримання” та “дотримання” (2-й приклад), які, так само як і їх дієслівні “твірні основи”, мають динамічну семантику.

Саме зазначений вище аналітизм англійської мови пояснює її здатність утворювати подібні компактні конструкції, складені з низки слів, між якими відсутні будь-які граматичні позначення синтаксичних зв'язків, і тим самим невідповідність у даному контексті між розгорнутою українською фразою з динамічними семами й англійською номінативною фразою, в якій останні перебувають в імпліцитному стані.

До граматичних причин процесу компресії в англійському перекладі українських синтаксичних одиниць можна також віднести той факт, що з двох наявних способів передавання предикативності дієслівного й іменного — останній в англійській мові дедалі більше набуває характеру тенденції. Ця тенденція англійської мови виявляється в пріоритеті уживання складених іменних присудків замість українських повнозначних дієслівних форм:

Глобалізація об'єктивно сприяє розвитку плюралістичних поглядів не тільки у суспільстві загалом, а й у кожній окремій особистості.

Globalization is objectively conductive to the development of pluralistic viewpoints not only in society on the whole, but in each individual person.

На думку В. Каушанської, така тенденція пояснюється існуванням в англійській мові “принципу роздільного втілення лексичних і граматичних значень, який у сучасній англійській мові проводиться

не лише в її граматичній системі, а й у лексичній”. Сам цей принцип, своєю чергою, впливає з аналітизму англійської мови, в якій різні граматичні характеристики понятійних слів (здебільшого дієслів) передаються за допомогою допоміжних дієслів [10]. Адже у складених іменних присудках англійські дієслова-зв’язки, які кількісно і якісно на певних мовних ділянках є більш функціональними, ніж їхні українські еквіваленти, також виступають в ролі своєрідних допоміжних дієслів.

Варто також зазначити, що на поверхневому рівні англійська структура “дієслово-зв’язка + іменна частина”, являючи собою чіткий синтаксичний блок, разом з іншими англійськими аналітичними структурами бере активну участь у структуризації англійської мови. Крім того, прагнення до чітко структурованого синтаксису речення спричиняє утворення на основі моделі “дієслово-зв’язка + іменна частина” численних сталих виразів на зразок “to be under pressure”, “to be in operation” тощо. Саме ця особливість англійської мови найбільшою мірою пояснює компресію у перекладі українських повнозначних дієслівних форм за допомогою англійського складеного іменного присудка.

Необхідно зазначити, що в перекладі з української мови на англійську ми можемо спостерігати не лише тенденцію англійської мови до компактності та вилучення надлишкових динамічних сем, а й тенденцію, яка здебільшого спостерігається в перекладі з англійської мови на українську, а саме високу частотність використання, порівняно з українською мовою, англійських дієслівних складних граматичних і лексико-граматичних конструкцій з неособовими формами дієслова, що можуть відповідати українським формам дієслова в складі підрядних речень та інших синтаксичних конструкцій [9].

Можна зробити висновок, що мовна компресія — багатогранне лінгвістичне явище, яке можна поділити на види в залежності від різних характеристик і яке має прояви на усіх мовних рівнях.

Розглядаючи способи реалізації мовної компресії у синхронному перекладі (українсько-англійська пара) необхідно відмітити, що вона відбувається шляхом: 1) випущення змістовних одиниць, надлишкових у конкретній ситуації спілкування; 2) випущення одиниць, надлишкових з точки зору комунікаційного завдання; 3) випущення одиниць, дублюючих ту інформацію, що міститься у попередньому контексті; 4) випущення певних одиниць через специфічні умови роботи перекладача; 5) випущення окремих одиниць чи відрізків пові-

домлення через семантико-синтаксичні відмінності у мові оригіналу та мові перекладу.

Якщо мовець промовляє текст у середньому чи швидкому темпі, перекладачу важко, а інколи і неможливо навіть просто проговорити повний текст перекладу за час мовлення оратора. Проблема вирішується за рахунок мовленнєвої компресії, яка, у свою чергу, зумовлена принципом економії мовленнєвих зусиль [11], а також намаганням синхроніста зберегти у своєму мовленні максимальну кількість пауз, щоб уникнути необхідності одночасно слухати і говорити.

Цей аспект виключно цікавий для вивчення, оскільки дослідження в даній сфері дозволять на основі системи міжмовних відповідностей розробити ряд методичних рекомендацій у допомогу вивчаючим синхронний переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А. Ф. Ширяев. — М., 1979.
2. Виссон Л. Практикум по синхронному переводу с русского на английский. — М.: Р. Валент, 2000. — 200 с.
3. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский. — М.: Р. Валент, 1999. — 243 с.
4. Гофман Е. А. К истории синхронного перевода // Тетр. переводчика. — № 1. — М.: Междунар. отношен., 1963. — С. 20–22.
5. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 1982. — 158 с.
6. Зимняя И. А., Чернов Г. В. Вероятностное прогнозирование в процессе синхронного перевода // Предварительные материалы экспериментальных исследований по психолингвистике. — М.: Ин-т язызн. АН СССР, 1973. — С. 110–116.
7. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемов. — М., 1966.
8. Чернов Г. В. Синхронный перевод: речевая компрессия — лингвистическая проблема // Чернов Г. В. Тетради переводчика. — М., 1969.
9. Кузьміна К. А. Трансформація номіналізації в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / К. А. Кузьміна. — Київ, 2004. — 18 с.
10. Каушанская В. Д. Грамматика английского языка: Пособие для студентов пед. ин-тов и ун-тов / В. Д. Каушанская. — М.: Фирма “Страт”, 2000. — 318 с.
11. Василевский А. Л. О компрессии речи на разных уровнях / А. Л. Василевский, Ю. М. Эмдина // Уровни языка и их взаимодействие. — М.: Моск. пед. ин-т ин. яз., 1987. — С. 37–38.

Стаття надійшла до редакції 06.02.14

ПЕРИФРАСТИЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ В ОРИГІНАЛЬНІЙ ТА ПЕРЕКЛАДНІЙ ПОВІСТІ ДЖЕРОМА К. ДЖЕРОМА “THREE MEN IN A BOAT (TO SAY NOTHING OF THE DOG)”

У статті визначено лінгвістичний статус перифрастичних найменувань в оригінальній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” на матеріалі оригінального тексту й перекладу українською мовою та з’ясовано їх семантико-функційні особливості.

Ключові слова: *перифраз, перифрастичні найменування, лінгвістичний статус, семантико-функційні особливості, семантичні групи перифразів.*

В статье определен лингвистический статус перифрастических наименований в оригинальной повести Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” на материале оригинального текста и перевода на украинский язык и выяснены их семантико-функциональные особенности.

Ключевые слова: *перифраз, перифрастические наименования, лингвистический статус, семантико-функциональные особенности, семантические группы перифразов.*

The linguistic status of the periphrastic denominations in Jerome K. Jerome’s original novel “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” on the material of original text and translation into the Ukrainian language is determined and their semantic and functional peculiarities are cleared up.

Key words: *periphrasis, periphrastic denominations, linguistic status, semantic and functional peculiarities, semantic groups of periphrases.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній лінгвістиці панують функційний текстовий та комунікативно-прагматичний підходи до аналізу мовних явищ, серед яких особливе місце належить перифразам. Їхнє декодування дає змогу виявити мовну індивідуальність письменника, глибше осмислити його творчу особистість, естетичне кредо, з’ясувати комунікативні інтенції автора.

Тому, на наш погляд, вивчення перифрастичних найменувань в оригінальній та перекладній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)”, визначення їхніх семантико-стилістичних особливостей є на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць лінгвістів засвідчує, що існують різні погляди вчених на статус перифразів, незважаючи на досить тривалу історію їх вивчення. Так, як фігуру мовлення, як троп перифрази почали розглядати ще давньогрецькі філософи і римські оратори. У сучасному мовознавстві перифрази вважаються переважно пріоритетом дослідження стилістики. У більшості праць їх потлумачено як стилістичні мовні засоби (Г. М. Моложай, О. Д. Пономарів, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька). Такий підхід переважає і в практиці вищої школи.

Відомі спроби розглядати перифрази як одиниці лексикології (М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський), фразеології (О. С. Юрченко, М. М. Шанський), синтаксису (Г. М. Удовиченко).

Аналізуючи перифрази з граматичної точки зору, лінгвісти співвідносять їх з різними мовними одиницями — словосполученням (І. Гальперін, О. Кожин, Д. Розенталь), словом, словосполученням, реченням (Є. Регушевський, Н. М. Сологуб), фразеологізмом (О. С. Юрченко), виокремлюють проміжні структурні одиниці, співвідносні з перифразами.

Лінгвістичну сутність перифразів, яку ми візьмемо за основну в нашому дослідженні, було визначено Н. М. Сологуб [4] при вивченні цього явища в мовотворчості О. Гончара.

Що стосується лінгвістичних аспектів дослідження особливостей творів Джерома К. Джерома, то вони були в основному присвячені визначенню мовних засобів реалізації форм комічного (Т. Гурман [5], З. Сушко [6], Ю. Савіна [7], Н. Присяжнюк [8] та інші).

Мета статті полягає у визначенні лінгвістичного статусу перифрастичних найменувань у повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” на матеріалі оригінального тексту й перекладу українською мовою, з’ясуванні їх семантико-функційних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Повість “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” визнано найкращим твором Джерома К. Джерома (1859–1927). “Я писав книги, — відмічав письменник, — які здаються мені більш розумними книгами, на мій погляд, більш гумористичними”. Але публіка наполегливо продовжує бачити в

мені саме автора “Трое в одному човні (як не рахувати собаки)” [1: 13].

Переклади творів Джерома К. Джерома російською та українською мовами були об’єктом лінгвістичного аналізу багатьох дослідників, в основному з точки зору того, як вони відтворюють оригінал гумористичного тексту.

Спираючись на досягнення сучасного мовознавства, зупинимось на визначенні статусу перифразів у повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)”.

Традиційно визначаючи перифраз як стилістичну одиницю, дослідники зосереджують свою увагу на визначенні її статусу в ідіос-тилі окремих авторів, наголошують на розмежуванні індивідуально-авторських та загальнономовних перифразів, вивчають їхню структуру, морфологічну природу.

У нашому дослідженні, услід за О. А. Копусь [9: 34], під перифразом розуміємо мовно-мовленнєву одиницю, співвідносну зі словом, словосполученням і реченням, яка є вторинною назвою відомого суб’єкта чи об’єкта, часто оцінною, має тотожну денотативну частину значення та використовується в тексті зі стилістичною метою.

Розглядаючи перифрази в межах процесів вторинної номінації, зазначимо, що вторинна номінація може мати як мовний, так і мовленнєвий характер, вона позначена певною специфікою. Якщо вторинна номінація має мовний характер, то її “результати постають як прийняті мовою та конвенційно закріплені значення словесних знаків”, а якщо вторинна номінація мовленнєвого характеру, то її результатом є “оказіональне вживання лексичних значень у невластивій для них номінативній функції” [10: 129], тобто в мовному плані перифрази мають репрезентувати загальнономовні значення слів. На нашу думку, у цьому разі за функціями вони наближаються до метафор та синонімів. Обидва явища є передовсім проявами мовної системності, виражають парадигматичні відношення, мають подібні до перифразів стосунки з денотатами. Але, урахувавши відмінності метафор та синонімів, ми поділили перифрази за їх функціями в тексті на дві великі групи, відповідні синонімам та метафорам: перифрази метафорично-го типу та перифрази синонімічного типу.

У повісті “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” присутні перифрази, що називають природні явища, існування яких не залежить від людини. Як правило, персоніфікація у Джерома маркірується великою літерою.

Наприклад:

From the dim woods on either bank, **Night's ghostly army**, the grey shadows, creep out with noiseless tread to chase away the lingering rear-guard of the light, and pass, with noiseless, unseen feet, above the waving river-grass, and through the sighing rushes [3: 24].

З імлістого лісу понад берегами нечутно крадеться примарне війсьсько **Ночі, сірі тіні**; і під нечутною, невидною ходою цього війська хвилюється осока і зітхають очерети [2: 20].

We had a pleasant trip and my hearty thanks for it to **old Father Thames** [3: 212].

Ми непогано поплавали, і я від щирого серця дякую **старенькій матінці Темзі** [2: 219].

Sunlight is the **life-blood of Nature** [3: 202].

Сонячне світло — **жива кров природи** [2: 212].

Then **Night, great loving mother**, gently lays her hand upon our fevered hand, and turns our little-stained face up to hers, and smiles, and though she does not speak, we know what she would say, and lay our hot flushed cheek against her bosom, and the pain is gone [3: 118].

І ось **Ніч, велелюбна мати**, лагідно кладе свою руку на наше гаряче чоло, й повертає до себе наше запалене лице, і усміхається, і хоч вона мовчить, але ми знаємо, що вона хоче нам сказати; і припадаємо спаленою щокою до її лона, і біль минає [2: 113].

The **Dead sun** [3: 22] — **Померле сонце** — захід [2: 20].

Джером К. Джером використовує перифрази для характеристики героїв творів. За допомогою перифразів він передає особливості соціального, біологічного та внутрішнього стану людини. При цьому прямих характеристик внутрішнього світу героїв майже немає, авторська позиція має перифрастичну форму.

Наприклад:

I had walked into that reading-room **a happy, healthy man**. I crawled **decrepit wreck** [3: 8].

Я ввійшов до тієї читальні **здоровою, щасливою людиною**, а вийшов звідти **немічним інвалідом** [2: 9].

We are **creatures of the sun**, we men and women. We love light and life [3: 79].

Ми, люди, **діти сонця**. Ми любимо світ і рух [2: 65].

Для створення комічної ситуації Джером К. Джером, дотримуючись гумористичних традицій, використовує професійну лексику. В англійському тексті читаємо: "I plodded conscientiously through the

twenty-six letters, and the only malady I could conclude I had not got was **housemaid's knee**" [3: 6].

Не маючи еквівалентного медичного терміну в українській мові, Ю. Лісняк був вимушений зробити заміну в перекладі: "Я сумлінно простудіював усі двадцять шість літер алфавіту і з усіх хвороб, описаних у книжці, не знайшов у себе тільки однієї — **раку сажотрусів**" [2: 8].

Термін, знайдений перекладачем, також є незвичним, передає гостроту комізму оригінала через те, що англійський термін означає жіночу хворобу (пологова гарячка).

Джером К. Джером вдало використовує особливості антонімів на рівні перифразів. На наш погляд, він, спираючись на специфіку енантіосемії як мовного явища, переносить його у сферу мовлення та відтворює в іншому вигляді в тексті. Ідеться про контекстуальні антонімичні характеристики одного об'єкта. Наприклад:

It was a ramshackle affair, dragged along by a knock-kneed, broken-winded **somnambulist**, which his owner, in a moment of enthusiasm, during conversation, referred to as a **horse** [3: 50].

Їхав я старою розбитою тарандайкою, в яку була запряжена клишонога запалена **сновида**, що її сам візник у розмові зі мною, захопившись, назвав **конем** [2: 37].

Слово "somnambulist" — "сновида" пов'язане з хибним уявленням про вплив місячного світла на людину.

To hang about a stable, and collect a gang of the most **disreputable dogs** to be found in the town, and lead them out to march round the slums to fight other **disreputable dogs**, is Montmorency's idea of "life;" and so, as I before observed, he gave to the suggestion of inns, and pubs, and hotels his most emphatic approbation [3: 32].

Тиняться біля якоїсь стайні, зібрати зграю найбільших **шибайголів собачої породи**, які тільки знайдуться в місті, й повести їх по найбрудніших завулках, на бій з іншими **шибайголовами** — ось що Монтморенсі вважає справжнім життям. Тому, як я вже відзначив, він з превеликою радістю сприйняв пропозицію ночувати в готелях, заїздах і корчмах [2: 25].

Автору притаманні назви, які отримали функціональні об'єкти та засоби пересування, які почасти вступають у синонімічні відношення.

Наприклад:

I agreed with George, and suggested that we would seek out some retired and old-world spot, far from the **madding crowd**, and dream away a sunny

week among its drowsy lanes — some halfforgotten nook, hidden away by the fairies, out of reach of the noisy world — some quaint-perched eyrie on the cliffs of time, from whence the surging waves of the nineteenth century would sound far-off and faint [3: 12].

Я погодився з Джорджем і сказав, що треба знайти якусь глуху, забуту світом місцину, далеко від **людського мурашника**, і проміряти погожий тиждень чи два у її сонній тиші — такий собі напівзабутий закуток, схований феями від гамірного світу, щось ніби орлине гніздо, приліплене на скелі Часу так високо, що рев бурхливих хвиль дев'ятнадцятого сторіччя лиш ледь чутно долинає туди [2: 12].

We had knocked those three old gentlemen off their chairs into a general heap at the bottom of the **boat**, and they were now slowly and painfully sorting themselves out from each other, and picking fish of themselves; and as they worked they cursed us — not with a common cursory curse, but with long, carefully thought-out, comprehensive curses, that embraced the whole of our career, and went away into the distant future, and included all our relations, and covered everything with us — good, substantial curses [3: 158].

Ми звалили тих трьох дідків на одну купу посеред **дощаника**, і тепер вони повільно, морочливо розплутувались і оббирали із себе рибу, а разом кляли нас — не звичайними повсякденними лайками, а довгими, странно продуманими всеосяжними прокльонами, що охоплювали весь наш життєвий шлях, сягали в найдаліше майбутнє й поширювались і на нашу рідню та все, пов'язане з нами [2: 141]. Дощаник — човен.

Little sail [3: 158] — **маленьке вітрило** [2: 141] — човен.

У перекладі Ю. Лісняка натрапляємо на дієслова, що співвідносимо з перифразами, які відсутні у англійського автора:

Hit [1: 11] — стусонув [2: 10] — вдарив.

Butted [1: 11] — буцнув [2: 10] — стукнув.

Shake [1: 19] — поторсав [2: 16] — потрусив.

Shout [1: 24]. — горлаєте [2: 22] — кричите.

Slide on [1: 32] — гепається [2: 30] — ковзається.

Якщо Джером К. Джером із синонімічних рядів дієслів використовує нейтральне значення, то Ю. Лісняк у перекладі надає їм грубий гумористичний відтінок. Складається враження, що перекладач свідомо відступає від оригіналу. Маючи на увазі подібні відступи, болгарський дослідник Сидер Флорін пише: “Очевидно, англосакси виговорюють тихіше, дивуються, хвилюються, обурюються й радіють тихіше ніж слов'яни” [11: 76]. Це означає, що для слов'ян, зокрема

для українських читачів, посилення емоційності дієслів (у нашому прикладі надання відтінку згрублості в перекладі), порушуючи формальну відданість автору, зберігає відданість духу оповідання, найбільшою мірою відповідає темпераменту народу.

Висновки. Таким чином, у повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)”, як в оригіналі, так і в перекладі, фіксуємо кілька семантичних різновидів. Перифрази, що називають природні явища, існування яких не залежить від людини. Сюди уналежнюємо назви тварин та рослин. Такі перифрастичні назви здебільшого містять метафоричний компонент значення, що включають до свого складу певне перенесення значення за асоціацією.

Перифрази цього різновиду досить умовно називаємо “неживою” природою, позаяк вони називають власне природні явища, які не залежать від волі та свідомості людини; вони існували без людини, до людини та будуть існувати завжди. Вони належать до природи, що була первісною, навіть коли людство не існувало. На світанку історії, коли панували міфологічні уявлення про світ, явища природи співвідносили з певним богом або наділяли їх рисами людини. Цей елемент персоніфікації зберігається в метафоричних та перифрастичних назвах і в наш час.

В аналізованому тексті виокремлюємо семантичні групи перифразів на позначення функціональних об'єктів; перифрази, що пов'язані із зовнішністю людини; перифрази, що характеризують тварин.

Як мовно-мовленнєві одиниці, перифрази в оригінальній та перекладній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” утворюють прагматичне та емоційно-експресивне забарвлення художнього тексту, а також посилюють комізм ситуації.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальших розвідок потребує дослідження різних образних засобів, які використовує Джером К. Джером у своїх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Джером К. Джером. Избранные произведения : в 2 т. / Перев. с англ. — Т. I. — М., 1957. — 305 с.
2. Троє в одному човні (як не рахувати собаки) : роман/ Джером К. Джером ; пер. з англ. Ю. Лісняка. — К. : Школа, 2009. — 224 с. : — (Світ неймовірних пригод).
3. Джером К. Джером. Троє в одному човні (як не рахувати собаки) = Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog) : Вибрані розділи / Jerome K. Jerome ; Пер. з англ.

- Ю. Лісняка ; Худ.-оформл. С. І. Правдюк. — Х. : Фоліо, 2009. — 219 с. — Англ. та укр. мовами.
4. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара // АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. Русанівський В. М. — К. : Наукова думка, 1991. — 140 с.
 5. Гурман Т. Л. Мовна особистість німця у сприйнятті Джерома К. Джерома // Т. Л. Гурман // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. — Вип. 30. — С. 75–78.
 6. Сушко З. Концепт комічного в інтерпретаціях Юрія Лісняка (на прикладі перекладів творів Дж. Свіфта, Джерома К. Джерома : Наукові записки // Матеріали Міжнародної наукової конференції “Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України”. — Тернопіль, 2011. — С. 262–267.
 7. Савіна Ю. О. Когнітивні механізми та мовні засоби створення комічного (на матеріалі творів Джерома К. Джерома) // Вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. — Луцьк, 2012. — С. 87–91.
 8. Присяжнюк Н. М. Языковые характеристики прагматики юмористического текста (на материале перевода повести Джерома К. Джерома “Трое в одной лодке, не считая собаки” на украинский язык) // Теория и практика перевода. — Киев, 1980. — Вып. 8. — С. 43–48.
 9. Копусь О. Перифрази як елементи концептуальної картини світу в романах Олеся Гончара // Дивослово. — 2013. — № 1 (670). — С. 33–37.
 10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. — Москва: Наука, 1986. — 144 с.
 11. Флорин Сидер. Ремарка — пунктуация — темперамент (на материале английского языка). Тетр. перев. — М., 1975. — 80 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.14

Відомості про авторів

1. *Авксентьева Анна Сергіївна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
2. *Александрова Ольга Володимирівна* — аспірантка кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
3. *Бровченко Тамара Олександрівна* — доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Одеса.
4. *Буздуган Олена Олександрівна* — кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
5. *Вінникова Тетяна Сергіївна* — аспірантка кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”, м. Слов'янськ Донецької обл.
6. *Дем'янова Надія Олександрівна* — кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри французької філології ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
7. *Дерік Ілона Морисівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
8. *Ємельянова Дар'я Володимирівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних та східних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
9. *Ірхіна Юліана Валентинівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних та східних мов та методики їх навчання Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
10. *Каракевич Роксоляна Орестівна* — кандидат філологічних наук, ст. викладач, доцент кафедри практики німецької мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету, м. Дрогобич.

11. *Корольова Тетяна Михайлівна* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
12. *Магас Олена Георгівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
13. *Малихіна Альона Юріївна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
14. *Матулевська Тетяна Володимирівна* — аспірант кафедри української мови і прикладної лінгвістики Донецького національного університету
15. *Москаленко Олена Іванівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету (КЛА НАУ), м. Кіровоград.
16. *Мулик Катерина Олександрівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри східних та західних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
17. *Образцова Олена Михайлівна* — доктор філологічних наук, професор, декан факультету лінгвістики і перекладу, завідувач кафедри перекладу і мовознавства Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.
18. *Пеліна Олена Вадимівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
19. *Попова Лілія Євгенівна* — студентка III курсу напряму підготовки 6.020303 “Філологія. Переклад”; кафедра перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
20. *Савченко Євгенія Юріївна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський

- національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
21. *Стрига Елеонора В'ячеславівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
 22. *Тодорова Наталія Юріївна* — викладач кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.
 23. *Шальов Андрій Станіславович* — доцент кафедри англійської мови в судовій енергетиці судомеханічного факультету Одеської національної морської академії, м. Одеса.
 24. *Швецова Владислава Євгенівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
 25. *Юхимець Світлана Юріївна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
 26. *Яблонська Тетяна Миколаївна* — доктор педагогічних наук, професор кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7—05/1 зміст наукових статей передбачає:

1. постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

2. аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

3. формулювання цілей статті (постановка завдання);

4. виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

5. висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

На початку статті у лівій частині вказується УДК; в правій частині подаються ініціали і прізвище автора напівжирним курсивом. Назва статті подається з вирівнюванням по центру сторінки великими літерами та виділяється напівжирним шрифтом. Далі трьома мовами — українською, російською та англійською надається резюме, в якому чітко формулюється основний науковий результат, що є новим та обґрунтовується в статті. Так само наводяться ключові слова.

* **обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 др. арк. — 20 000 знаків).

* **Стандарти** — кегль 14pt, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

* **Текстовий редактор** — Microsoft Word.

* **Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

* **Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

* **Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрапкою, номери джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ” (“СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ”, “BIBLIOGRAPHY”,

“BIBLIOGRAPHIE”). Бібліографічні джерела подаються наприкінці статті в порядку цитування згідно з бібліографічним Держстандартом та нумеруються. Список літератури має містити лише джерела, на які є посилання в тексті.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) подаються окремо на диску, та один роздрукований примірник надсилаються на адресу редколегії (*65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35, відповідальному секретареві Юхимець Світлані Юріївні, к. пед. н., доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, тел. 0501354814 E-mail: yukhymets@inbox.ru*).

Матеріали мають подаватися з рецензіями докторів філологічних наук; підпис рецензента має бути завіреним у встановленому порядку.

Текст статті також додається англійською мовою згідно з п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

До ювілея доктора філологічних наук, професора Кияка Тараса Романовича	3
<i>Авксентьєва А. С.</i>	
Китайська та турецька картини світу крізь призму української та англійської лінгвокультур на матеріалі романів Перл Бак “Імператриця” та Павла Загребельного “Роксолана”	6
<i>Brovchenko T. A., Alexandrova O., Malihina A.</i>	
Sound interchange in modern colloquial speech	15
<i>Буздуган О. А., Попова Л. Є.</i>	
До питання про специфіку перекладу англomовних текстів запрошень на наукову конференцію українською мовою	22
<i>Вінникова Т. С.</i>	
Теорія перехідності в системі частин мови в лінгвістичних розвідках В. В. Шигурова	34
<i>Дем’янова Н. О.</i>	
Модальна функція звертань в українській та французькій мовах	41
<i>Дерік І. М.</i>	
Про проблему відтворення алюзій і ремінісценцій у художньому тексті (на матеріалі перекладів романів У. Фолкнера “The Sound and the Fury” та Дж. Джойса “Ulysses”)	47
<i>Емельянова Д. В.</i>	
Полисемия и синонимия термина force / сила в англійском и русском языках	57
<i>Ірхіна Ю. В.</i>	
Використання стилістичного прийому каламбуру в творі Л. Керолла “Аліса в країні чудес”	66
<i>Каракевич Р. О.</i>	
Національно-культурний зміст ФО з позицій лінгвокультурологічного підходу	74

Магас О. І.	
Теоретичні основи вивчення ролі емоційно забарвленого тексту в англomовних казках та особливості його перекладу українською та російською мовами	80
Матулевська Т. В.	
Частка як засіб вираження адресованості	88
Moskalenko O. I.	
Aviation English terminology for pilots: the usage of abbreviations and acronyms	95
Мулик К. О.	
Характеристика англійської термінології соціально- педагогічної спрямованості	101
Образцова О. М.	
Речення-примітив як модель композиційно-мовленнєвої форми тексту “оповідь”	108
Пеліна О. В.	
Адекватність перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою з використанням лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача	118
Савченко Є. Ю.	
Прототипова модель просодичної структури тема- рематичного членування висловлювання	126
Стрига Е. В.	
Лінгвокультурологічний аспект українських та англійських прислів'їв	132
Тодорова Н. Ю.	
Фразеологічні засоби вербалізації концепту близькості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект)	141
Шалев А. С.	
Временная организация телебесед (на материале украинского, русского и английского языков)	151
Швецова В. Є.	
Комунікативні стратегії та тактики в судовому дискурсі	159

<i>Юхимець С. Ю.</i>	
Проблема компресії у синхронному перекладі	165
<i>Яблонська Т. М.</i>	
Перифрастичні найменування в оригінальній та перекладній повісті Джерома К. Джерома “Three men in a boat (To say nothing of the dog)”	173
Відомості про авторів	181
Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”	184

CONTENT

To celebrate the anniversary of doctor of philological sciences, professor, Kiyak T. R.	3
<i>Avksentieva A. S.</i> The Turkish and Chinese pictures of the world through a prism of Ukrainian and English languages (on the basis of the novels P. Buck “Imperial woman” and P. Zagrebelniy “Roksolana”)	6
<i>Brovchenko T. A., Alexandrova O., Malihina A.</i> Sound interchange in modern colloquial speech	15
<i>Buzdugan O. A. Popova L. Y.</i> To the issue highlighting the translation specificity of the invitation letters to scientific conferences from English into Ukrainian	22
<i>Vinnykova T. S.</i> The theory of transitivity in the parts of speech system within the linguistic survey by V. V. Shygurov	34
<i>Demyanova N. O.</i> Modal Function of Vocatives in Ukrainian and French Languages	41
<i>Derik I. M.</i> On the Issue of Rendering Allusions and Literary Reminiscences in Belle-letters Works (on the basis of the translations of the novels “The Sound and the Fury” by W. Faulkner and “Ulysses” By J. Joyce)	47
<i>Emel’yanova D. V.</i> Polysemy and synonymy of the term “force” in English and Russian	57
<i>Irchina J. V.</i> Language-games (puns) in Alice’s Adventures in Wonderland by Lewis Carroll	66
<i>Karakevich R. O.</i> The disclosure of the national cultural content of phraseological units from the position of the linguistic-culturological approach	74

<i>Magas O. I.</i>	
Theoretical fundamentals of studying of the role of emotionally tinged text in English fairy tales and the features of its translation into Ukrainian and Russian	80
<i>Matulevs'ka T. V.</i>	
The Particle as A Carrier Of Address Function	88
<i>Moskalenko O. I.</i>	
Aviation English terminology for pilots: the usage of abbreviations and acronyms	95
<i>Mulyk K. O.</i>	
The features of English socio-educational vocabulary	101
<i>Obraztsova O. M.</i>	
Simple Sentence as a Model of the “Narration” Composite Form of the Text	108
<i>Pielina O. V.</i>	
Adequate translation of Ukrainian ideonyms and pragmatonyms into English via linguistic, cultural and background knowledge of translation / interpreter	118
<i>Savchenko J. Yu.</i>	
The prototype model of utterance’s theme and rheme prosodic structure	126
<i>Striga E. V.</i>	
Linguistic and culturological aspects of Ukrainian and English proverbs	132
<i>Todorova N. Y.</i>	
The phraseological units, verbalizing the concept of “proximity of the object”, within Ukrainian and English linguocultural aspect . . .	141
<i>Shalyov A. S.</i>	
Temporal Organisation of Ukrainian, Russian and British Talk Shows	151
<i>Shvetsova V. E.</i>	
Communicative strategy and tactics used in the speech of trial’s participants	159

<i>Yukhymets S. Yu.</i>	
Compression in simultaneous interpreting	165
<i>Yablonskaya T. N.</i>	
Periphrastic denominations in Jerome K. Jerome’s novel “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” on the material of original text and its Ukrainian translation	173
Authors	181
Requirements to the content and structure of the articles published in Naukovi visnyk of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushinsky	184

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
вченою радою Державного закладу
“Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”.
Протокол № 8 від 26.03.2014 р.

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 14.04.2010 р. за № 1-05/3

Збірник зареєстровано
у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України
як друкований засіб масової інформації
Свідоцтво серія КВ № 9983 від 22.06.2005 р.

Тираж 100 прим. Зам. № 155(37).

Адреса редакції:
65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35
Тел. 0501354814
E-mail: yukhymets@inbox.ru

Видавництво і друкарня “Астропринт”
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.